

Shennung

De Heilige Boer van het klassieke China

Figuur:

Oude afbeelding van de legendarische cultuurheld Shennung in het Cultuurhistorisch Museum van Beiing.

<http://beijingmuseum.gov.cn/culturehistory/culture/images/2007/7/18/49067.jpg>

Men beoefent jacht en landbouw op een bepaalde wijze omdat de mythen verhalen hoe de geestelijke leiders deze technieken aan de voorouders onderwezen..

Eliade¹

Blijft de boer de hele tijd ploegen, de akker scheuren en voren trekken? Egt hij ook zijn land niet en strooit hij dan geen ko-mijn - of karwijzaad? Zaait hij geen tarwe, gierst en gerst op hun plaats, en spelt op de rand van de akker? Deze vaardig-heid heeft hij geleerd van zijn God die hem daarin onderwees.

Jesaja 28: 25 26

1

Chinezen, die zich in groten getale naar het werk spoeden, bewegen zich in het verkeer met hetzelfde gevoel voor ritme en harmonie als een zwerm vogels of een veld graanhalmen in de wind. Ofschoon de jetlag me de eerste dag van mijn verblijf nog stevig dwars zit, merk ik al meteen dat het me niet zal lukken op de stroom van deze golvende massa mensen mee te bewegen. Net alsof ik die bepaalde onzichtbare kracht waardoor zij worden geleid niet voel.

Vroeger verbaasde me het al bij het zien van oude prenten dat er zo ontelbaar veel chinezen tegelijk aan een brug of dam werkzaam konden zijn zonder elkaar in de weg te lopen. Net alsof ze over meer discipline aanleg of training voor samenwerking in groepsverband beschikken dan wij.

Afgezien van het lawaai en de uitlaatgassen van het verkeer gaf het me een weldadig gevoel over deze bollenvelden van zwartharige deining te staren. In de beweging zat iets moois, iets natuurlijks, net als in de golven van wind en water die me het gevoel kunnen geven even een deel te zijn van de eeuwige stromen die aan al het voorbij gaande iets onvergankelijk meegeven.

Terwijl mijn wazige blik over de stroom hoofden dwaalt zie ik dat er nog iemand is die als zo'n stroomstoring optreedt. Zonder te weten waarom trekt deze persoon mij aan.

Ik beweeg me in zijn richting en zie dat het een oude man is die min of meer op de tast voort schuifelt.

Gemakshalve blijf ik een tijdje achter hem lopen. Voor de omgeving geeft enkele stroomstoring minder last.

Ik laat me achter de oude man langzaam meedrijven. Links en rechts passeren stromen keurige behendige mensen die hun blik op oneindig hebben staan. De golfbreker voor mij gunt mij echter de tijd ook iets van de wereld tussen hier en oneindig waar te nemen. Op weg naar werk of school is

niet elke dag iets nieuw te beleven dat spreekt vanzelf. Juist daarom is het altijd weer een belevenis tijdens zo'n eerste kennismaking met een nieuwe wereld te zien hoe ik zelf en de meeste anderen met mij in de vertrouwde dagelijkse omgeving zijn.

In de stroom van de massa zijn wij in gedachten ergens anders. De meeste Chinese gezichten hebben iets van ontspannen rust, een ontspanning die in de volle ochtendzon aangenaam overkomt.

Ook hier loopt men met oortjes in en misschien luistert iedereen wel naar hetzelfde populaire ochtendprogramma Ik heb het wel eens gemerkt in een grote wachtkamer van het station, ineens verschijnt er op het gezicht van een aantal mensen een ingehouden glimlach. Net alsof er iets wordt omgeroepen op een golfengete die ikzelf niet kan ontvangen. Deze draadloze verbinding met een onzichtbare werkelijkheid elders dringt via de gelaatsuitdrukking de zichtbare wereld binnen. Vooral als er eens een onderbreking is voor een extra nieuwsuitzending waar alle zenders voor worden onderbroken is het fascinerend te zien hoe ieders gelaatsuitdrukking tegelijk omslaat. De mens beschikt onmiskenbaar nog steeds over de aanleg collectief mee te bewegen op de golfslag van een onzichtbare kracht. Een gebeurtenis aan het andere einde van wereld doet alle gezichten van kleur verschieten op eenzelfde manier als een zwerm vogels of een veld graanhalmen een ommezwaai maakt.

Trekvogels hebben geen oortje in dat hen draadloos via een soort eigen satellietverbinding informeert over de weersgesteldheid in het broedgebied. Toch verbazen we ons er elk jaar weer over dat er op de een of andere manier een weerbericht voor trekvogels lijkt rond te gaan. Dit soort verbondenheid met gene zijde vergelijk ik gemakshalve graag met de natuurlijke religiositeit.

We weten dat de natuurvolken nog steeds de beschikking hebben over een onvoorstelbaar geheugen voor geuren en geluiden. Ook zijn hun zintuigen en dat soort sensoren voor natuurcontact veel gedifferentieerder en gevoeliger dan die van de moderne stedeling. Geen wonder oefening baart kunst en als die oefening maar vroeg genoeg begint en profiteert van de gevoeligheid in de prille jeugdijaren kan ieder mens het nog een heel eind brengen.

Ik bedoel eigenlijk alleen maar te zeggen dat achter de zonovergoten strakke blikken van deze stedelijke massa toch iets van een religieus bewustzijn aanwezig lijkt te zijn.

Intussen heeft mijn loods een afslag genomen en ik merk aan de vertrouwdheid van zijn bewegingen dat hij een voor hem bekende veilige haven binnen gaat.

Het is een plein, eigenlijk niet veel meer dan een verdubbeling van de straat, maar genoeg voor een levendige marktplaats.

Hoewel het ook hier druk is hangt er een totaal andere sfeer. De verkeersdrukke verstomt achter mijn rug en de geuren van verse levensmiddelen winnen het van de uitlaatgassen. Was de hoofdstraat een rimpelloze laminaire stroom, hier is als een rivier vol kolken en turbulenties waarin op het eerste gezicht geen enkele ordening aanwezig is.

Mijn leidsman schijnt zich hier thuis te voelen want zodra hij wordt opgemerkt beginnen twee groenteverkopers een gesprek met hem.

Stalletjes groenten en fruit trekken me altijd het meest aan; ze vormen een soort natuurlijke oase in de stedelijke woestijn waarin steeds minder groene natuur kan overleven.

Slenterend begeef ik mij tussen de bedrijvige boeren en handelaren die met enkele handige bewegingen een transportfiets in een kraam vol gezonde lekkernijen omtoveren. Als ik enkele ogenblikken later dezelfde plek nog eens passeer zie ik enkel nog de vredige tafereeltjes van veelal oude mensen gezeten achter zakken en kisten levensmiddelen; rustig wachtend op de eerste klanten.

Het is als met levende systemen waarin chaos en wanorde ineens een extern signaal, een impuls van

de eerste klant of zonnestraal opvangt en alles van binnenuit een vooraf onzichtbare maar van binnenuit reeds bekende structuur aanneemt. De klant, of wat het dan ook mag zijn geweest, roept een reactie op als een dirigent in een concertzaal. Het treft me altijd weer dat juist dat moment van zijn binnenkomst orkest en publiek meer gedirigeerd lijken dan gedurende de tijd dat de dirigent zich inspant de zaal naar zijn hand te zetten.

Hoe langer ik langs de enorme assortimenten groenten, fruit en kruiden loop, hoe meer ze me gaan boeien. Na een uur of wat ben ik al enkele keren het plein rond geweest en nog steeds zie ik van alles voor het eerst. Het lijkt wel een tentoonstelling waarvan de geuren_ en kleuren me meenemen naar stille landschappen met rijk begroeide tuinen en vol beladen bomen.

Misschien is dat wel een van de redenen waarom in een stad de groenteboer me het meest aantrekt. Hij verschaft een venster, een doorkijkgaatje in de onafzienbare zee van steen, staal glas en beton. Dat is ook een van de redenen waarom ik een hekel heb aan de snelle opkomst van de kant en klaar maaltijden. Dat blijkt hier al niet anders. In de hoofdstraat passeerde ik in een kwartier tijd zeker wel een half dozijn verkooppunten waar hoge stapels doosjes gebakken rijst met groenten als warme broodjes van de hand gingen.

Hier op de markt gaat het nog op de oude beproefde manier. Men blaast een houtskoolvuurtje aan en er gaan wat verse spullen in de hete olie. Even later is het gezond smullen geblazen door enkele gasten van verschillende leeftijd die plotseling -ik weet niet waar vandaan - opduiken alsof het hier op deze tijd is afgesproken. Ze verdwijnen al even snel als ze gekomen zijn. Behendig glippen ze op scooters overal tussen door.

Die scooters is een verhaal op zich. Na verloop van korte tijd staat elk ongebruikt plekje op de stoep vol geparkeerd. Zodra iemand zijn hand aan het stuur legt staat er al een achter hem klaar om de vrijkomende plaats in bezit te nemen. Het is me nog een raadsel welke regels hier gelden voor het parkeren van scooters, maar ze zijn er wel degelijk want ik heb de eerste takelwagentjes al gezien die de overtredders weg komen halen.

Er is duidelijk een subtiel evenwicht gegroeid tussen scooter en stadsplanning. Ik schat dat er tien tot twintig keer zoveel mensen downtown-bewegingsvrijheid hebben dan wanneer men op de westerse manier met de auto naar het werk zou gaan.

Ik geef echter de voorkeur aan de organische dynamiek van de markt, waarvan ik het fijne wil weten. Er komen steeds meer klanten. Kinderen in schooltenu die een appeltje voor de dorst meepikken, jonge mensen die snel enkele zakjes en tassen laten vullen en ook ouderen die zelfverzekerd en ontspannen elke kool en ui tussen de vingers keuren alvorens tot aanschaf te besluiten.

Een verkoper die mij al even in het vizier heeft en misschien vindt dat ik teveel in de weg sta - dan wel alleen maar aardig wil zijn - biedt mij zijn eerste lege tómatenkrat als zitplaats aan. Daar maak ik graag gebruik van want ik was er net aan toe een bepaalde plaats wat langer van dichtbij op me te laten inwerken.

Dat lukt goed, de groenteman heeft mijn zitplaats naast een stapel kisten geïnstalleerd van waaruit ik hetzelfde zicht op de markt heb als hijzelf.

Ik zit naast een vrouw van middelbare leeftijd die op het eerste gezicht vooral thee verkoopt. Tientallen grotere en kleinere zakken, kistjes en dozen met uiteenlopende smaken en kleuren. Nou ja, kleuren, daarvoor moet je duidelijk al een tijdje in het vak zitten. Het zijn alleen maar gradaties van

kopergroen tot gitzwart. Toch

is het een heel scala als je maar weet hoe je ernaar moet kijken. Net zoiets als wanneer je na jaren kleurenfoto's weer eens een setje zwart-wit de revue laat passeren; het scala grijstinten doet na verloop van tijd nauwelijks onder voor het kleurenspectrum.

Het valt me op dat theekopers weinig keuren en in een paar woorden duidelijk maken wat ze zoeken. Zelf heeft de theevrouw aan een half woord genoeg. Het is alsof ze van iemands gezicht kan lezen wat voor soort thee erbij hoort.

De groenteverkoop van haar buurman verloopt zo voorspoedig dat hij mij reeds een lege jutte zak als kussentje aanbiedt. Hij zal toch niet denken dat mijn aanwezigheid klanten trekt. Ik heb de indruk dat veel klanten goede bekenden zijn van de verkoper.

Dat is zeker het geval als de theevrouw even later met een korte beleefde buiging een gedistingeerde oude man in lang zwart gewaad begroet. Zij vouwt een lap stof open waaronder een soort kist of kastje blijkt te zitten.

Het ziet eruit als mahonie en is fijn afgewerkt met messing beslag op de hoeken. Achter de deurtjes gaat een draagbaar kabinet schuil. Het bevat wel een twintigtal laatjes van verschillende grootte. De kleinste zijn niet groter dan een luciferdoosje.

Uit een zo'n laatje neemt ze enkele korrels ter grootte van een erwt en werpt deze op het gloeiende houtskool onder de waterketel. Het leek er even op of ze in zichzelf hardop sprak maar daar kan ik me in vergissen. Er stijgt meteen een geur op uit het komfoor. Het waren harskorrels die zij op het vuur wierp.

Nu gaan er enkele grotere laden van het reiskabinet open en er komt een kleine vijzel, een klopper en een bamboelepel te voorschijn. Met een plechtig haast eerbiedige handbeweging neemt ze een enkel groen theeblaadje en verpoedert het in de vijzel. Na nog wat - van mij uit gezien onzichtbare gebaren - neemt zij met de bamboelepel een schepje kokend water uit de ketel en giet dit met een sierlijke beweging, zonder een druppel te morsen, uit over het groene poeder dat inmiddels in een klein porseleinen kopje terecht is gekomen. Met een trage zichtbaar bewust gecontroleerde beweging biedt zij haar eerbiedwaardige gast de thee aan.

Deze neemt het kopje met twee gestrekte armen in ontvangst en haalt het langzaam naar zich toe zonder ook maar een fractie van zijn aandacht ergens anders op te richten. Hij zegt wel iets onverstaanbaars maar dit lijkt meer voor de thee dan voor zijn gastvrouw te zijn bedoeld want zijn blik blijft op het kopje gericht. Nadat hij de geur van de thee nadrukkelijk heeft opgesnoven drinkt hij het kopje met kleine teugjes leeg. De inhoud is niet meer dan van een eierdopje en de temperatuur is door de traagheid van de bewegingen al voldoende gedaald. Zonder ook maar een moment zijn concentratie te verslappen reikt hij zijn gastvrouw het lege kopje aan. Gedurende de hele beweging heeft hij het kopje met twee handen vastgehouden. Zodra het kopje op zijn bestemde plaats terug is lijkt de betovering te zijn verbroken. Lachend wisselt men nog enkele woorden en de man vervolgt zijn weg.

De spullen worden weer opgeborgen en de vrouw schenkt heet water op een met een samengevouwen theeblad gevulde aardewerken kop. Het lijkt wel of de korte theeceremonie als een dagopening heeft gewerkt want vanaf dat moment verschijnen er met de regelmaat van de klok verkopers en klanten die om thee en/of heet water komen.

Ik spreek nu zomaar van een ceremonie maar ik weet van een vroeger bezoek aan Japan dat de term "Theeceremonie" haast de status van een beschermde titel bezit.

Ik zit me af te vragen waar ik nu precies getuige van ben geweest.

De Japanse theeceremonie is geëvolueerd tot een bepaald ritueel dat tot ver buiten het land van de

rijzende zon de aandacht trekt. Het staat bekend als een indrukwekkende eredienst met een Zen-boeddhistische grondslag.

Vinden de Japanners het ritueel, want dat was het toch zeker wel, in deze vorm misschien heiligschennis? Bij de theeceremonie gaan mijn gedachten automatisch uit naar de monumentale hutjes in de prachtige stadstuinen. Ook naar de speciale kleding en de speciale antieke voorwerpen die voor de theebereiding worden gebruikt. Het zijn echter wel precies dezelfde voorwerpen als die hier tussen de zakken en blikken te voorschijn werden getoverd. Afgezien van de ouderdom en de prijsklasse van het gebruikte materiaal gaf het de indruk dat het ook hier ging om kostbaarheden. Ik weet dat niet alleen de thee maar zelfs de zaden of de planten oorspronkelijk uit China afkomstig zijn. En dat geldt beslist ook voor het beste porselein en voor het zenboeddhisme. Of er in Japan ook zoiets bestaat als een theeceremonie voor onderweg of voor op de markt heb ik nooit gehoord, misschien is het een oud Chinees volksgebruik.

Iedereen weet dat in China veel volksreligie voorkomt, die men langs geen enkele officiële weg op het spoor komt. Het zou best eens kunnen zijn dat het dagelijks kopje thee in de harten van veel mensen een soort van godsdienstoefening inhoudt. Ik weet dat dit een groot woord is en de bescheiden vertoning waarvan ik zojuist toevallig

getuige ben geweest mag allerminst reden zijn voor hoogdravende terminologie.

Toch zette het me aan het denken, omdat ik indertijd in Japan de theeceremonie lange tijd aanzag voor een nostalgische etiquette van de samoerai en de landadel.

Toen mij echter door een kenner van de geschiedenis de religieuze achtergronden en symboliek duidelijk werden gemaakt vielen mij de schellen van de ogen.

De theeceremonie heeft diepe wortels, de mythe van haar ontstaan heeft veel weg van de ontstaansgeschiedenis van een religieuze stroming.

Niemand minder dan Bodhidharma zelf zou aan de basis van het thee-isme hebben gestaan.

Bodhidharma is de grondlegger van het chan-boeddhisme in China. Hij kwam als monnik uit India en verkondigde de leer van de Boeddha die toen reeds een duizendjarige verspreiding achter de rug had. Bodhidharma, de bebaarde blauwogige barbaar - zoals hij later door Chinese historici wordt genoemd -, kwam oorspronkelijk misschien zelfs uit Perzië. Hij is de eerste patriarch van de meditatieve school:

de Zen. Omstreeks 520 na Christus vestigde hij zich in China

en mediteerde negen jaar met het gezicht naar de muur gericht. Toen overviel hem een slaap en hij werd zo kwaad dat hij zich de oogleden afrukte om het sluiten van de ogen te voorkomen. Hij wierp de oogleden weg. Zij ontkiemden ter plaatse en er schoten twee theestruiken op. Deze thee bleek een probaat middel tegen het inslapen tijdens de langdurige nachtelijke meditatie. De Zen-monniken namen de gewoonte aan deze theesoort bij hun kloosters aan te planten en elke meditatie te beginnen met deze heilzame drank. Een gebruik dat tot op de huidige dag voortleeft.

Persoonlijk vind ik een drankje met een religieuze betekenis niet het meest bijzondere, dat kennen we immers al van de miswijn en de soma en dergelijke. Het boeiende van de thee is dat er een heel andere functie aan toegekend wordt dan aan die reeds bekende drankjes.

De thee heeft geenszins een hallucinerende werking zoals de soma en aanverwante producten, evenmin is het een vloeistof die verwijst naar de symboliek van het godenbloed.

Ofschoon de sacramentele verheffing en ceremoniële bereidingswijze alles weg hebben van een eucharistieviering werd de thee aanvankelijk niet hoger aangeslagen dan een praktisch antislapmiddel. Je zou zelfs kunnen zeggen dat het met een pepmiddel vergeleken kan worden omdat het concentratiebevorderend werkt. Wie enige ervaring heeft met meditatie weet hoe

moeilijk het is de aandacht gericht te houden op het meditatieve. Het is alsof de wereldse besognes van alledag met stijgende kracht onze aandacht opeisen en de meditatie ondergraven. Zoals een sportman zijn kracht en uithoudingsvermogen sterkt, zo traint de Zen-Boeddhist zich dagelijks in de versterking van de meditatieve concentratie. Pas als de wereldse impulsen buitengesloten zijn ontstaat de innerlijke ruimte -leegte genoemd - waarin het zaad van de verlichting ontkiemt. Onthechting van wereldse zaken gaat samen met de stijging van het concentratievermogen. Versterking van de concentratie is voor de Zen-monnik een kwestie van roeping, een levensnoodzaak dus. Daarom is een concentratieversterkende drank in feite onderdeel van de heilige rituelen zelf. Dat geldt ook voor de aanleg van de theetuin en de teelt van de theeplanten. Het ritueel is buiten de Zen-kloosters vooral bekend geworden om de bereiding van de thee, de theeceremonie, maar ook voor het juiste begrip van de ceremonie is het nodig te blijven denken aan de teelt die eraan vooraf ging en de meditatie die er achteraan kwam.

Het zijn de pré- en postceremoniële aspecten die in de moderne tijd in ongereede raken en, zoals met veel religieuze rudimenten het geval is, een natuurontwortelend proces van vergeten op gang brengen.

De natuurlijke wortels van de religie zijn niet alleen historisch interessant, ze geven me ook het gevoel dat er een terugkeer mogelijk is van de moderne mens uit de vervreemding.

Zo zie ik in de eenvoudige theevisite die zich voor mijn ogen voltrok een doorkijkje naar dat verre religieuze verleden. Tegelijk denk ik dat de gastvrouw en haar gast even een soort van kleine godsdienst oefening uitvoerden om het dunne draadje met dat verleden aan te halen. Misschien, zo hou ik mij voor, is voor hen deze korte eredienst een manier om het venster op het rijke religieuze verleden open te houden, net zoals voor mij deze hele markt een venster is om vanuit de stad het oude platteland te blijven zien.

Ik wil me niet begeven in woordenspelletjes waarin het atheïsme van de westerse mens vergelijkbaar is met het a-theïsme van de secularisatie in Azië. Tegelijk kan ik niet ontkennen dat deze woordspeling, hoe toevallig ook, wel een realistisch beeld oproept van de problematiek die hier speelt.

Het is beslist niet toevallig dat aan de werking van de thee een elixereffect werd toegekend. Met de hostie van de katholieke eucharistie is hetzelfde gebeurd. Hoewel aan de nutritionele inhoud van de thee minder fysiologische uitwerking kan worden toegeschreven dan aan het brood en wijn van de mis, is het begrijpelijk dat ook de meditatieversterkende eigenschap een vergelijking met de levenselixer oproept.

De ontheiliging van het thee-isme tot een onreligieus plichtmatig lessen van de dorst trad op nadat veel Boeddhisten het heilige gebruik van de monniken overnamen zonder de bijbehorende meditatieve inspanning te leveren.

Op het taoïstisch altaar staan tussen de wierookbrander en de heilige lamp drie schaaltes: links water en rechts de thee. Het schaalte in het midden bevat korrels rijst. Hier is de thee het symbool van de voortbrengende yinenergie; water de mannelijke yang en de rijst de vereniging van yin en yang. De associatie van thee met de vrouwelijke aardse generatieve kracht ondersteunt de opvatting van de taoïstisch gewortelde Zen-monniken, dat juist dit soort vrouwelijke energie de kracht kan geven die voor de religieuze opgang nodig is. Opwaardering van het vrouwelijke zowel in psychologische als in sociale zin

is in de taoïstische mystieke groei een vanzelfsprekendheid.

Dat rijst de vereniging van aardse en hemelse energie is behoeft geen betoog. Planten ontvangen hemelwater koolzuurlucht en zonne-energie van boven en onttrekken de mineralen aan de

bodemgesteenten. Aan deze, haast mystieke vereniging van hemel en aarde kan de mens, en zeker de monnik zich spiegelen.

De bereiding van de thee, de vermenging van de blaadjes met het water lijkt in menig opzicht op een alchemistisch proces. De extractie van de elixer uit de plantendelen, onder aanvuring van een regulerend theelichtje, bevat de hoofdkenmerken van het alchemistisch opus. Het verbaast me dat ik een dergelijke vergelijking nooit ben tegengekomen. Vooral omdat het innemen van de elixer, onmiddellijk na het extractieproces, toch bewust ten doel had de bewustzijnsverlichting, weliswaar via de meditatie, te bevorderen.

Tegelijk als ik dit denk betrap ik me erop dat ik teveel in de ban van mijn gedachten ben gekomen en me maar liever bepaal tot een bezinning op de feiten die hier plaatsvinden.

Maar dat valt niet mee; de thee heeft op een of andere manier bezit van me genomen. Toch gebeurt er niets bijzonders. Klanten komen en gaan, soms een kort woordje wisselend over de smaak van een eerdere koop. De theevrouw is kort van stuk zij weegt zwijgend af en onderhandelt niet over de prijs. Dat laatste gebeurt bij de groenteman wel. Vooral klanten die een grotere hoeveelheid ineens afnemen bedingen kwantumkorting. Als het afdingen wat stroef verloopt dreigen ze naar de concurrent te gaan, maar ik heb geen enkele keer gezien dat dat ook echt gebeurde. Over smaak valt gemakkelijk te twisten en iedere verkoper toont zich overtuigd van de kwaliteit van zijn vruchten. Als de uiterlijke kenmerken dat niet aantonen heeft hij bij elk product nog een verhaal achter de hand over de grondsoort of de teeltwijze en dat maakt dan toch weer het verschil met de rivaliserende aanbiedingen elders op het plein.

Hoewel de theevrouw desgevraagd uitvoerig en enthousiast over het herkomstgebied, de pluk en de fermentatie van de blaadjes kan vertellen, is er van een commercieel elan nagenoeg niets te merken. Het lijkt haast dat de kopers zich ervoor schamen de prijs van de geurige blaadjes in twijfel te trekken. Het is deze vanzelfsprekende eerbied voor de prijs die mijn gedachten andermaal meeneemt naar Japan.

Ik herinner me een bezoek aan een theetuin in de hoofdstad. Voor plukkers en telers is een theetuin uiteraard een veldje met theestruiken. In de stad is het een fraai aangelegd park met de kenmerken van beroemde oude Chinese landschappen. En afgezien van een eventuele theestruik die daar in kan passen heet de tuin zo vanwege de aanwezigheid van een theehuisje.

Het theehuisje ligt doorgaans achter in de tuin aan het einde van een smal pad dat uit loopstenen is opgebouwd. Het huisje doet bij voorkeur denken aan een berghut. Het ligt op een verhoging en is omgeven door rotspartijen die aan een miniatuurgebergte doen denken. Watervalletjes, plateaus met kleine bergboompjes en mospaadjes moeten de associatie met een monnikenklooster of een hermitage in de bergen compleet maken.

Het theehuisje is erg laag en met een dak van riet, schuifdeuren van bamboe met rijstepapier en op de grond de welbekende matten van rijstestro.

Mijn gids wist het allemaal haarfijn te duiden.

De loopstenen verplichten je na te denken over wat je bezig bent te ondernemen. Elke stap moet bewust en zorgvuldig gezet worden. Eén misstap op weg naar het thee huisje en je kunt al met een verstuurde enkel zitten. Hij gebruikte het woord roeping niet, maar het kwam er toch op neer dat de weg naar de theeceremonie iets heeft van zich terugtrekken uit het wereldse gewoel om zich te gaan bezinnen op de spirituele zelfontwikkeling. De gang naar de thee heeft dus welbewust een aanlooproute van terugtrekking en bezinning ingebouwd. Dit wordt nog eens extra benadrukt in wat

heet: "het vegen van het tuinpad". Dit vegen vertraagt de gang naar de ceremonie en moet langzaam en geconcentreerd uitgevoerd worden zodat de geest zijn dagelijkse beslommeringen van zich afzet en ruimte - zeg maar liever leegte - maakt voor de gewaarwording van het heilige.

De ceremonie als geheel is dus in menig opzicht een weergave van de weg van de Zen-monnik die zich uit de wereld terugtrekt in een afgelegen kluis of klooster en sacramenteel de thee bereidt om vervolgens goed te kunnen mediteren.

De roeping van de monnik en de ligging van de hermitage herinnert op zijn beurt aan de diepere taoïstische wortels van het Zen-Boeddhisme. Daar is de ultieme stap van religieuze zelfontwikkeling verwoord in de mythen van de onsterfelijken die hoog in de bergen leven. De "Weg" of de Tao is nog enigszins in het tuinpad van de theetuin terug te vinden. Zelfs in de legende van de Oude Meester zelf wordt aan het einde van zijn pad van terugtrekking uit de wereld, tegelijk met de overhandiging van het welbekende boek de Daodejing een kop thee gedronken.

De natuurlijkheid van de ligging en de eenvoud en soberheid van bouw en inrichting noemen de theemeesters in navolging van de Zenmeesters een streven naar het "volmaakt onvolmaakte".

Misschien is deze formulering nog wel verwant met het vijfenvestigste hoofdstuk van de Daodejing waarin wordt gezegd dat onze grootste volmaaktheid is als een gebrek. Dat gebrek is als een natuurlijke menselijke beperking waardoor we voor het streven naar volmaaktheid zijn aangewezen op de omgeving waarin we leven. En die onvolmaaktheid brengt met zich mee dat we zonder hulp van de natuurlijke omgeving het religieuze verlichtingsideaal niet kunnen verwezenlijken.

Puttend uit mijn geheugen was dat ongeveer de strekking van de uitleg die de gids mij gaf bij de inrichting van de Japanse theetuin.

Misschien komt het juist hier allemaal in me op omdat deze markt een natuurlijke oase is en het natuurlijke is net als het religieuze in de stadsdrukke een soort van ontsnappingsroute naar domeinen waar ik mezelf kan hervinden. Vooral de moderne stadscentra waarin geen

straten meer voorkomen met aaneengesloten gebouwen en de wind van alle kanten waait voel ik me ontheemd. Dit plein is daarentegen omzoomd door oude huizenrijen en aan een kant lopen zelfs geen uitvalswegen.

Alleen nabij de toegangsweg naar de hoofdstraat zijn de stank en het lawaai te merken. Op de markt wint de lucht van kruiden en groenten het van de benzinedampen.

Nu ik de directe omgeving van de thee een beetje gezien heb, let ik wat meer op wat er in de verdere omgeving gebeurt. Schuin tegenover mijn zitplaats zit iemand met een groot assortiment noten:

kokosnoten

en pijnboompitten en al wat er tussen past. Hij lijkt op het eerste gezicht druk bezet maar als ik er wat langer op let zie ik dat er een oude man direct naast hem zit die niets verkoopt maar wel veel klanten trekt. Tussen de voorbij lopende mensen door vang ik stukje bij beetje op wat er bij hem te halen valt.

Het is niet iets eetbaars. Het zijn kleine briefjes die na ontvangst haastig gelezen worden en alle soorten van reacties oproepen. Niet dat men spontane vreugdedansen begint of in tranen uitbarst, maar het verschieten van de gelaatsuitdrukking maakt me wel duidelijk dat de inhoud van de briefjes een scala van reacties kan oproepen. Het zijn vooral de schoolkinderen - te kennen aan hun keurige tenue - die uitbundig blij geven van de blijdschap of teleurstelling die de geschreven boodschap teweeg brengt.

Ouderen zijn zeker niet minder geïnteresseerd maar wel meer ingetogen in hun reacties. Het valt op

dat ze soms een poosje nadenkend voor zich uit turen om de inhoud van de tekst goed op zich te laten inwerken.

Ik begin te vermoeden dat het een soort grabbelton is waar men tegen betaling een greep in mag doen om een orakelbriefje te bemachtigen.

Hoe langer ik ernaar kijk hoe meer het me nieuwsgierig maakt. Ik wil er het fijne van weten en besluit mijn geluk te gaan beproeven.

Dichterbij gekomen zie ik tot mijn grote verrassing dat het de man is die ik in de hoofdstraat ben gevolgd. De verrassing wordt echter nog groter want tot mijn ontzetting merk ik dat de man blind is. Pas nu dringt het tot me door dat de wat tragere voorzichtigheid waarmee hij zich in de menigte voortbewoog het gevolg is van zijn blindheid.

Ik heb even tijd nodig om weer tot mezelf te komen en doe alsof ik voor de noten ben gekomen. Het duizelt me even. Ik zie alleen zakken met grote en kleine bolletjes in alle schakeringen bruin die denkbaar zijn.

Er komen twee mensen bij de blinde en gaan vlak naast mij staan. Ik realiseer me nu pas dat ik er gerust met mijn neus bovenop kan blijven staan; hij ziet mij immers toch niet. De bezoeker spreekt een paar vriendelijke woorden met de blinde en stopt hem een muntstuk in handen.

Er staat een lange bak met briefjes en net als ik denk dat hij er een uit gaat trekken vraagt de blinde of we een stapje terug willen doen. Tegelijk haalt hij een vogelkooitje te voorschijn met een lap erover. Hij neemt de lap weg en opent het deurtje. Het vogeltje, een soort fitis zou ik zeggen, kijkt om zich heen maar komt pas naar buiten als de man lichtjes tussen de tanden een hoog fluitje laat horen. Bijna onnavolgbaar snel pikt het vogeltje een briefje uit de bak en laat het vallen om weer even snel in het kooitje terug te keren als het eruit kwam. De blinde man sluit het hokje en overhandigt zijn klant het briefje waarbij hij hem tegelijk geluk toewenst.

Twee hoofden buigen zich over de inhoud en kijken elkaar vervolgens ernstig aan. Ze lezen nogmaals en kijken elkaar ernstig knikkend aan. Ze bedanken de blinde maar lopen nog niet weg. Na te hebben vastgesteld dat er nog geen nieuwe klanten zijn buigen ze zich naar de vogelman en beginnen een ernstig gesprek op gedempte toon. Het heeft er alle schijn van dat zij uitleg vragen bij de boodschap. In ieder geval is het zo dat de blinde zijn best doet deze mensen iets uit te leggen dat voor hen van grote waarde is.

Ik begin wat dralend heen en weer te lopen langs de notenpartijen. Ik heb wel eens gelezen dat de chinezen gebruik maken van orakeltechnieken die erg oud zijn en waaraan door sommigen nog steeds grote waarde wordt toegekend. Ook heb ik wel ergens gelezen dat men vogels hier ziet als boodschappers tussen hemel en aarde. Hier lijkt sprake te zijn van een combinatie van orakel en vogel waar ik nog nooit van gehoord had.

Ik voel een zekere drempelvrees in me opkomen omdat ik al iets had met deze man voordat hij zich als blinde vogelman ontpopte. De drempel is nog hoger nu ik vage vermoeden heb gekregen dat hij ook als een soort waarzegger wordt geraadpleegd.

Een blinde ziener; wat een contradictio in terminus. En dan nog een die op zijn wenken wordt bediend door dat allerbeminnelijkste vogeltje dat er elk moment vandoor kan gaan, maar hem trouw in zijn werk terzijde staat. Of staat hij het vogeltje terzijde door als exegeet van de briefteksten op te treden? Een blinde ziener als exegeet van hemelse epistels en een gebeuren dat alleen door de ogen van een vogel wordt gezien. Ontwapenend, ontroerend en vooral ook intrigerend.

Intrigerend is dat zoveel en zoveel verschillende soorten mensen hier om een boodschap komen. Ontroerend dat er tekst en uitleg wordt gegeven door iemand die als enige de boodschap zelf niet kan lezen. Wat heeft deze man de wereld te zeggen? Een wereld die voor hem onzichtbaar en, dus

zou je denken, onbekend zou moeten zijn.

Ik trek de stoute schoenen aan, leg een muntstuk neer en zie wat er gebeurt. De blinde heeft dankzij zijn geoefend oor kennelijk gehoord dat iemand met geld over de brug is gekomen. Hij neemt het geldstuk op en deponeert het in een doosje. De lap gaat van het kooitje en de vogel komt meteen in actie, een fluitje is nu niet nodig. Voor ik

goed en wel door heb waar het briefje wordt opgepikt is het beestje al weer op zijn stokje. De man geeft mij het briefje. Het is geel en er staan drie karakters op die in sierlijk rood geschreven zijn. Zo te zien met een penceel dus het kan ook een eenvoudige kalligrafie zijn die me hier wordt overhandigd. Het zijn voor mij allemaal onbekende karakters, maar ik weet dat men hier zowel behulpzaam als geduldig is, dus is dat niet het probleem.

Ik zeg de man dankjewel in mijn primitief chinees voor beginners, verder ben ik nooit gekomen, en voeg eraan toe dat ik de hulp van iemand anders zal inroepen om me te vertellen wat er op het briefje staat.

Als ik wil terugkeren naar mijn kistje zie ik dat mijn plaats intussen is ingenomen door een vrouw die samen met de theevrouw een kopje drinkt.

Als de goed geluimde groenteman mij wat heen en weer ziet drentelen, misschien wat hulpeloos op het briefje starend, nodigt hij mij met een breed gebaar uit plaats te nemen op een volgende lege kist. Tegelijk geeft hij met een lach te kennen dat de handel deze ochtend vlot verloopt en hij vouwt tegelijk maar een lege zak tot kussen. Terwijl hij met zijn voet een zak uien en een doos knoflook opzij schuift en mijn nieuwe zitplaats installeert, merkt de theevrouw dat zij andermaal ongenodigd bezoek krijgt. Ik weet niet of er iets van een terreinafbakening bestaat maar men doet in ieder geval moeite het elkaar naar de zin te maken. Als de theevrouw haar gast bij de arm neemt ten teken wat naar haar toe te schuiven merkt de laatste dat zij het meubilair van de buurman in gebruik heeft. Zij staat op en begint zich te verontschuldigen alsof zij op een gereserveerde plaats is gaan zitten. Ik maak met beide handen bezwerende gebaren ten teken dat ze vooral moet blijven zitten, tegelijk zichtbaar wapperend met het gele briefje, en zich niet aan mij hoeft te storen. Maar eerst moet de eigenaar van het kistje eraan te pas komen om haar te verzekeren dat ze echt niemand tot last is geweest, vooraleer zij weer plaats neemt en de theevrouw voortzet. De ontspannen sfeer waarin deze korte woordenwisseling plaats vond gaf me de indruk dat de twee elkaar al eens eerder hadden ontmoet. Dat bleek het geval toen ik de vrolijke groenteman en passant vroeg of hij deze gele briefjes kende. Toen hij dat bevestigde en ik hem vervolgens het mijne toonde keek hij kort naar de drie fraaie karakters en tegelijk met een scheef oog naar een wachtende klant. Hij schudde het hoofd ten teken dat dit niet zo duidelijk voor hem was. Het briefje teruggevend riep hij nog iets in de richting van het theekransje en ging weer aan het werk. De gast van de theevrouw draaide zich nu naar mij toe als reactie op wat de groenteman haar toeriep. In keurig beleefd engels vroeg zij of ik iets wilde vragen. Met wat omhaal en een halve verontschuldiging toonde ik het briefje. Haar gastvrouw ging verder met een koper en zij gaf met een glimlach in de richting van de vogel man te kennen dat ze begreep waar ik het over had.

Het viel me nu pas op dat ik meer met een dame dan met een marktvrouw te doen heb. Niet alleen vanwege het Engels maar ook vanwege haar kleding, kapsel, horloge en sieraden. Geen opvallende zaken maar hier tussen de boerinnen en handelaren, aan de kant van de verkopers dus, duidelijk iemand die aan de koperszijde van de producten thuishoort.

Omdat ik moeite heb me om te schakelen van marktlieden naar zeg maar het soort van conversatie zoals dat bestaat op het vliegveld of in een hotel, zeg ik dat deze markt mij als toerist erg boeit. Als ik merk dat ze beleefd en zwijgend op mijn vraag zit te wachten herinner ik me dat ze al weet heeft van

het briefje. Ik overhandig haar het briefje en zij zegt na een enkele oogopslag 'Er staat dat u spoedig de andere wereld zult zien'. Zij geeft het briefje terug en ik zeg met een zo vriendelijk mogelijk gezicht: 'Dank u wel, ik ben blij dat het bericht klopt met de feiten. Ik merk dat men hier veel waarde aan deze boodschappen toekent'.

'Inderdaad', zegt zij, 'veel mensen die voor een grote beslissing staan of zich ernstig zorgen over iets maken komen dit orakeltje raadplegen.'

Er tekent zich iets van een strakker trekje op haar gezicht af, hetgeen ik uitleg als een voorzichtige vermaning aan de westerse neiging dit alles af te doen als bijgeloof.

Daarom laat ik even blijken dat ik niet zo erg ben als de doorsnee toerist die even wil ruiken aan de Aziatische hang naar het transcendente of metafysische.

Zij laat mijn woorden over zich heen gaan en is er duidelijk niet helemaal met haar gedachten bij. Bedachtzaam neemt zij een slokje thee en zegt: 'Wat bedoelt u als u zegt dat dit bericht met de feiten klopt?'.

'Wel heel eenvoudig', zeg ik. 'Het vogeltje zag natuurlijk meteen dat ik voor het eerst op Chinees grondgebied ben en pikt vervolgens het briefje eruit waarin dat wordt bevestigd. Ik ben namelijk gisteren gearriveerd en hoop de komende dagen de stad te verlaten om die grote onbekende wereld van het platteland te leren kennen.'

Zij neemt nog een slokje thee en kijkt me heel even aan. Dan weet zij kennelijk genoeg en zegt: 'Er staat 'Otherworld' en u bent hier al dus zou ik niet meteen een verband met uw sightseeing van de komende dagen leggen.'

Aha, denk ik, wat interessant. Mevrouw is zo vriendelijk enige tijd van haar pauze voor mij uit te trekken en begint een boom op te zetten die moet uitlopen op een lesje. Dan komt de theevrouw er echter even tussen en biedt mij een plastic bekertje dampende thee aan. Ik heb het al aangenomen voor ik eraan denk dat het misschien attenter was geweest als ik dat aannemen met twee handen had gedaan. Voor ik in staat ben een voorzetje voor het gesprek te geven vult zij zichzelf aan met de woorden: 'Het Chinese karakter voor "Otherworld" betekent Gene Zijde van deze wereld.'

Met het horen van dit woord Gene Zijde springt er in mijn hoofd een licht op rood. Niet dat ik ook maar bij benadering doorheb wat er verandert aan de boodschap van het briefje, maar het dringt ineens tot me door dat we hier van de thee-o-logica overstappen naar een of andere thee-ologie. En eerder, bij het bezoek van de theemeester, als hij dat was, had ik vanaf de plek waar zij nu zit ook al de nodige bespiegelingen van thee-ologie en theologie de revue laten passeren.

Ik denk dat mijn gesprekspartner ook van plan is die kant op te gaan. Dat komt goed uit want dan kan ik meteen met wat vragen rondom dat thee-isme op de proppen komen. Er kwam al een spitsvondige zin in me op waarin ik me wilde verontschuldigen voor het ongetwijfeld zo irritante a-thee-isme en atheïsme van de westerling. En dan zou ik vervolgens kunnen vragen of er hier in Azië een verband bestaat tussen die twee athe(e)ïsmen.

Net toen ik eruit was kwam zij echter met nog een aanvullende opmerking: 'Begrijp ik dat u zich zit af te vragen of het bericht nog steeds met de feiten klopt?'

Ik ben door deze vraag van mijn à propos en kijk haar aan. Ik kijk recht in twee donkere zachte ogen met een blik van moederlijke bezorgdheid. Ik verlaat het theeïsme en roep de feiten terug in mijn herinnering. O ja, het vogelbriefje, "zal spoedig de andere wereld zien". Er zijn geen feiten die mij Gene Zijde in het verschiep stellen. Wat gebeurt hier eigenlijk? Wil die vogelaar mij naar de andere wereld helpen? Heeft het vogeltje zoals zo veel vogels, een telepathische of helderziende gave? Is het misschien toch een orakel en krijg ik hier een waarschuwing voor naderend onheil? Een verkeers-

ongeluk of iets dergelijks?

Ik neem een slok thee. De thee is op goede temperatuur. Ik drink het hele kopje achter elkaar leeg. Het werkt zoals de Zen-monniken het altijd al geweten hebben: ik ontwaak uit mijn vertwijfelde toestand en concentreer me op mijn gespreksgeenoot.

Zij wacht geduldig op mijn antwoord. Stamelend hervat ik het gesprek. 'Neen, ik geloof niet dat er feiten bestaan die erop wijzen dat ik mij moet voorbereiden op de grote oversteek naar Gene Zijde. Mijn gezondheid is nog goed en ook stort ik mij niet in gevaarlijke avonturen die mij het leven zouden kunnen kosten. Eerlijk gezegd ga ik er vanuit dat mijn levenseinde nog ver in het verschiep ligt. Ik denk

dat het vogeltje mij aan het schrikken heeft willen maken.'

Zij had zichtbaar met mij te doen, maar op een andere manier dan ik op dat moment dacht. Zij zei namelijk: 'Gaat u er vanuit dat Gene Zijde pas zichtbaar wordt nadat de dood uw ogen heeft gesloten?'

Voordat ik de strekking van de vraag goed heb begrepen zeg ik spontaan: 'Hoe zou ik de overkant kunnen zien als ik gewoon in deze wereld voortleef?'

Deze laatste opmerking heeft de theevrouw ook opgevangen, terwijl ze ons en zichzelf op een volgend kopje thee vergast. Ze maakt er een korte opmerking over tegen mijn gesprekspartner, die daarop tegen mij zegt: 'Goed idee misschien.' Ze zegt: 'Laat het aan de overkant vragen. Daar zit altijd al iemand die ziet met gesloten ogen'.

Het idee staat me niet tegen. Maar hoe zou ik met de blinde in gesprek kunnen gaan over karakters die wij geen van beiden kunnen lezen? De andere deelnemers aan ons theekransje begrijpen mijn probleem en bekijken beurtelings het briefje nog eens.

De theevrouw is er het eerste uit. Zij neemt een muntstuk uit haar kassa en zegt: 'Liu, neem een nieuw briefje en vraag vervolgens uitleg over wat hier op staat.'

Ik kan niet helemaal volgen hoe het gesprek tussen deze twee verloopt. Wel is me intussen duidelijk dat ze al lang goede bekenden van elkaar zijn en ook dat ze de inhoud van het vogelbriefje veel interessanter vinden dan de toevallig voorbijkomende toerist, die ermee aan komt zetten. Liu, als ik het tenminste goed verstond, steekt over en laat het vogeltje opdraven. Vervolgens is ze een poosje met de blinde in gesprek en keert terug met de mededeling 'Hij bedoelt met Otherworld inderdaad Gene Zijde'.

Ofschoon ik niet begrijp hoe zo'n lange conversatie in een enkel woord is samen te vatten, besef ik dat het tijd wordt om op te stappen. Ze hebben al zo hun best voor mij gedaan dat het teveel gevraagd is nog dieper op de zaak in te gaan. Terwijl ik hen bedank en aanstalten maak om te vertrekken, geeft de theevrouw nadrukkelijk te kennen benieuwd te zijn naar wat ik binnenkort te vertellen heb over het zien van Otherworld. De belofte om nog eens langs te komen is in dit geval beslist meer dan een formaliteit.

Tegelijk met een bedankje koop ik bij de buurman een zakje perziken. Vanuit mijn ooghoek kan ik zien dat het mooie theekabinet weer te voorschijn komt. Nu gaan de zeer kleine laatjes voor Liu open. Zonder te zien wat het precies is worden zeer kleine hoeveelheden zaadjes, poeders of andere korrel- en kruimelwaren ingepakt. Alles gaat in vliedun rijstvlouepapier. Die verpakking doet me aan diamanten denken.

Hoewel de dank vooral mijnerzijds behoort te zijn is het de groenteman die nog wat extra's cadeau doet.

Wijzend op de extra pruim en abrikoos zegt hij dat ik spoedig geacclimatiseerd zal zijn als ik er daarvan elke dag een paar eet. Met de belofte het zeker nog eens te komen vertellen laat ik me

opslokken door de stroom marktgangers. Datzelfde overkomt Liu nagenoeg tegelijkertijd en zodoende lopen we nog een eindje samen op. Ik vertel hoe ik heet en waar ik vandaan kom, en ook dat ik haar naam al heb opgevangen.

Bij een stalletje met een groot assortiment kruiden excuseert zij zich en haalt een boodschappenlijstje te voorschijn. Met een mengsel van ongepaste nieuwsgierigheid voor haar doen en laten en mijn fascinatie voor de enorme diversiteit aan veelkleurige en vooral intens geurende poeders, blijf ik nog wat rondhangen.

Nog steeds zie ik van alles om me heen dat wat mij betreft voorlopig mag tot Otherworld bestempeld mag worden, ook al is er een zachte stem op de achtergrond die me waarschuwt niet te halsstarrig aan oude opvattingen vast te houden.

Ik sta stil bij een uitstalling die ik eerst aanzie voor brandhout. Grotere blokjes voor de haard en dunne takjes en bladeren als aanmaakhout. Als ik zie dat kopers niet meer dan enkele twijgjes en een stukje schors ter grootte van een mensenhand inslaan ga ik poolshoogte nemen. Er is een keur van houtsoorten aanwezig, misschien van wel vijftig bomen. Voorts is er van elke soort boom of plant een keuze uit verschillende onderdelen. De een vraagt schors, de ander wortelharen en de derde lentetakjes met knop. Het gaat hier dus zeker niet om hout voor het kookvuur. Sommige klanten voelen en ruiken goed voor ze tot de koop besluiten.

Uit vrees een wat al te houterige indruk te maken laat ik het maar uit mijn hoofd te informeren naar het gebruik van al wat deze houttuin te bieden heeft.

Sommige klanten kopen niet alleen bij de houthandelaar maar ook bij diens buurman die me voor nog grotere raadselen plaatst. Deze had ik op mijn eerste rondgang aangezien voor leverancier van tuingrond en compost. Als ik merk dat de houtverkoper sommige klanten doorverwijst naar de buurman krijg ik het vermoeden dat hun spullen voor hetzelfde doel worden gebruikt. Dat kan dus geen tuin zijn, daar is met dood hout weinig aan te vangen. Toch is er echt wel sprake van grond, de mensen voelen erin met de handen en als ik dat voorbeeld volg stel

ik vast dat het gaat om grond uit verschillende klimaatgordels. Het rode stoffige lateriet uit het zuiden, het zanderige uit het noorden en ook het mergelgele waarvan de Gele Rivier er dagelijks duizenden tonnen van naar de oceaan voert, ontbreek niet. Dit laatste zal wel geen gedroogd rivierslib zijn want dat is inmiddels zo vervuild dat het de negatieve prijs voor de verwijdering van chemisch afval heeft.

Er zijn ook kleinere zakjes te koop die een hogere prijs doen. Sommige zijn zelfs zo kostbaar dat ze in mooie handgemaakte kistjes worden aangeboden.

Iemand die zo'n kistje koopt bekijkt eerst een steen waarbij de verkoper de nodige toelichting verschaft.

Er is veel verschil in waarde tussen de stenen. Sommige liggen erbij als een hoopje straatklinkers, andere daarentegen zijn in doeken gewikkeld en worden behoedzaam in- en uitgepakt. Het zijn duidelijk geen edelstenen. Men bekijkt ze meer als mineraloog dan als juwelier.

Er zijn zelfs geoden met fraaie kristallen te bewonderen.

Mijn alchemistische interesse begint al wat op te borrelen en als ik vervolgens zie dat er stukken koraal en stalagmieten te koop zijn voel ik me weer helemaal in mijn element. Ook al weet ik niet waarvoor dit alles dient en welke belangstelling de kopers hierheen drijft, ik ben mijn jetlag even vergeten en onbewust al op zoek naar de steen der wijzen. Alleen al het mogen vasthouden van een stalagmiet met zijn glanzende welving en geaderde structuren brengt me in vervoering.

De verkoper verstaat zijn vak goed, want precies op het moment dat de steen mijn hart heeft

veroverd komt hij naar me toe, aait de steen over zijn bol en zegt dat het maar drie yuan per ons kost. Ik ben even in verwarring en denk eerst dat hij ook over een assortiment kleinere exemplaren beschikt. Dat is echter niet zo want als ik akkoord ga kijkt hij in zijn voorraadzakjes. Als het gezochte daar niet bij zit neemt hij de steen tussen de knieën en raspt met een stevige steenvijl de vereiste hoeveelheid in een oogwenk bij elkaar.

Er begint in de verre verte iets te dagen en als hij bij de overhandiging van het kistje zegt: 'Enkele uren koken en zeven is voldoende', begrijp ik dat het hout en de stenen niet toevallig op deze groentemarkt terecht zijn gekomen. Het zijn dan wel geen directe etenswaren maar als theeblaadjes en steenzout erbij horen mag ook

dit slijpsel wel een plaatsje onder de zon krijgen.

Ik weet dat in de Chinese geneeskruiden uiteenlopende plantendelen en minerale poeders gebruikt worden. Maar ik meen ook wel eens te hebben gelezen dat er in de keuken van die poeders in het eten gaan; een soort variant van zout dus.

Ik zie de twee stalletjes ineens op een heel andere manier; het zijn half en half natuurhistorisch museum en apotheek.

Maar het lijkt me ook goed denkbaar dat men het als een kruidenrij of delicatessenzaak beschouwt. Toch zijn mijn gedachten op dit moment meer in een donkere druipsteengrot dan in keuken. Ik zie hier verschillende fraai gevormde exemplaren die geogst moeten zijn door steenkappers of mijnwerkers. Eigenlijk vreemd dat de Europeanen in de oudheid nooit verder zijn gekomen dan het delven van vuurstenen en edelstenen terwijl de Chinezen al in een vroeg stadium op het idee kwamen dat de voedzame ingrediënten van de planten tenminste voor een deel uit het aangevoerde rivierslib - en dus uit geërodeerde bergstenen - afkomstig moesten zijn.

Misschien is het de gedachte aan de duisternis van de grotten, maar ik voel ineens weer dat ik nog een slaaptekort heb.

Ik ga op zoek naar een rustbankje en loop van het marktplein door een steeg die toegang biedt tot een plantsoen; het mag wel een parkje heten. Het is gelegen direct achter de huizen die aan de markt staan, en ligt tegen een heuveltje. Tussen oude bomen loopt een grintpad naar een mooi antiek uitziend gebouw in klassieke stijl, het blijkt een tempeltje. Reeds van een afstand zijn er brandende kaarslichten te zien en ook de geur van wierook is aan de marktzijde al merkbaar. Hoewel deze bezienswaardigheid me aantrekt zet ik mij eerst toch maar even onder een dikke boom te rusten.

In de buurt zijn schermutselingen tussen rivaliserende groepen, vechtpartijen en dreiging met wapengeweld.

Ik probeer de gemoederen te sussen door ze pacificerend toe te spreken. Ze leveren de wapens in. Later kom ik in een klassiek Chinees huis. Het is gelegen aan een gesloten hofje. Er wonen enkele gezinnen rondom deze binnenplaats, alles is nogal armoedig. Ieder gezin heeft niet meer dan een enkele kamer; met alles erop en eraan, dat wel. Een jongen en een meisje komen met mij samenwerken; elk probeert afzonderlijk mijn aandacht trekken.

Ik vertrek met de jongen naar het platteland. Hij wijst mij op een indrukwekkend tafereel. We zien een boer een waterrad aandrijven zoals een paard in een rosmolen loopt. In plaats van een haam draagt de boer een gouden kroon op zijn hoofd. Het gezicht blijft naar de as gericht, zoals de maan tijdens de omwenteling naar de aarde gericht blijft.

Voorts bekijken we de oogst van snijgraan en zien ook nog wat scharrelende varkens naar achtergebleven knollen wroeten.

Thuisgekomen blijkt het meisje intussen niet stil te hebben gezeten. Ze heeft een aquarel van mooie blauwtinten gemaakt, kunstzinnig en veelbetekenend tegelijk. Ook toont ze me ansichtkaarten en foto's. Als deze uit de tas worden genomen zie ik tot: mijn verbazing een camera. Eerst denk ik dat ze de camera verstopt houdt, maar later wordt deze te voorschijn gehaald; ik mag het allemaal bekijken.

Ik schrik wakker van een hondje dat met zijn snuffelneus mijn voeten beroert, kijk langs de dikke boomstam naar boven en zie dat de zon het hoogste punt al ruimschoots is gepasseerd. Vreemd dat ik zo lang heb geslapen. Meestal lukt me het buitenslapen maar een paar minuten en dan nog alleen in een vertrouwde omgeving. Ik bekijk en bevoel

de boom en vraag me af of ik het misschien aan hem te danken heb. Het is overigens niet dat ik me er zo fit bij voel; de Europese klok laat zich niet zo gemakkelijk verzetten.

Als ik mijn zakje koopwaar zie schiet me de goede raad van de groenteman te binnen. Ik laat me de abrikoos en de pruim goed smaken en prent me tegelijk in dat ik me hier al een stuk beter thuis voel. Morgen nog maar eens proberen.

De wierook die bij vlagen langs komt herinnert me eraan dat ik op weg was naar het tempeltje verderop.

Ik voel me echter nog steeds zwaar en loom. Het lijkt wel of de boomstam me nog niet los wil laten. In de verte vanachter de huizen hoor ik de marktdrukke, die lijkt aan te zwellen met het zakken van de zon. Men koopt waarschijnlijk etenswaren voor de avondmaaltijd.

Ik bedenk dat er vanochtend al een hoop is voorgevallen maar het lijkt al weer zo lang geleden door die uit de hand gelopen siësta. Nu pas begint het tot me door te dringen dat er een droom tussen is gekomen die de 'ochtendspits' naar de achtergrond heeft gedrongen.

Stukje bij beetje komt de droom me weer voor ogen. Aanvankelijk wat confuus, misschien omdat de drukke van die ochtendspits op de achtergrond nog wat doorklinkt.

Ik voel met mijn schouderbladen aan de boom om te zien of ik er echt niet aan vast zit. Misschien is het wel van dat hout waarin die mysterieuze stoffen zitten, zoals in dat hout van de marktman. Of die grond misschien; zou ik op een plek zijn neergestreken waar de grond van die geneeskrachtige of voedzame mineralen bevat? Of is die boom hier een paar eeuwen geleden misschien geplant omdat het een gevoelige plek was? Een plek met aardstralen af iets dergelijks van de plaatsen waarvan men denkt dat er dieren op af komen om er te rusten of te paren. Het hondje dat me wakker heeft gemaakt is al door zijn baas teruggeroepen en verder is er geen dierlijk wezen meer te bekennen. Het lijkt wel alsof de droom een verlamdende uitwerking op mijn beenspieren heeft gehad; ze hebben geen zin meer in beweging.

Misschien is dit een teken dat ik eerst mijn droom nog maar eens moet doornemen en goed inprenten zodat ik het straks thuis allemaal kan noteren. Om dromen te onthouden schijn je zo weinig mogelijk te moeten bewegen. Elke aandacht die door een spier of lichaamsdeel wordt opgeëist gaat ten koste van de concentratie die de droomherinnering opbouwt.

Het droomduo dat mij zo vriendelijk terzijde stond komt me voor als een vreemde combinatie van het urbane en het rurale. Ze wonen samen in een klassiek hofjeshuis, maar dat kan zowel in de grote stad als in een plattelandsdorp het geval zijn. Het meisje met de camera en haar kunstwerkjes leunt eerder tegen het stedelijke dan tegen het rurale aan. Misschien is haar werk al gericht op toeristen die de oude hofjes komen bezichtigen. Ze liggen hier en daar als enclaves tussen nieuwbouw die zich in niets onderscheidt van wat we thuis gewend zijn.

Zodra men echter de poort van een hofje passeert is de sfeer van het oude traditionele China meteen voelbaar. Het lijkt wel of die sfeer buiten de ommuring direct verwaait en zich alleen herstelt

op langdurig beschutte plaatsen.

De jongen brengt mij in contact met die oude traditionele sfeer door mij mee te nemen naar de primitieve bedrijvigheid van de kleine rijstboeren. Het zijn die eenvoudige handwerkertechnieken die nog steeds bestaan die al duizenden jaren het substraat vormen van alle grote beschavingen die China heeft voortgebracht.

De varkens en het snijgraan, dat als veevoer wordt gebruikt, zijn voor mij tekenen dat ik te doen heb met een gemengde agrarische bedrijfsvorm van akkerbouw en veehouderij. Een bedrijfsvorm die in de eerste plaats gericht was op de voortbrenging van een zo groot mogelijke verscheidenheid van voedselsoorten. Op die manier werden de risico's van ongunstige weersomstandigheden gespreid en kon men vrijwel onafhankelijk van de markt blijven. Het was dus een ideale bedrijfsvorm voor mensen die voor alles zelfvoorzienend en onafhankelijk wilden zijn. Deze subsistentie-landbouw was ook voor de westerse landbouwgeschiedenis tot in de twintigste eeuw dominant. Ging de ontsluiting en commercialisering van de landbouw in het westen nooit sneller dan het tempo van de industrialisatie het toeliet, in China dendert de laatste decennia de geïmporteerde westerse technologie als een sneltrein over de oude beproefde tradities heen. Voor mijn gevoel vertegenwoordigt droomduo iets van de grote overgang van het oude naar het nieuwe China. In feite had ik een begin van dat gevoel reeds op de markt, de droom heeft het alleen maar wat versterkt en opgehelderd. Gelukkig hebben dromen vaker die functie.

Zowel het toeristische stadsmeisje als de traditionele plattelandjongen krijgen mijn aandacht. Misschien is dat een aanbeveling die de droomboodschap aan mij overbrengt. Niet geheel ten onrechte bedenk ik, als ik er bij stilsta. Vooraf had ik me een beetje vastgepind op mijn belangstelling voor het oude platteland. Ik had me zelfs voorgenomen de ongezonde stadslucht maar zo snel mogelijk te ontvluchten. De ontmoetingen op de markt met die aardige mensen waren in feite al een stilzwijgend protest tegen die voornemens.

Ook hier op dit ogenblik betrap ik mezelf er weer op niet helemaal in het reine te zijn met de Otherworld. Waar heb ik dat briefje trouwens? Ik kan het niet terugvinden, noch in mijn broekzakken noch tussen de perziken. Wat doet het er ook toe, ik kan het toch niet lezen. En Liu die van de vogelwichelaar - nou ja, een echte ornithomantist kan natuurlijk onmogelijk blind zijn - een uitvoerige uitleg leek te hebben gehad, was me helaas uit het oog verloren. Het begon me duidelijk te worden dat de stalletjes en de verkopers die mijn aandacht hadden getrokken allemaal iets hadden dat als een erfenis van het oude platteland kon worden uitgelegd. Ten tijde van de volledige zelfvoorziening moesten de mensen zelf maar zien hoe ze aan de levensnoodzakelijke nutriënten en mineralen kwamen. In de loop van vele eeuwen verzamelden zij ervaringsgewijs de kennis en de materialen, die nu door hun gespecialiseerde nazaten op de markt te koop worden aangeboden. Vroeger was er geen wezenlijk verschil tussen akkerbouw, tuinbouw en kruidenteelt. Iedereen moest van alles verstand hebben en zich te allen tijde bewust zijn van de gevaren die de gezondheid bedreigden.

Het deed me plezier dat de oertijdse inzichten en producten hier nog in de stad waren blijven voortbestaan. In Europa is er van die oude erfenis weinig meer te merken. Misschien omdat de modernisering hier nog niet genoeg tijd heeft gehad om de banden met het verleden te slopen, maar ook was het mogelijk - en daar hoopte ik een beetje op - dat de oude tradities vanwege hun inhoud een grotere weerstand tegen de modernisering bezitten.

Ik trek mijn benen nog eens op en voel de beweeglijkheid terugkomen. Er komen nu meer mensen in de tempeltuinen. Ze gaan wierook en kaarsjes branden, nemen een kop thee aan het karretje bij de

tempelingang en verpozen zich nog wat in de schaduw van de bomen. Deze plek is ook voor hen duidelijk een verademing als je even aan de stadsdrukke wilt ontsnappen.

Ik kom overeind en strek me uit tegen de boomstam. Tegelijk met de sterretjes van het in mijn hoofd toestromende bloed schiet me te binnen dat ik nog met een groot vraagteken omtrent de kern van de droom ben blijven zitten. Dat is die gouden kroon op het hoofd van de boer die het waterrad aandrijft. Wat mag dat wel niet betekenen?

Ik zie het hoofd weer draaien als een maan om zijn planeet en dan het uitstromende water als resultaat van die merkwaardige omloop.

In de wetenschap dat het doorgaans zinloos is te proberen de diepere betekenis van dit soort droomsymboliek meteen te doorgronden besluit ik er nu niet langer het hoofd over te breken. Ik voeg me bij andere tempelgangers en ben me er direct van bewust dat ik misschien wierookstokjes had moeten meenemen.

Links van de ingang staat een manshoge oven waar iemand gele briefjes met pakken tegelijk in het vuur werpt. Vergeefs vergewis ik me er nog eens van dat mijn briefje niet meer te vinden is. Voor zover ik het kan zien gaat het hier om onbeschreven papier. Het zijn dus waarschijnlijk geen berichten aan de goden in de zin zoals de joden dat doen bij de klaagmuur of de Hindoes bij een crematie.

Terwijl ik naar de papierverbranding sta te kijken houdt een tempelbezoeker halt, neemt een bankbiljet uit zijn portefeuille en werpt het in de oven. Ik ga er dus maar vanuit dat het hier een offervuur betreft. De rook en brandlucht die ik vanuit de verte al waarnam kwam waarschijnlijk hier vandaan. Niet dat er geen wierook of kaarsen branden, dat is echter binnen in de tempel op en bij het altaar.

Mensen komen en gaan; sommigen blijven lang, anderen kort. Ze nemen enkele stokjes wierook, steken ze aan met een kaarsvlammetje, nemen een eerbiedige houding aan voor het wierookvat, buigen enkele malen en sluiten tegelijk de ogen. Vaak is het alsof hun gezicht in een paar seconden tijd totaal verandert. Indrukwekkend te zien hoe men bij het wierookvat alles van zich af kan schudden en volledig opgaan in een heilige verbeelding van een totaal andere wereld.

Hoe graag ik zou willen weten wat er op zo'n moment in iemand omgaat, het enige wat ik waarneem zijn de gelaatstrekken van een kortstondige religieuze ervaring. Het is beslist niet zo dat iedereen deze heilige ernst van ontspannen rust over zich krijgt. Misschien is het een op de drie of vier wierookbranders die deze opvallend vredige gelaatstrekken vertoont. Ik krijg de indruk, maar wie ben ik dat te beweren, dat zij zich even verplaatsen naar een heilig domein elders. Ik geloof niet dat zij zoiets ondergaan als een uittredingservaring want het gaat allemaal erg snel en op een zelf bepaald ogenblik. Het zijn deze gezichten die mij terug doen denken aan lang vervlogen tijden toen ik nog als misdienaartje aan het altaar stond en een hoogst uitzonderlijke keer tijdens een bedevaart iemand met zo'n gezicht aan het Maria-altaar zag bidden.

Misschien is het daarom dat ik mij gemakshalve voorstel dat ook hier vrome mensen met hun smeekbedes voor het aangezicht van de goden treden. Tegelijk prent ik mezelf in maar niet te snel met dit soort vergelijkingen en verklaringen te komen. Boeddhisme en taoïsme hebben een traditie die al ouder is dan het christendom en er heeft tot dusverre weinig bevruchting tussen oost en west plaatsgevonden. In feite is de oosterse religie, afgezien van de wetenschap, in de christelijke wereld iets van de laatste eeuw. Het expansionisme van de christelijke en islamitische wereld is de oosterse religie vreemd. De tegenwoordig in het westen zo populaire Dalai Lama uit Tibet verzekert christenen die hem volgen dat ze net zo goed christen kunnen blijven als boeddhist worden.

Hier ter plaatse voor het wierookvat, in een taoïstisch tempeltje vraag ik mij af hoever die overeen-

komt tussen oosterse en westerse religie reikt. Het kruis met de lijdende Christus zou hier tussen de lachende goden misstaan, veel heiligenbeelden zeker niet.

Bij het verlaten van de tempel meen ik de man te zien die bij de theevrouw op de markt een soort theeceremonie opdroeg, maar zeker ben ik niet, ik ving maar een glimp van zijn gezicht op. In ieder geval droeg deze persoon hetzelfde zwarte gewaad als degene die ik 's ochtends zag.

Ik koop een bekertje thee aan het karretje en blijf wat rondkijken naar voorbijgangers en tempelbezoekers. Devotie en natuurliefde horen bij elkaar als tempel en tuin, dat is haast aan ieders gezicht af te lezen. Of anderen het van mijn gezicht kunnen aflezen weet ik niet, evenmin als dat zij het van zichzelf zullen weten.

Dat is immers altijd zo. Je kunt je eigen gelaatsuitdrukkingen alleen analyseren vanaf toevallig onopvallend gemaakte foto's en niet door in de spiegel te kijken. Daarom zullen die vrome mensen voor het wierookvat ook wel nooit op het idee komen dat ze er op dat moment zo indrukwekkend uitzien.

Terwijl ik zo met de blik op oneindig sta te mijmeren en een slokje thee neem zegt een voorbijganger me zowaar uit zichzelf goedendag. Het is niet dat ik van zoiets schrik, maar nu is het toch wel zo onverwachts dat ik me in de thee verslik en pas na een hoestbui en een kop als een biet constateer dat Liu mij is gepasseerd.

Met een kind van een jaar of zeven loopt ze de tempel binnen. Het kind keek nog even geamuseerd en met enig leedvermaak in mijn richting maar met een haast onzichtbare handbeweging riep moeder hem tot de orde. De theeënter is het niet ontgaan en hij moet er nog steeds om lachen maar kijkt daarbij strak een andere kant op. Om wat te bekomen en ook om de dorst verder te lessen neem ik nog een kop thee. Tegelijk neem ik mij voor me geen tweede keer te laten verrassen door een onverwacht goedendag. Ik blijf haar dus opwachten voor het geval ze op de terugweg hier weer langs komt.

Binnen tien minuten wordt mijn wachten beloond. Deze keer zijn de rollen tussen moeder en kind omgedraaid. De jongen, die duidelijk zin heeft in een herhaling van het voorval trek zijn moeder mee in de

richting van het theekarretje. Nu ben ik echter op alles voorbereid en knik haar beleefd goedendag. Zij neemt een bekertje thee en een sapje voor het kind. Het kan dus ook zijn dat hij daar zin in had en niet in een herhaling van het leedvermaak. Dat ik zo slecht kan denken over tempelgangers zou me aan het denken moeten zetten. Daar is nu echter geen tijd voor want Liu heeft zich duidelijk voorgenomen naar mijn bevindingen te informeren. Ze zegt: 'Bij de specerijen en kruiden heb ik u uit het oog verloren. Dat is spijtig want ik had u nog

willen wijzen op een kruidenrij met medicinale kruiden die hier erg in trek zijn. Een ervan heeft een uitstekende reputatie voor tegen de jetlag, voor het geval dat u daar nog behoefte aan zou hebben.' 'Wat bijzonder vriendelijk van u', zeg ik, 'dat komt zeer goed van pas want ik heb de halve dag tegen die boom daarginds zitten slapen, iets wat me nooit eerder in mijn leven is overkomen.'

Ik verwachtte dat die mededeling op haar lachspieren zou werken, maar het tegendeel was het geval. Ze trok ernstige rimpels in haar voorhoofd. Misschien dacht ze dat ik het gevoel had het grootste deel van de dag daarmee verpest te hebben en die indruk wilde ik wegnemen.

Daarom zei ik: 'Eerst wilde ik alleen wat uitrusten, maar ik viel in slaap zonder dat het veel uitmaakte want mijn verkenning van het grote oude China ging gewoon door. Ik had namelijk een droom waarin ik werd rondgeleid langs het soort attracties waarvoor ik gekomen ben.'

'Oh', zei ze, 'wat interessant, veel mensen in de buurt beweren dat de oude bomen in de tuin iets vertellen over de geschiedenis die ze hebben meegemaakt. Het schijnt dat hier een oud klooster

heeft gestaan dat lang geleden, ten tijde van een anti-taoïstische dynastie het veld moest ruimen voor de stadsuitbreiding. De tuin en het tempeltje heeft men gespaard. De mensen beweren ook dat de geest van de monniken hier onder de grond nog voortleeft. De bomen wortelen inmiddels in de vroegere graven van de monniken en in de fundamenten van de gebouwen die hier hebben gestaan.

Ik zeg: 'Ik had zeker wel het gevoel dat de boom mij in zijn greep hield tot ik de droom goed op me had laten inwerken.

Er kwamen verschillende personen in voor, maar geen van hen was een monnik of priester; ook hadden de gebouwen niets van een klooster.'

'Tja dat kan natuurlijk, maar als iemand het heeft over toeristische attracties denken wij automatische aan tempels en kloosters, dat zijn met de forten nu eenmaal de grote trekpleisters voor buitenlanders', antwoordt zij op verontschuldigende toon.

Ik haast me op mijn beurt duidelijk te maken dat ik die bezienswaardigheden zeker ga bewonderen, maar dat de natuur, het landschap en het agrarisch platteland bij mij veel hoger in het vaandel staan dan bij de meeste andere China-gangers. Uit haar reactie blijkt dat we elkaar op dit punt snel zullen vinden.

Zij zegt namelijk: 'In de Chinese religies is de natuur vrijwel altijd een onderdeel van een heiligdom. Er zijn onder druk van de moderne stedenbouw wel een aantal stadstempels die hun tuin zijn kwijtgeraakt maar oorspronkelijk was een groene omgeving een vanzelfsprekendheid. Buitenlandse bezoekers zijn volgens mij van huis uit niet gewend aan die natuurlijke omgeving van religieuze bouwwerken. Ik heb zelfs een keer een Europeaan horen zeggen dat een oude pagode zo goed stond tussen de torenflats die er intussen omheen waren gebouwd. Ofschoon de overeenkomst in etagebouw frappant is, trappen de planologen ons op de religieuze ziel met dit soort bouwprojecten. De pagode is er om de heilige natuur van de omgeving vanaf verschillende niveaus op je te laten inwerken. Een pagode zonder natuur is dus niet veel meer dan een bibliotheek zonder boeken. In deze tuin is het min of meer andersom gegaan, de gebouwen zijn verdwenen en de natuur is gespaard omdat het kon doorgaan in de nieuwe functie van stadsparkje.'

De kleine jongen begon tekenen te vertonen van verveling. Jammer want voor mij werd deze plek met de minuut boeiender en het was duidelijk dat zij me nog veel meer had willen vertellen. Omdat haar terugweg alleen over het marktplein kon gaan, vroeg ik of ik een stukje met haar op mocht lopen zodat ze mij de plek kon wijzen waar het kruidje tegen jetlag te koop was. Dit voorstel stemde alle betrokkenen tot tevredenheid.

Toen ik haar onderweg in het voorbijgaan mijn droomboom wees bleef ze even nadrukkelijk staan kijken. Ze vertelde me dat het een moerbeiboom was, een Kong-sang om precies te zijn. Ik vroeg of dat dezelfde boom was als die welke volgens onze geschiedenisboeken door monniken naar Europa werd gesmokkeld om de gestolen zijderupsen uit China te voederen. Dat was inderdaad het geval. Wij hadden in Europa alleen de Zwarte Moerbei en de zijderupscultuur in China draaide helemaal op de Witte Moerbei.

Ik zei: 'Wij associëren de monniken met de moerbei en zijderups vanwege die historische diefstal waarmee de zijdecultuur in Europa van de grond kwam. Ligt het echter niet meer voor de hand in een oude kloostertuin een Bodhi-boom aan te treffen. Het was immers de Ficus religiosa of Pagodevijgenboom waaronder de Boeddha tot de staat van verlichting kwam. Een meditatieboom zou de monniken ook beter van pas zijn gekomen dan een die voor de zijdecultuur nuttig is.'

'Juist', zei Liu met zichtbare tevredenheid, 'dus die Pipalboom van de Boeddha is jullie intussen wel bekend. De boom is hier nog steeds geliefd als meditatieboom en wordt bij elke boeddhistische tempel aangeplant. Het is echter niet zo dat we vijgen eten in de hoop een geestverruimende energie binnen te krijgen. Overigens doet de moerbeiboom niet veel onder voor de vijgenboom waar het de religieuze status betreft. Voor de taoïsten staat de heilige Moerbei voor het universele beginsel van kosmische orde, dat wij de Tao noemen. De boom is tweeslachtig en in die zin gaat hij vooraf aan de eerste grote deling in yin en yang. Hij wortelt volgens onze voorstelling in de oerchaos van het begin der tijden.'

Ik had het uit haar tempelbezoek ook al kunnen opmaken, maar deze woorden bevestigden nog eens dat Liu meer een taoïstische dan boeddhistische levensbeschouwing aanhangt.

Geen wonder dat het haar verbaast dat de heilige Moerbei mij een rondleiding langs attracties geeft zonder tempels en kloosters te bezoeken.

We verlaten de tuin en steken schuifelend het marktplein over. Het is nu veel drukker dan vanochtend. Veel mensen komen waarschijnlijk van het werk en doen en passant de boodschappen voor het avondeten. Enkele stalletjes maken aanstalten van winkel te veranderen in walk-in openluchtrestaurant. Waar eerst enkel kleine vuurtjes onder gezinspannetjes waren te zien, verschijnen nu grote kookvuren en potten voor grootverbruikers. Het is duidelijk dat men voor vanavond op een aanzienlijk aantal eters kan rekenen. Mijn maag doet bij het passeren van deze kooktaferelen meerdere malen een oproep er zo spoedig mogelijk terug te keren.

Eerst moet echter het jetlagmedicijn worden gevonden.

Liu gaat mij voor en op een gegeven moment slaan we een wat rustiger zijstraatje van de markt in. 'De apotheek is op nog geen honderd meter', zegt ze.

Ik leefde in de veronderstelling dat we op weg waren naar een oude boerin die medicinale kruiden verkocht waar nog geen enkele flora of artsenijboek ooit van had gehoord. We stapten echter een winkel binnen met verkopers in witte jas. Niemand stoorde zich aan het binnenkomen van Liu en haar gezelschap. Het was meteen duidelijk dat dit allemaal goede bekenden van haar waren.

Ik volgde haar dwars door de winkel en via een zijdeur kwamen we in een gang die naar haar werkvertrek leidde. Toen ze mijn verbazing opmerkte zei ik te hebben verwacht dat ze me naar een boerenverkoopster met een magisch plantje zou leiden.

Voor het eerst verscheen er een piepklein en kortstondig glimlachje om haar mond, en ze zei: 'Dat heb je niet eens zo slecht geraden want al wat je in deze kamer aantreft is wel een keer door de hand van een of andere Chinese boerin gegaan. Je hebt wel gezien dat ik op de markt voor menigeen een bekende afnemer ben. Ik werk hier als herbarist en assisteer de apotheker bij de inkoop en verwerking van de medicinale mineralen en planten. Omdat ik gemerkt heb dat het je interesseert zal ik jouw middeltje zelf even samenstellen. In de winkel is het alleen te koop als dragee.'

Ik beaamde volmondig dat ze mijn interesse goed geraden had en dat ik me thuis ook met de teelt van groenten en kruiden bezig hield. Hiermee was het ijs tussen ons enigszins gebroken en spraken we in collegiale taal over planten en wat er niet al bij komt kijken. De jongen amuseerde zich intussen goed. Hij was hier in een voor hem vertrouwde omgeving en leek te weten waar hij wel en niet mee mocht spelen.

Liu toonde me enkele gedroogde planten waarvan ze delen in een vijzeltje fijn wreef en zeefde. Ze zei dat er in China tientallen variëteiten van deze plant voorkwamen, maar dat er ook nog eens het probleem bijkwam, net als met al die andere kruiden, dat ieder gebied van dit uitgestrekte land er

een eigen naamgeving op nahield. Veel verkopers en telers waren wel bekend met de officiële Chinese naam maar bleven zoveel mogelijk de eigen locale naam gebruiken. Het waren die oude locale namen aan de hand waarvan men een soort rangorde kon opstellen die bij de prijsvaststelling een grote rol speelde. Farmacologen stelden met de regelmaat van de tijd vast dat oude volksgebruiken veelal een juiste inschatting hadden gemaakt van de regionale kwaliteitsverschillen van de medicinale planten. Zo waren er in de loop der tijd vuistregels ontstaan die aangaven hoe de concentraties van de werkzame ingrediënten per regio en per plantensoort verschilden. Toen ik dat allemaal hoorde begreep ik dat de honderden, misschien wel duizend laatjes en potjes in deze kamer nog maar een beperkte afspiegeling vormden van de enorme uitgestrektheid van dit terrein.

Toen mijn poedertje gereed was drukte ze mij op het hart elke ochtend en avond een vaste hoeveelheid in te nemen na deze enkele minuten in water te hebben omgeroerd. Het was me volledig duidelijk en ik bedankte haar voor alle goede inspanningen en uitleg die ik op de koop toe had gekregen. Tegelijk had ik wat yuans te voorschijn gehaald om het medicijn te betalen. Toen ze het niet wilde aannemen en ik nog onvoldoende bedreven was in het weerspreken van alle redenen om het gratis te aanvaarden, schoot me te binnen dat ik eigenlijk nog een schuld had staan. Was het niet zo dat omwille van de uitleg van mijn briefje voor de vorm een tweede orakeluitspraak werd gevraagd en dat ik die niet had vergoed. Zij kon dit laatste niet ontkennen en liet zich, naar mijn idee onbedoeld, ontvallen: 'Ik heb zelf voor dat geld een hele goede raad gekregen, anders hadden we hier nu niet gestaan'. Ik was zo verbaasd over deze uitspraak, dat ik het niet kon helpen haar onbeleefd lang recht aan te kijken. Toen ik merkte dat ze me dit pardoes had verteld om de betaling af te weren besloot ik in te binden en het met nog wat dankjes af te doen. Om haar en mijzelf uit die penibele situatie te redden deed ik alsof de vraag - naar wat er dan op haar vogelbriefje stond - me in het geheel niet voor in de mond lag en zei: 'Als je me niet had verteld over die Otherworld van mijn briefje, had ik die droom van vanmiddag waarschijnlijk meteen weer vergeten'. Nu zag ik ineens in haar blik even iets dat ik mezelf net had verboden. De blik van dat dwangmatige: "Verklaar je nader.

Ik keek snel van haar af in de richting van het kind. Kinderen kunnen je uit alle moeilijke situaties redden want die doen altijd wel iets waarover een gelegenhedsopmerking is te maken. Ik zag de jongen geknield achter een groot boek over zoiets als botanie zitten. Niet dat ik bij planten解剖ie met mijn mond vol tanden sta maar het zou wel een opvallende ontsnappingspoging zijn op dat onderwerp over te stappen.

Tegelijk was het ook weer niet zo dat ik me in het nauw gedreven voelde. Ik wist maar al te goed dat een Azaat er niet over piekert iemand zichtbaar in verlegenheid te brengen. Misschien was het meer zo dat ik het onderwerp dat nu per ongeluk ter sprake kwam beter had willen voorbereiden. Dat had ik me althans voorgenomen toen we thee-ologisch over de Otherworld spraken.

Nu het onderwerp voortijdig terug op tafel lag en ik haast zeker wist dat Liu er meer over wilde horen, trok ik de stoute schoenen aan en zei: 'Bij de theevisite had ik begrepen dat jullie onder Otherworld niet zozeer het hiernamaals verstaan maar een onzichtbare werkelijkheid die religieuze mensen in het dagelijks leven overal kunnen ervaren. Na die slaapwandeling langs enkele mooie

reisdoelen vanmiddag dacht ik eerst dat het niets met de Otherworld te maken had, maar toen ik voor het wierookvat stond werd me duidelijk dat er mensen zijn, die met het sluiten van de ogen zomaar de Otherworld kunnen binnengaan. Niet dat ik pretendeer te weten wat er in die mensen omgaat, maar hun gelaatstrekken lijken op dat ogen blik op die van kleine kinderen. Het is alsof die ook kunnen

oversteken naar een andere wereld, die voor de meeste van ons niet toegankelijk is.'

Ik had de neiging er nog een heel verhaal aan vast te knopen, op het gevaar af in filosofisch-theologische clichés te vervallen. Ik deed het niet.

Liu bleek het ook liever zo concreet mogelijk te houden: 'In China zetten we hemel en aarde het liefst niet te veel tegenover elkaar als extreme polen die je niet meer kunt overbruggen. Ik heb wel vaker gemerkt dat westerlingen die twee domeinen zover uit elkaar halen, dat de vereniging van hemel en aarde in de mens of door de mens volslagen onmogelijk wordt. Je hebt natuurlijk wel gehoord dat wij graag gebruik maken van de qi, de levensadem die in verschillende hoedanigheden optreedt en de kracht bij uitstek is om het hemelse en het aardse met elkaar in contact te brengen. Vandaag heb je kennis gemaakt met het vogeltje en de oude Moerbei. Voor ons zijn dat hulpmiddelen waarlangs de hemelse qi tot de mens komt. Het tempeltje en het wierookvat hebben hun diepste historische wortels waarschijnlijk ook in natuurverschijnselen. Voor mij bestaat er geen principieel verschil tussen de religieuze ervaringen op de markt, in de tuin of in de tempel. De hemelse qi werkt via de hand waarmee de blinde ziener

zijn briefjes kalligrafeert. Men denkt dat de eerste Chinese karakters door de goden zijn geopenbaard aan de primitieve natuurmens. Zij hielden zich bezig met het verhitten van beenderen en schilden van de schildpad. De barsten en lijnen die daarbij zichtbaar werden namen over, zodoende probeerde men de taal van de hemel te leren. Kalligrafie is dus net zoets als meditatie en gebed, daarom hechten wij veel waarde aan de woorden van die blinde heilige. Een oude boom, en zeker een in de tuin van een voormalig klooster, heeft weer een heel andere manier om zijn qi over te dragen. Misschien is de droom een van die manieren. Het lijkt me heel goed mogelijk want het is opvallend dat taoïstische heiligen en meesters vaak afgebeeld worden zittend of liggend onder een oude boom.'

Dit laatste maakt een heleboel duidelijk over hoe diep het verschil tussen oost en west wel niet zit. Ik herinner me nog maar al te goed de katholieke kerk op zondag.

Een statige Zwitser met een vervaarlijke hellebaard stond parmantig achter in de kerk op wacht en kwam in actie zodra een van de gelovigen tijdens de H.Mis een dutje deed.

Als ik al even het gevoel had mijn tijd vanmiddag niet goed te hebben besteed, dan heeft Liu me er nu prima van af geholpen.

Hoewel zij verschillende onderwerpen heeft aangeroerd waar ik graag meer over had willen weten, mag ik haar niet langer van het werk houden. Ik zeg de conversatie graag nog eens voort te zetten als zich daartoe een gelegenheid aanbiedt. Zij zegt daarop dat de theevisite op de markt voor haar een bijna dagelijks gebruik is en het aan mij is er nog eens mijn licht op te komen steken.

Ik neem afscheid en knik de jongen vriendelijk toe.

Aannemende dat hij verheugd is over mijn vertrek en er eigenlijk aldoor op heeft zitten wachten, verbaas_t het me dat hij naar me toe komt en me het laatste blaadje van zijn overtrekwerkjes aanbiedt. Het is een nors gezicht met strenge ogen en een romp die bedekt is met een kleed van bladeren. Het plaatje staat op de voorpagina van het boek dat ik voor een soort flora houd.

Op straat is het een drukte van belang. De aaneengesloten scooters op de stoep beginnen op te

lossen en er komt meer bewegingsvrijheid voor de voetgangers.

Ik keer terug naar de markt om bij de eerste de beste gelegenheid een kom soep te bestellen. Er is keuze genoeg; ook wat betreft de zitplaatsen is er voor elk wat wils. De houder van dit openluchrestaurant is zo galant voor vrouwelijke kopers een kistje om te keren, de mannen mogen zelf iets voor zich zien te versieren. Voor buitenlanders heeft hij zowaar een krakkemikkig klapstoeltje achter de hand. Hij poot mij naast een andere buitenlander die zich de kom rijst goed laat smaken.

De behendigheid waarmee hij de eetstokjes hanteert verraadt dat hij hier niet voor de eerste keer is. Aannemende dat hij aan mij het tegendeel kan afzien werk ik voorzichtig de knoedels uit mijn soep naar binnen. Het is een soort ravioli, deeglapjes met gekruid vlees erin. Ik herken er iets in van wat de meeste Chinese restaurants in Europa als Wan-tan soep aanprijzen.

Mijn buurman heeft de laatste hap amper in zijn mond of een kind neemt hem de kom uit de hand en biedt hem tegelijk een kop thee aan. Ik merk dat hij vlot Chinees spreekt en zich hier min of meer thuis voelt.

'Valt niet mee met die stokjes,' zegt hij, als tussen de stokjes de glibberige knoedels een gevaarlijke overtocht naar mijn mond maken.

Hij spreekt Engels met een Frans accent en een enkele hapering omdat hij tegelijk een tandenstoker aan het werk heeft.

'Inderdaad,' zeg ik, 'die knoedels zijn niet de makkelijkste om mee te beginnen, maar het is in ieder geval een gerecht dat ik al jaren ken en dat is voor de overgang naar het echte exotische misschien maar het beste'.

'Hoezo, ken je dat gerecht al jaren,' zegt hij. 'Ik ben onder toeristen nog nooit iemand tegengekomen, die weet wat Wonton-soep is'.

Afgezien van de correctie van Wantan in Wonton ontgaat mij waar hij precies op doelt. Ik ben deze soep vroeger in andere werelddelen, waar de Chinezen restaurants hebben, ook tegengekomen en, met kleine variaties in schrijfwijzen, heb ik het altijd voor een der oudste basisgerechten aangezien. Tegelijk besef ik dat meneer in zijn thuisland met een hoogstaande culinaire traditie is opgegroeid en misschien een fijnproever is die het smaakverschil kent

tussen de echte originele Wantan en dat wat er buiten China voor door moet gaan. Om te laten merken dat hij er waarschijnlijk meer verstand van heeft dan ik, zeg ik: 'Ik geef toe dat deze soep een betere smaak heeft dan elders in de wereld. Hier zijn de knoedels gehakte vleesbrokjes, terwijl het bij ons meer gekruide gehakt in een zakje deeg is.'

Met een gezicht van: ik heb wel eens dommere reacties gehad, zuigt hij zijn tanden schoon en maakt zich op voor een lesje dat hij ongetwijfeld vaker heeft afgedraaid. Met een stevige wiebel op zijn krakend stoeltje kijkt hij links en rechts naast zich om te zien of het ding nog voldoende levensduur heeft om van wal te kunnen steken.

'Aangenomen dat je hier in het land bent om er iets van op te steken, moet je eens even goed luisteren, dan zal ik je vertellen hoe dat zit met die soep.'

'Ik ben een en al oor,' zeg ik terwijl de gediensstige jongen mijn kom terugneemt. 'Ik wil het esprit de finesse van de Chinese kookkunst graag wat beter leren kennen, vooral nu ik hier op de markt legio nieuwe ingrediënten tegenkom.'

'Bon bon', zegt hij met een klein wegwerpgebaar te kennen gevend dat hij geen verdere aanmoedigingen van node heeft. 'Om te beginnen heeft die esprit de finesse, (hij spreekt het nadrukkelijk anders uit dan ik) niets met het koken te maken. Als jij hier iets anders proeft dan in Europa, kun je dat beter aan de jetlag van je papillen toeschrijven dan aan de kookkunst hier op

straat. Ook zeggen de ingrediënten weinig, als je alle recepten over Wonton bijeenbrengt kun je voor dit land alleen al een heel kookboek vullen. Het smaakt overal weer anders en ze gebruiken ook overal weer iets andere ingrediënten. Ik geef toe dat deze markt veel goede spullen levert, anders had ik hier ook niet gezeten.'

Het is me duidelijk dat ik geen culinair specialist voor me heb, maar wel iemand die al veel van het land heeft gezien. Ik heb geen idee waar hij heen wil door zo duidelijk afstand te nemen van wat ik te berde bracht. Hij bestelt een tweede kop thee en biedt mij er ook een aan. Intussen is de zon achter de gevels verdwenen en zijn de eerste olie- en gaslampen ontstoken. Op diverse plaatsen worden de kookvuren onder de wok gebalgd tot de vonken ervan afvliegen. Knetterend gaan de gesnipperde sjalotten en knoflookteentjes in de hete olie. Overal om ons heen vormen zich kleine groepjes eters. Maar dat zijn niet zoals bij ons gasten van eettentjes; het lijken gezinsleden. Het is dat ontspannen gemak in de omgang waardoor je op afstand kunt zien of iemand een koper dan wel een vertrouwd familielid is. Links en rechts vormen zich van die groepjes gezinsleden die samen de laatste hand leggen aan de maaltijd.

Links van me, amper twee meter van ons vandaan, legt een man een kippenborst op een plank en hakt, met de gezwindheid van een ervaren maaier of rietkapper het vlees in dobbelsteentjes. Vervolgens haalt zijn vrouw de brokjes door de kruiden en een beslag van deeg en laat ze in de wok glijden.

Mijn blik had intussen gezelschap gekregen van die van mijn buurman en we waren samen getuige van de bereiding van ons gespreksonderwerp.

De thee werd geserveerd en hij nam de draad van zijn verhaal weer op.

'Je ziet hoe men de Wonton hier maakt. Het gaat in de eerste plaats om het hakken van het vlees. Wat er vervolgens aan kruiden en groenten bijkomt en hoe dat samen in brokjes wordt verpakt is van plaats tot plaats verschillend. Het draait allemaal om die brokjes vlees. Die zou je kunnen vergelijken met wat de christenen de hostie noemen. Ik neem aan dat je niet gelovig bent, net zomin als ik voor alle duidelijkheid, maar je hebt ongetwijfeld wel eens gehoord van de katholieke eucharistie waarin de priester het brood

transsubstantieert in het lichaam van de Christus.

Welnu, ik heb beroepshalve een studie gemaakt van soortgelijke mythen waarin op de een of andere manier het lichaam van de goden voor de gelovige aanhangers moet worden gegeten. Als atheïsten vinden u en ik dat uiteraard achterhaalde vormen van magisch bijgeloof, maar bedenk dat de mensen hier nog niet zover zijn.

Ik maak jaarlijks een of meerdere reizen naar ontwikkelingslanden die zich nog lenen voor het bestuderen van de religieuze tradities der natuervolken. Nu het vakantietijd is zal ik mijn gewoonte onderdrukken dit gerecht als godsdienstwetenschapper te gaan behandelen, maar vertel mij niet dat je de Wonton al jaren kent.'

Ik ben enigszins beduusd van deze zelfbewuste uiteenzetting. Het lijkt wel alsof de kok van deze eetgelegenheden mij een privé-les van een heuse geleerde heeft aangeboden. Ik vraag me af of het wel verstandig is hem tegen te spreken voor wat betreft zijn veronderstelling aangaande mijn levensbeschouwing. Het zou hem van onderwerp kunnen doen veranderen en dat moet ik zien te vermijden.

Hoe een Fransman meent iemands geloofsovertuiging te moeten betwijfelen is me al genoegzaam bekend en ik heb er al helemaal geen behoefte aan als ik me daardoor een interessant exposé over de mythologische achtergronden van de Wonton door de neus moet laten boren. Ik ruik een kans als

die van de theeceremonie hedenochtend.

Daarom antwoord ik de leraar op zo kordaat mogelijke toon: 'Als ik heb gezondigd door het heilige voedsel oneerbiedig te consumeren, dan was dat in onwetendheid, maar dan nog mijn oprechte excuses.'

Hoofdschuddend en met wederom een wegwerpgebaartje, los uit de pols dit keer, zegt de Fransman: 'Nee man, je hoeft je niet te verontschuldigen. In de eerste plaats moet je weten dat datgene wat ik je net over die vergelijking van de Wonton met de hostie vertelde, iets is dat de Chinezen al veel langer vergeten zijn dan wij het Corpus-Deum van de eucharistie. Zelfs de geleerden zijn het er niet helemaal over eens of het wel juist is te beweren dat de naam Wonton etymologisch verwant is aan wat in de taoïstische mythologie Hun-dun wordt genoemd. Ik neem aan dat je die term wel eens bent tegengekomen.

Tegelijk met het uitspreken van deze zin kijkt hij schuin in mijn richting en tilt de wenkbrauwen vragend op. Met een gezicht vol diepe overpeinzing, zeg ik 'Nou ja, tegengekomen wel maar niet dat ik daarbij aan hosties of soep heb gedacht. Ik associeer het eerder met de heilige bergen in het westen of met de oorspronkelijke chaos ten tijde van de eerste schepping.'

'Dat valt me al de helft mee' zegt hij. 'Die westelijke bergen heten Kunlun maar ze zijn beslist verwant met de chaos, waaruit *in illo tempore* de wereld tot bestaan is gekomen. Je moet bedenken dat er in de meeste religies een scheppingsmythe bestaat waarin een scheppend goddelijk oerwezen zijn lichaam offert om uit zijn lichaamsdelen de bouwstenen voor de wereld te leveren. Dat noemen we in onze kringen het 'stichtingsoffer'. In het Oude Testament is weinig van dat stichtingsoffer te vinden, maar Jezus Christus haalt het oude principe zegevierend het christendom binnen met de instelling van het Avondmaal. Met dat sacrament roept hij zijn volgelingen op hem te blijven gedenken door dagelijks zijn vlees te eten en zijn bloed te drinken in de vorm van de maaltijd van brood en wijn. Ik denk dat in het begin der tijden de Chinese religie ook zo'n soort heilige maaltijd heeft ingesteld en dat we de Wonton als de meest rechtmatige erfgenaam daarvan moeten erkennen. Afgezien van oude gebruiken op het traditionele platteland, beschikken we over vondsten van oude teksten. Die archeologische aanwijzingen van inscripties en dergelijke wijzen op de etymologische overgangen van hundun naar hondon en tenslotte wonton. Je kunt die soep dus min of meer vergelijken met de oersoep en de knoedels met de kosmische ravioli of primaire organismen die in die oersoep zijn ontstaan.

Ik ben geen natuurwetenschapper en voor mij hoeven de mythen niet meteen een astronomische of biologische invulling te krijgen, ons vak is zonder dat al moeilijk genoeg. Wel valt het me altijd weer op, als ik dat verhaal over het stichtingsoffer ten beste geef, dat die lui uit de fysica er iets in herkennen van wat zij de oerknal noemen. Dan komen er vragen los over die mythen en soms staat er zelfs iemand op om een herziene geloofsbekentenis af te leggen. Voor mij hoeft dat niet zo nodig, ik ben het stadium ontgroeid dat ik mezelf ging afvragen of ik die oude scheppingsverhalen wel of niet kon geloven. Ons houdt dat veel te veel op, het is je werk en er moeten ook nieuwe beschouwingen en zienswijzen gepubliceerd worden.'

Een zekere verzuchting in zijn laatste zin ontging me niet, maar ik was nog wat blijven hangen bij die geloofsbekentenis van de fysicus. Het was me duidelijk dat ik deze man niet hoefde te vragen naar de fysische of biologische context van het stichtingsoffer, maar ook was me duidelijk dat daarin juist de aardigheid van zijn verhaal zou kunnen liggen. Nu leek het erop alsof hij zich distantieerde van de natuurkundigen op dezelfde manier als de katholieke theologen zich distantiëren van de biochemici

die vragen hebben over de transsubstantiatie van de hostie.

Even kwam de neiging in me op een vergelijking te trekken met de theeceremonie. Ik had wel eens willen weten of er een lezing van bestond die aansloot bij het stichtingsoffer. Ik wist dat ik het beter niet rechtstreeks kon vragen want voor een geleerde is zoiets al snel een specialisme van een ander. Ik had wel eens iets gelezen van de Chinese scheppingsmythologie en wist dat in het begin der tijden uit het lichaam van de god PANKU het landschap ontstond. De bergrug uit zijn wervelkolom, de struiken uit zijn haren en de zon en maan uit zijn ogen. Ook had ik in ander verband wel eens gehoord over het ontstaan van de voedselplanten uit het lichaam van een stervende godheid. Maar dat die lijn helemaal kon worden doorgetrokken naar de spij斯卡art van het tegenwoordige restaurant maakte mij nieuwsgierig.

Daarom vroeg ik 'Denkt men nog steeds dat die goddelijke lichaamsdelen van het stichtingsoffer een bepaalde kwaliteit of smaak aan de soep geven?'

'Dat is een goede vraag,' antwoordde hij, 'de moeilijkheid in ons vak is altijd dat de mythologische verhalen nooit beginnen met een motivatie van de schrijver waaruit we kunnen opmaken wat de achtergrond en functie van het verhaal is geweest. Denk maar aan de scheppingsmythe van Genesis. Vroeger werd ons door de pastoor geleerd dat die verhalen rechtstreeks door God uit de hemel aan de bijbelschrijvers werden gedikteerd. Dus wisten we als brave katholieke schooljongens dat we ons zo letterlijk mogelijk aan die tekst moesten houden om een goed gelovige te zijn. Tegenwoordig gaan we er in onze vakkringen vanuit dat de schrijvers van de mythen de bedoeling hadden belangrijke levenslessen vast te leggen. Iets wat voor hen in die tijd belangrijk was valt alleen te begrijpen als we de toenmalige levensomstandigheden erbij betrekken. Je moet dus eerst terug naar de leefwijze van de oertijd en je van daaruit afvragen waarom zo'n bepaalde mythe belangrijk kan zijn geweest. Voor wat betreft het eten is dat niet zo'n groot probleem, de voedselbehoefte is nog steeds evident. Maar om te beseffen waarom men vroeger zo hartstochtelijk op zoek ging naar etenswaren met een hogere voedingswaarde zou je een jager-verzamelaar af primitieve boer moeten zijn. Het zijn de oudjes hier op de markt en hun onmiddellijke voorouders die aan den lijve hebben ondervonden dat de kennis over voedsel en voedsaamheid een kwestie van leven en dood betekent. Voor mensen met die achtergrond is het heel logisch dat verhalen over belangrijke voedingsinzichten eens verheven zijn tot levenslessen van religieus af zelfs godsdienstig niveau. Tegenwoordig hebben we de wetenschap om belangrijke inzichten te verheffen tot theorie af wet, daar gaat ook wel een soort van eerbied af heiligheid van uit.

We worden geacht de natuurwetten te gehoorzamen en te leren en dat is met opvattingen over mensenrechten en democratie al niet veel anders. Vroeger werden de belangrijkste natuurwetten en grondrechten in mythen ondergebracht. Op die manier kregen ze een status die eerbied en gehoorzaamheid afdwong, iets wat in de toenmalige leefwereld waarschijnlijk van levensbelang was.' Ik luister geboeid naar deze uiteenzetting en het is me duidelijk dat je de strekking van een mythologisch verhaal moet proberen te verstaan vanuit de positie van de schrijver, zonder dat die schrijver ons daarover veel onthult. Ook hoef ik mijn gesprekspartner niet meer te vragen met welk doel hij naar China reist. Ik spitste mijn oren extra toen hij het had over de achtergrond van de marktmensen hier. Onze interesses hadden iets gemeenschappelijk.

Even begon het er op te lijken dat hij een college 'symbolische antropologie' ten beste wilde geven. Frankrijk heeft op dat terrein leidinggevende kopstukken voortgebracht en ik had er niet zoveel zin in die hier nog eens de revue te zien passeren.

Zou mijn docent misschien zijn vergeten dat ik gevraagd had naar de samenstelling van de goddelijke soep? Mogelijk merkte hij een verslapping van mijn aandacht. In ieder geval vervolgde hij met

'Je zult dus wel begrijpen dat een mythe over voeding voort moet komen uit de kern van de toenmalige zienswijze op de vervulling van de elementaire levensbehoefte. Het is een wat onsmakelijk praatje voorbij het eten, maar omdat je het zelf hebt gevraagd en ik mijn eten lang genoeg achter de kiezen heb, zal ik het je toch maar vertellen. Het zit volgens mij zo.

In de oertijd was het voor jager, verzamelaar en primitieve boer steeds moeilijker zijn kostje bij elkaar te scharrelen. Als je hele dagelijkse leven van die zorg doordrongen is kom je automatisch op de gedachte de goden te hulp te roepen. Bij gebrek aan iets als een voedingsleer in onze zin van het woord keken de oude wijzen eens goed naar het verschil tussen hoeveel er op hun bord lag en wat er door de ontlasting weer uitkwam. {Geef me een seintje als het te onsmakelijk wordt.} Je zult wel begrijpen dat je zonder het nutritionele handboek erbij te halen tot het inzicht komt dat je voor alles wat er weer uitkomt net zo hard hebt moeten werken als voor datgene wat in het lichaam achterblijft. Alles wat achterblijft geeft groei en gezondheid, dat begrijpt een kind nog wel. Geen wonder dus dat die

ploeters op zoek gingen naar dat wat in het lichaam achterbleef.

In feite doen voedingskundigen dat nog steeds, alleen hebben zij goede weegschalen en chemische concepten om alle mogelijke ingrediënten te onderscheiden. Als je dat allemaal niet hebt, maar je merkt wel dag in dag uit dat je leven ervan afhangt, dan begin je natuurlijk met het belangrijkste en dat is het verschil tussen de inname en de uitscheiding van het eten. Die opneembare component was waar het toen in eerste instantie allemaal om draaide. Als je mijn inleiding over het ontstaan van de mythe hebt begrepen zal het duidelijk zijn dat de primitieve mens voor alles een mythe nodig had die hem iets kon vertellen over die verteerbaarheid en opneembaarheid van het voedsel.

Die component was zo belangrijk dat men die bestanddelen van het eten toeschreef aan het lichaam van de goden. Je kunt je vanuit een hongerige boer wel voorstellen dat hij de goddelijke voedselcomponent van zijn planten wilde achterhalen. Extractie van die component zou immers betekenen dat hij zou kunnen gaan zoeken naar planten met een hoger gehalte aan goddelijke component. En dat is wat je in latere mythen ziet gebeuren. De heiligste planten zijn het meest voedzaam en of het gemakkelijkste te telen. Logisch dat die kennis tot een soort dogma verheven werd. Iemand die deze goddelijke natuurwet niet hanteerde liep het risico door ondervoeding om te komen of zich dood te werken. Ook is het logisch dat men later tot aanvullende mythen kwam, die zijn hier ook overal te herkennen in de vruchtbaarheidsriten van het platteland. Dan zijn we echter al een stap verder want daar gaat het al om maatregelen die de opbrengst aan goddelijke component per eenheid oppervlakte en arbeid kunnen soort Corpus Deum had gegeten, net als de hostie van de H. Communie een nakomeling van de oertijdse goddelijke component in al het dagelijks voedsel. Het bracht me ook op de gedachte dat onze hedendaagse religies met sacramenten als H. Communie en andere heilige maaltijden of etenswaren hun oorsprong moeten hebben in de primitieve landbouwculturen. Of zou het zo zijn dat we tegenwoordig alleen nog maar de beschikking hebben over verwaterde varianten van agrarische religiositeit en religieuze landbouw?

Ik voelde dat ik teveel in de greep kwam van een diepzinnige bespiegeling, die ik in deze staat van vermoeidheid beter uit de weg kon gaan.

Ik keerde terug naar het verhaal van de docent en zei: 'Dat is werkelijk buitengewoon fascinerend wat u hier vertelt. Ik wist niet dat er om ons heen nog rudimentaire overblijfselen van de mythen in onze dagelijkse gebruiken voortleven. Is het nu zo dat ik u goed begrijp als ik hieruit concludeer dat we het voedselgedeelte dat door het lichaam wordt opgenomen gelijk kunnen stellen aan de goddelijke voedselcomponent van de primitieve landbouwers? En is het bovendien zo dat men dit

inzicht tot een eerbiedwaardige status heeft verheven door al die voedzame bestanddelen toe te schrijven aan het goddelijk oerwezen dat zich, offerde bij de schepping van de wereld?'

'Ik merk dat ik vandaag niet tot dovemansoren heb gepraat,' zei hij met zichtbare instemming en hij vervolgde met: 'Tja, over die link met het stichtingsoffer is het laatste woord nog lang niet gesproken. Als je zelf de moeite zou nemen wat langer over die kwestie na te denken, ga je jezelf automatisch de vraag stellen waarom de herkomst van die nutriënten met een offer verbonden moet worden. Het valt nog wel in te zien waarom men het voedzaamste en levenskrachtige in de natuur wil verbinden met een goddelijk wezen. Daarvoor heb je echter nog geen stervend wezen nodig, zou je op het eerste gezicht kunnen denken.'

Op dat moment kan ik mijn verbazing niet helemaal onderdrukken en dat maakt hem nieuwsgierig. 'Of heb jij wel automatisch een sterfgeval nodig om de nutriënten een goddelijke herkomst toe te dichten?' vraagt hij.

Ik zeg: 'Het lijkt me haast vanzelfsprekend dat de verspreiding van die voedzame oerstof samenvalt met de ondergang of dood van het oerwezen waaruit alles geacht wordt voort te komen. De verneveling van het kosmische oerstof en de vleeshakselaar van de kok laten van het uitgangsmateriaal weinig over. Dus die oerknal van nutriënten zullen voor de schepper ook wel dodelijk zijn.' 'Daar kan ik allemaal wel inkomen', zegt hij, 'maar het stichtingsoffer is meer dan alleen maar doodgaan. Het is een offerdood en nog wel een vrijwillig offer van de offeraar zelf. Dat kenmerk van het vrijwillig zichzelf opofferen om de wereld mogelijk te maken kom je in vele varianten in de mythologie tegen. Waarom zou dat dodelijk offerkarakter nodig zijn om de goddelijke voedzaamheid van die nutriënten te verklaren?'

'Vanuit de plantentelers gezien, kan ik me er wel iets bij voorstellen', zeg ik. 'Het nieuwe leven ontstaat op de akkers niet, zoals bij bacteriën en mensen, uit ouders die levende nakomelingen voortbrengen en zelf voortleven. Bij planten zijn zaden nodig en daarvan wist de oertijdse boer net zo goed als de hedendaagse bioloog dat die te allen tijde gedoemd zijn te sterven om nieuw leven te kunnen voortbrengen. De evangelisten hebben het ook nog aangehaald door te vermelden dat Jezus zijn dood aannemelijk maakte door te verklaren dat hij als een graankorrel moest sterven om het nieuwe leven mogelijk te maken. De vrijwilligheid daargelaten, is het dacht ik ook zo dat Jezus herhaaldelijk benadrukt dat zijn dood een offer van hem en zijn Vader is omwille van het heil van zijn volgelingen.

Ergens kan ik me dat ook voorstellen. Voor de bijbelse plantentelers was het zaad een hoog gewaardeerd goed, dat veilig naar het nieuwe seizoen moest worden overgeheveld en, goed tegen alle kwaad beschermd, toch in de bouwvoor moest sterven om een nieuwe generatie mogelijk te maken. Dat is dus op het veld elk jaar weer een zelfoffer van het bestaande omwille van het toekomstige leven.'

'Wat ik nu hoor klinkt me niet onbekend maar wel ouderwets in de oren', zegt hij schampertjes. 'Niet onbekend omdat ik vaak te maken heb met primitieve bergstammen en gelovige boeren in ontwikkelingslanden. Ouderwets is het in zoverre ik dat geluid van Europese bodem niet meer had verwacht. En als het ergens niet helemaal zou zijn verstomd dan zou dat moeten zijn in een achterlijk boerendorp, maar die lui verwacht ik hier niet tegen te komen.'

Ik murmelde dat ik me dat wel kon voorstellen maar dat het nu eenmaal mogelijk was dat je zowel belangstelling had voor tuinieren als voor exotische godsdienst.

Hij was er duidelijk niet de man naar op die verbinding van religie en natuuromgang in te gaan en dat kwam ook goed uit want de kok toonde zich dankbaar toen wij aanstalten maakten de zitting op te

heffen.

Ik dankte mijn gesprekspartner voor de leerzame uiteenzetting en het aangenaam verpozen en wenste hem succes bij zijn antropologisch veldwerk.

Dat laatste sprak hij half onverstaanbaar tegen en ik begreep, voor we elkaar in het donker uit het oog verloren, dat hij voorlopig nog in de stad zou verblijven en bijgevolg op deze markt kon worden aangetroffen.

Als de vermoeidheid me niet zo zwaar parten had gespeeld, zou ik de kans niet hebben laten liggen voor een volgende ontmoeting.

Ik verliet de markt via de weg waarlangs ik gekomen was. De vogelman was al verdwenen, geen wonder het vogeltje komt na zonsondergang niet meer van zijn stokje.

De theevrouw was met haar hele hebben en houden verkast en de nog steeds blijmoedig gestemde groenteman had mijn zitplaats in haar richting aangevuld met andere lege kisten. De helft van zijn spullen waren opgeborgen, een enkele laatkomer werd niettemin geholpen.

Ook bij hem was het een soort van familiereünie aan het worden. Vertegenwoordigers van drie generaties kwamen bijeen. De kleinste zat bij oma op schoot, oudere kinderen deden spelletjes of waren verdiept in stripboeken of huiswerk. Smeulende wierookpotjes tegen de muggen en de geuren uit de dampende wok gaven het tafereel iets huiselijks. Geen twijfel mogelijk of men was hier in zijn gewone dagelijkse doen.

Op afstand kon ik het geheel een tijdje gadeslaan, ik stond in het donker en zij waren in het licht van de gaslampen goed zichtbaar zonder zich begluurd te voelen.

Op de plaats van de theevrouw stonden inmiddels ook twee scooters geparkeerd. Ze behoorden toe aan de eters die, naar ik aanneem, ergens in de stad werkten. Aan de kleding te zien hadden zij een kantoorbaan, maar hier hielden ze zich beurtelings bezig met het koken en het schoolwerk van de kinderen.

Op meerdere plaatsen speelden zich soortgelijke bijeenkomsten af. Waar ze verder waren gevorderd zag ik de gasten al weer vertrekken. Boodschappen op de voetenplank en een kind stevig tussen de knieën geklemd en de reis naar huis kon beginnen.

Net als bij de ochtendceremonie met de thee had ik het gevoel dat er iets achter zat dat hooglijk interessant voor mij was. Deze keer kon ik echter niet terugvallen op iets vergelijkbaars waar ik reeds eerder kennis mee had gemaakt.

Ik nam het mee naar huis.

In de hoofdstraat was het oppassen geblazen. Fietzers, scooters en voetgangers scheerden rakelings langs me heen. Meer nog dan in de ochtend hing er nu een loodzware lucht van benzinedampen en uitlaatgassen. Van alle kanten klonken er bellen, claxons en toeters en overal waar ik keek ontweek men elkaar op het nippertje en kwam iedereen heelhuids waar hij heen moest.

Als ik zo iets zie roept het een beeld op van kuddes rennende gnoes of bisonen. Ooit moeten de voorgangers van de menselijke soort ook die behendigheid van het kuddedier in het genetisch potentieel hebben opgenomen. De krioelende verkeersstromen zouden onmogelijk zijn zonder het verfijnde gevoel voor richting, snelheid, afstand, vertraging, versnelling etcetera. Het kuddedier, dat niet in staat is het ritme van de groep aan te nemen, is net zo goed ten dode opgeschreven als de automobilist die zich niet weet te schikken naar de glijdende stromen van de lange files.

Maar er zijn verschillen in behendigheid, zowel tussen diersoorten als tussen groepen mensen. Het

valt me ook nu weer op dat de Chinezen meer bedreven zijn in het massale groepsgedrag dan mensen waar ook ter wereld. Ze kunnen eenvoudigweg met minder bewegingsruimte alles aan het draaien houden.

Terug in mijn hotelkamertje realiseer ik me dat het nu in Europa siëstatijd is, maar dat ik mijn dutje al achter de rug heb en me goed moet inprenten op tijd te gaan slapen om morgenvroeg uit de veren te kunnen. Ach natuurlijk, ik heb het kruidenmiddeltje van Liu nog. Ik neem het meteen in en bekijk tegelijk het andere poeder dat ik heb gekocht. Zou het druipsteenpoeder eetbaar zijn? Of heel giftig? Da t ligt minder voor de hand, maar er bestaan ook van die okergele zwavelafzettingen in grotten. Had ik het Liu maar gevraagd. Ik heb van haar begrepen dat een herbarist hier ook verstand moet hebben van mineralen.

Tja, dat was me wel even schrikken toen ze zich liet ontvallen dat ik mijn gang naar haar apotheek te danken had aan het vogelbriefje. Aan haar eigen briefje wel te verstaan. Ze nam het in feite alleen maar om de gelegenheid te krijgen naar de betekenis van mijn briefje te informeren. Aardig van de theevrouw om haar daarop te wijzen. Ook moet ik niet vergeten dat ik de theevrouw dat geld voor het tweede briefje nog schuldig ben. Geen probleem want ik had al besloten dat het niet bij dat ene bezoek kon blijven. Die thee smaakt naar meer.

Waar is mijn vogelbriefje trouwens. Ik keer mijn zakker en het tasje perziken om, maar kan niets vinden. Mogelijk heeft Liu het nog in haar bezit. Het maakt ook weinig uit. Als ik spoedig de Otherworld ga zien merk ik het vanzelf wel.

Terwijl ik er aan denk dat dringt het tot me door dat ik vanuit een bepaald gezichtspunt bekeken eigenlijk de hele dag al bezig ben met het gewaarworden van iets dat voor mij haast als Otherworld kan doorgaan. Niet zozeer dat wat ik heb gezien, maar vooral de betekenis die ik, met hulp van anderen, daaraan toeken. Ik ben, al of niet toevallig tegen van alles opgelopen dat bij nader inzien een diepere betekenis en zin heeft. Het is die diepere zin, die achter het zichtbare schuil gaat, die bij mij overkomt als een Otherworld.

Misschien moet ik mezelf wat anders opstellen tegenover de verschijnselen om me heen. Wat minder gericht op het uiterlijke en wat meer op hoe men het onzichtbare ervaart dat er in verborgen zit. De gebeurtenis is belangrijker dan het verschijnsel. Was het niet opvallend hoe Liu mijn droom direct in verband bracht met het vermogen van de oude boom iets door te geven van de erfenis der monniken die daar begraven liggen?

Terwijl ik erbij stil sta grijp ik de gelegenheid aan mijn symbolenboek te raadplegen. Ik lees dat de Zwarte Moerbei door Plinius Sr. in de eerste eeuw reeds betiteld is als Sapiëntissima Arborum; de meest wijze van alle bomen. Er staat echter niet waar de boom deze hoogste wijsheid aan te danken heeft. De Chinese Moerbei, de Witte Moerbei, heeft hier een soortgelijke reputatie en die houdt misschien verband met het karakter van de oerchaos dat aan deze boom wordt toegeschreven. Zou er iets van de oerchaos door de oude boomstam uit de monnikengraven zijn opgediept en in de vorm van een droom aan mij kenbaar gemaakt?

Nu ik trouwens aan die oerchaos denk, komt ook het verhaal over de Wonton-oersoep weer bovendrijven. Maar er is toch een wereld van verschil tussen een droom en een bord soep. Hoe kunnen die twee nu een gelijkaardige religieuze functie hebben? Zouden de elementen van de goddelijke oerknal verschillende fasen van fysische, chemische en wie weet zelfs biologische activiteit kennen? Altijd weer die dekselse qi die me nekt als ik naar de juiste termen op zoek ben; De qi van de oude boom die mijn wervelkolom binnendringt en de slapende modderbal in mijn hoofd bestookt met gebeurtenissen die mij aan het denken zetten. En later de qi van de oersoep die door het

maagdarmkanaal afdaalt en zich omringt met nutritionele eigenschappen om de fysiologische processen in mijn lichaam op orde te brengen.

Om dan nog niet eens te spreken van de qi die de kalligraferende hand van de blinde ziener beweegt. Of de qi van het jetlagkruidje en in de thee van de zen-moenniken die er meditatieve concentratie uitputten.

Misschien bedoelde Liu dit wel met de werking van de qi toen zij het had over de invloed van het hemelse op het aardse. Probeerde zij mij de ogen te openen en toegankelijk te maken voor de Otherworld? Heeft ze misschien wat wontonachtige ingrediënten in het jetlagmiddeltje gedaan om ook de cultural-lag te verminderen?

Het zou een antwoord kunnen zijn van een herbarist die een hemelse oproep volgt - van dat vogelbriefje dat er de oorzaak van was dat wij daar stonden.

Het wordt de hoogste tijd voor een stevige kom rijst. Ik besluit om in ieder geval morgen nog in de stad te blijven in de hoop dat ik aan het einde van de dag mijn notitieboekje met wat minder vraagtekens kan afsluiten.

Als ik na de rijstmaaltijd een notitie maak van mijn droom in de tempeltuinen zet ik een groot vraagteken bij de passage van de molenaar. Tegelijk betekent dit dat ik het geheel van deze droom nog niet kan overzien. De gouden kroon op het hoofd van de man die het rad aandrijft duidt er immers op dat dit de 'hoofd'-zaak is waar het letterlijk om draait.

Het raadplegen van enkele symbolen helpt me enigszins op weg. Ik weet niet of het hier een waterrad voor irrigatie betreft dan wel een graanmolen, die door een waterrad wordt aangedreven. Bij de graanmolens maakt men onderscheid tussen de bovenste hemelsteen en de onderste aardsteen. Het graan wordt tussen de stenen vermalen tot meel dat in de symboliek voor de hostiebroden wordt gebruikt.

In het christendom deelt Jezus het hostiebrood uit, maar eerst hebben de kerkvaders het meel opgevangen. Dit meel is het product van de molen die door de apostelen met behulp van het storten van water aan het draaien wordt gebracht om het graan van de evangelisten fijn te malen. Dit fijnmalen is het centrale punt, het proces van vervorming waaruit de meest voedzame substantie tevoorschijn komt. De droomboer zit hier dus in een functie van vervormer. Hij vervormt het ruwe graan tot voedzame essentie voor de heiligende maaltijd. Hij celebreert als het ware een agrarisch ritueel op een akkeraltaar. Wil de jonge Chinees, die mij meeneemt naar deze molen mij tonen dat ik de boer in China moet begrijpen als een bereider van de sacramentele maaltijd? Een maaltijd die sacramenteel is, nadat de boer zijn consacrerende bewerking op het ruwe basismateriaal heeft toegepast?

Zonder de les mythologie tijdens het diner op de markt zou ik die associatie niet hebben gelegd. Nu staat het idee me wel aan omdat het strookt met de religieuze uitleg van de Wonton die met de hostie vergelijkbaar is.

Voor veel cultuurvolken is de molen het symbool van de omloop der vaste sterren om de Noordpool. Men stelt zich het firmament voor als een soort paraplu met de spits aan de noordpool en de stok die als een kristallen buis de as van de aarde vormt.

Hierin kunnen we ook het beeld herkennen van de mystieke molen, de bestaanscyclus van de mens als een rad. In het boeddhisme vaak aangeduid met de Samsara.

Op het eerste gezicht komt de gouden kroon op mij over als een teken dat ik de boer moet zien als een wezen dat betrekkingen onderhoudt met verheven hemelse zaken en tegelijk met beide voeten

de tredmolen van het aardse draaiende houdt.

Bij dit alles bedenk ik dat de notities die ik onderweg heb gemaakt zijdelings allemaal met dit onderwerp samenhangen. Ik besluit toch maar niet terug te bladeren. Het zou me te veel in de verleiding brengen aan het ordenen en rationaliseren te slaan. En ik weet dat rationele structuren afbreuk doen aan de onbevooroordeelde waarneming en ervaring.

Mijn voorbereiding op de volgende dag is zoveel mogelijk onvoorbereid te zijn.

2

Ik moet een snelstromende rivier oversteken waar ik eerder voor terugschrok, nadat ik een minder zware oversteek van een andere rivier had voltooid.

Ik ga op zoek naar een ondiepte en vind deze even verderop. Als ik over het grind door het water waad, zie ik halverwege dat zich een natuurlijk dammetje heeft gevormd waarachter het water zich snel ophoopt. Ik denk aan Mozes in het boek Exodus, die ook maar even de tijd had en maak dat ik aan de overkant kom.

Dan ga ik op bezoek bij een familie die in het verleden leeft. Een oud vrouwtje nodigt me uit bij haar thuis te komen luisteren naar een echoput. Deze put blijkt een holle boomstronk te zijn waar het huisje omheen is gebouwd. Ze roept 'storm' in de put en even later hoor ik de echo klinken alsof de 'storm' door diepe aardse gewelven van enorme afmetingen heen en weer galmt. Er staat water in de put.

Na mijn vertrek kom ik in een lange gang van een groot gebouw. Een stoet mensen komt me tegemoet. Eerst zie ik het niet goed en denk aan een begrafenisstoet. Dichterbij gekomen blijkt het een bruidstoet te zijn.

Op zijn Chinees wordt de bruid gedragen in een draagstoel. Hier is de kist niet geblindeerd maar juist helemaal van doorzichtig glas. Als ze voorbijkomen richt de bruid zich even op en lacht me toe. Het blijkt dezelfde vrouw als die van de echoput; nu is ze echter jong en groot.

Ik ontwaak en de kompasnaald in mijn hoofd draait nog.

Dat is een belevenis die ik herken van vroegere reizen naar een ander werelddeel. Als je voor het eerst in een totaal nieuwe omgeving wakker wordt is er altijd dat bijzondere moment dat maar een paar seconden duurt. Dat is een moment van vol bewustzijn en tegelijk van volledig gedesoriënteerd zijn. Het is alsof je richtingsgevoel afwezig is en elk besef van noord en zuid ontbreekt. Ik weet dan een tijdje niet waar ik ben, laat staan waar de deur of het raam gezocht moeten worden. Het is alsof de kompasnaald nog draait en het noorden even niet kan vinden.

Zodra het moment voorbij is vraag ik me altijd af waarmee ik dat vreemde domein, waarin ik een paar seconden verbleef, moet associëren.

Vroeger dacht ik dat het een ruimte-lag was die net als de jetlag optreedt en er niet van los staat vanwege de tijdruimte link die Einstein ons heeft geleerd. Het kost een fractie van tijd om de klok in het bewustzijn te verzetten en gedurende die tijd is er dat gevoel van richtingsloze leegte.

Toen ik dit vertelde aan een Spaanse missionaris met wie ik op dat moment door Bolivia trok, zei hij dat men ter plaatse wel raad wist met die vragen. Hij bracht het ter sprake bij de eerste de beste indiaan met wie hij die dag had afgesproken. Deze man was er van overtuigd, dat de ziel 's nachts het lichaam verliet en overal wonderbaarlijke avonturen kon beleven. De slaper mocht daarom nooit al te overhaast uit bed springen, want tijdens een droom zou de ziel te laat bij het lichaam terugkeren, en dat kon ontsporing tot gevolg hebben.

Als je dan voor het eerst aan het andere eind van de wereld ontwaakt is je ziel nog niet goed gewend en heeft net iets meer tijd nodig om het juiste lichaam terug te vinden. Die vreemde gewaarwording van een paar seconden zou dus het moment zijn waarop de ziel nog zoekende is.

Ik moest eraan denken omdat ik wakker werd uit die droom van de echoput met een soort Vrouw Holle die later in een glazen huisje naar de bruiloft werd gedragen.

Misschien was mijn ziel zo onder de indruk van de bruid dat ze te lang bleef kijken om nog op tijd in

mijn lijf terug te kunnen zijn.

Ik zag op de klok dat het in Europa nu middernacht was en dat voelde ik maar al te goed. Dus eerst het poedertje innemen en voorzichtig een paar gezondheidsoefeningen in gang zetten. Dat ging slechts met veel moeite.

In het eetzaaltje van het hotel kwamen zowel mensen die van het vliegveld kwamen en aan een laat diner toe waren, als mensen die een vroeg ontbijt verwachtten.

Twee jonge ouders die uitgeput waren van de reis lieten hun kinderen de vrije loop. Een tweetal van tegen de tien jaar oud liep langs de tafeltjes om na te gaan of er iets of iemand was die hun verveling kon verdrijven.

'Kent u dit meneer?', vroegen ze toen ze me een stripboek voorhielden. Ik zei 'Het verhaal ken ik niet, maar die taal van jullie kan ik wel lezen.'

'Wij hebben het onderweg al vijf keer gelezen, nu is er niks meer aan.'

'Als je zo moe bent van de lange reis, kun je geen boeken meer lezen. Bedenk zelf maar een verhaaltje dat is veel makkelijker.'

'Ja, dat hebben we onderweg ook al gedaan. Nu weten we heus niks meer. Kunt u niet iets bedenken?'

Ik zie vier vragende blauwe ogen boven de kinnen die zwaar op de ellebogen leunen en besluit dan maar tot:

'Een Europeaan, die dacht dat hij zich op reis nooit zou vervelen ging met de trein naar China.

Na twee weken en een paar dagen onafgebroken in dezelfde trein te hebben gezeten kwam hij in China en had toen wel zin in een verfrissend bad. Hij sprong in de Gele Rivier en zwom erover heen. Toen liep hij door het land midden tussen de twee grote rivieren naar de Yangse en wilde die ook overzwemmen. Maar de Yangse was breder en onstuimiger dan de Gele Rivier. Daarom liep hij een stuk stroomopwaarts en vond een doorwaadbare plaats.

Hij liep door het water en zag onderweg dat het water een poosje werd tegengehouden door een dam met stenen. Die dam kon het stijgende water echter maar heel even tegen houden en dus rende hij snel naar de overkant. Je weet wel, net als in dat verhaal van de Joden, die door de Farao achterna werden gezeten en op het nippertje door de Rode Zee konden ontsnappen.

Toen hij aan de overkant kwam, mocht hij op bezoek komen bij een oud vrouwtje die haar huisje om een oude dikke boom had gebouwd. De kruin was eraf gezaagd om het dak erop te kunnen zetten. Dat hadden ze gedaan omdat die boomstam hol was en heel diep in de grond zat. De wortels van die boom zaten diep onder de grond in spleten van rotsen, waarin ook grotten waren met druipstenen en onderaardse riviertjes. Weet je wel, dat is waar ze de flessen vullen die in de winkel als mineraalwater worden verkocht. Dat water is veel gezonder dan drinkwater uit rivieren waar ook afval in terecht komt.

Anders was die boom natuurlijk nooit zo dik geworden.

Maar wat gebeurde er? Het vrouwtje zegt 'Luister goed met je oor boven de put. Hij doet het en hoort niks. Maar dan roept zij heel hard 'storm'.

Hij blijft luisteren maar hoort een tijdje niks. Dan hoort hij ineens van heel ver weg 'storm..storm...storm'. Dus dat was de echo van wat het vrouwtje had geroepen. Het was dus een echopot en het geluid van boven ging helemaal rond door die ondergrondse grotten en die weerkaatsten het naar boven.'

'Waarom roept zij 'storm'?', vraagt de oudste van het tweetal. Ik zeg dat ik het graag zou weten, maar dat ik het niet weet.

'Heb je het zelf verzonnen of van iemand anders gehoord?' ,vraagt de jongste. Ik zeg 'Ik weet niet precies meer of het echt is gebeurd of dat het is verzonnen door iemand die het mij heeft verteld.'
'Als je het zelf hebt verzonnen weet je heus wel waarom het vrouwtje 'storm' roept, anders had je ze wel iets anders laten roepen.

Ik geef toe dat hij gelijk heeft en dat ik niet weet waarom zij 'storm' en niet iets anders riep en vervolg met: 'Maar het verhaaltje is nog niet uit. De zwemmende toerist verlaat het huisje, en komt onderweg een bruidstoet tegen. Dat is een stoet mensen met een kist waar iemand inzigt, dus net zoiets als bij ons een begrafenisstoet. Maar hier zit de bruid in de kisten die kist is niet van hout maar van glas. Zij kan dus iedereen langs de weg goed zien. Als ze voorbij komen zwaait de bruid naar de toerist en hij ziet tot zijn verbazing

dat dit dezelfde vrouw is als die van de echoput. Maar nu ziet zij er ineens heel mooi en jong uit.'
'En toen?' vraagt de jongste als ik na een slok koffie geen aanstalten maak het verhaal te vervolgen. Ik zeg dat het verhaal is afgelopen en dat ik geen idee heb hoe het verder zou moeten gaan.

'Hoe kan dat nou' ,zegt de jongen, 'het verhaal is toch niet uit. Met wie gaat die vrouw van de echoput dan trouwen?

Ik zeg dat dat een goede vraag is die ik zelf ook heb maar dat ik het evenmin weet als waarom die vrouw 'storm' en niet iets anders heeft geroepen.

De twee kijken elkaar teleurgesteld aan en in die blik lees ik de vraag of ze mij wel voor vol moeten aanzien.

Dan horen ze echter de stem van vader, die zegt dat de kamers gereed zijn. Met een bedankgebaar in mijn richting loodst hij het tweetal naar de deur.

Daar zit ik dan met mijn goeie gedrag. De kinderen hebben mijn eigen twijfels nog eens duidelijk onderstreept. Enkele aspecten van deze droom schreeuwen om opheldering die ik zelf niet kan leveren.

Ergens heb ik het vermoeden dat er enige overeenkomst is met de droom van de moerbei. Hier is immers ook sprake van een soort sprekende boom, weliswaar als een klankbord. De onderaardse gewelven weerkaatsen een roep van boven; geen roep van mij maar van een mysterieuze vrouw. Wil de vrouw mijn dorst naar kennis lessen of mij erop wijzen dat ik na de oversteek van het grote water mijn aandacht op heel andere dan gebruikelijke zaken moet gaan richten.

'Storm' betekent in de natuur de overgang van het ene naar het andere drukgebied, een weersomslag die met name in dit deel van de wereld vaak samenvalt met de wervelstorm taifoen. Zou de weersomslag betrekking kunnen hebben op een verandering in mijn leven? Een stormachtige verandering? In dat geval beschouw ik de put als een soort orakel. Vanwege zijn boomvorm ligt een vergelijking met de functie van de moerbei enigszins in de rede.

Maar in dat geval kan ik net zo goed een vergelijking maken met het orakel van de blinde ziener. Die bedient zich dan wel niet van een boom maar van een vogeltje. Bomen en vogels hebben echter met elkaar gemeen dat beide gezien worden als verbindingskanalen tussen de hemelse en de aardse aangelegenheden. Ze sluiten goed bij elkaar aan omdat bomen diep in het onderaardse actief zijn en met hun takken naar de hemel reiken. De vogels reiken veel hoger maar zij maken gebruik van de bomen om erin te nestelen. Samen verbinden zij de diepe ondergrond met het uitspannel.

Misschien is dat wel de les die mij hier is geleerd; dat ik me meer moet richten op de natuurlijke verbindingskanalen tussen hemel en aarde. En dat ik die verbindingen niet allemaal zelf hoeft te ontdekken vermits ik de mysterieuze mensen zoals de echovrouw en de vogelman herken en op hun waarde weet te schatten.

Met dit goede voornemen verlaat ik het hotel en probeer lichtvoetig op de lopende band van de passantenstroom te springen. Dat bevalt me niet lang, want ik zie langs de straat winkeltjes opengaan die ik beter wil bekijken. Bij een krantenkiosk laat ik mij uit de stroom zakken en zie dat er een boekwinkel achter zit.

Wanneer is een boekwinkel mooier dan in de vroege ochtend als iedereen zich naar zijn werk haast en je zelf de frisheid van de morgenstond paart aan een zee van tijd?

'Engelisch'? vraagt een beleefde man die daarvoor zijn stapel post even alleen laat. 'Helaas alleen Engels', is mijn antwoord en daarmee blijkt meteen vijftien procent van de winkel voor mij een gesloten boek te blijven. Gelukkig staan er een stel klassieke werken waarin ik al een beetje thuis ben. De inhoudsopgave van de I Tjing stuurt me door naar Hexagram 48: De Waterput.

Ik lees dat de waterput in het oude China gezien werd als een dikke houten buis die als een plantenwortel het water uit de diepe ondergrond voor de mens naar boven brengt. De put is een weldoener voor de mensheid omdat hij nooit leeg raakt. Hij lijkt zichzelf na het putten automatisch weer te vullen.

De eigenschap van het naar het oppervlak brengen van diep verborgen goedheid en dan nog wel op een onuitputtelijke manier vergelijkt men met een wijze die zijn gave eindelijk blijft aanbieden om de mens ter wille te zijn. De diepgang van de edele die put uit bronnen van wat voor anderen het onbewuste blijft is vergelijkbaar met de waterput. Het onderaardse en het onbewuste zijn van onbetwistbaar levensbelang voor het leven en de gezondheid, ongeacht of het een boom is of een mens.

Iemand omschreef het geluid van het kabbelende water in de put eens als fluisterende stemmen die voor de goede verstaander een verheven betekenis hebben.

Ik denk dan in de eerste plaats aan de priesteressen die bij een oude eik met een waterput voorspellingen deden in het Griekse Delos. Deze priesteressen werden Plejaden genoemd. Zij putten uit de boom en bron behalve water ook kennis, deugd en waarheid. Beide kanalen waren een spreekbuis van de benedenwereld waarin ook de stemmen van de doden hoorbaar bleven.

Deze spreekbuis vergelijkt men zelfs met een telescoop die vanuit het dodenrijk uitzicht biedt op de sterrenhemel. Het doet me denken aan de piramiden van Egypte waarin de grafkamer via een gang naar boven uitzicht biedt op het sterrenbeeld Orion. De lijnrechte verbinding tussen de sarcofaag van de Farao en het sterrenbeeld Orion zou de beste garantie zijn voor het eeuwig voortbestaan van de overledene. Wat men echter vaak vergeet is dat de piramides ook een waterkanaal naar de Nijl bezitten. Op die manier verzekerde men zich van een waterbron aan de basis van de grote graftombe.

Het Chinese karakter voor waterput bestaat uit twee horizontale en twee verticale parallelstreepjes die met hun snijpunten een vierkant omsluiten. Daarin herkent men het oude patroon van de ligging van de rijstvelden rondom een centrale bron. Acht gezinnen lagen met hun land rondom het centrale bronveld zoals ook de woningen van de mensen in de traditionele hofjes gegroepeerd zijn. Het schema van de plattegrond doet denken aan de verdeling in negen blokjes van het magisch vierkant.

Het karakter voor waterput zou misschien een goed voorbeeld kunnen zijn van wat men verstaat onder de taal van de goden. Het karakter is namelijk te zien als een symbolisch beeld van uiteenlopende fenomenen en gebeurtenissen vanuit religieus gezichtspunt en kan het beste begrepen worden door ze met elkaar in verband te brengen.

Overigens is het niet enkel in het Chinees dat de taalkundige uitdrukking voor waterput etymologische varianten bezit die mijn droom kan verduidelijken.

In Assyrische- en Babylonische talen en ook in het Hebreeuws is er een duidelijke verwantschap tussen de woorden 'bruid' en 'bron' of 'rivier'. De bruid verschaft net als de waterput toegang tot de baarmoeder waaruit het leven voortkomt. De vergelijking tussen de ondergrondse grotten, waar behalve het water ook de metalen en mineralen hun rijping en groei ondergaan, en de baarmoeder van de vrouw komt in veel culturen voor.

Voorlopig kan ik nog vooruit met de vraag van de kinderen waarom die vrouw niet iets anders dan 'storm' riep.

Ik zei al dat storm een overgang naar een andere fase van leven inhoudt. Nu ik enigszins inzie dat het geluid uit de ondergrond opstijgt naar de bovenwereld en een verbindingsfunctie tussen de tegenstelling hemel-aarde beoogt komt het op me over als een soort bevel van hogerhand.

Het is als een slok uit de bron *In Vino Veritas*, de wijnstok die het heilige vocht uit de aarde verzamelt om op het altaar geofferd te worden. Een steuntje in de rug van de *Sapiëntissima Arborum*, de bron die spreekt als de eik van Dodo met de kracht van de stormgoden als Thor en Donar.

Misschien moet ik vandaag nog maar eens teruggaan naar de meest wijze van alle bomen en daar mijn oor te luisteren leggen.

Ik verlaat de boekwinkel en laat me in de stroom tussen de geparkeerde scooters en de winkelramen afzakken in de richting van de markt.

Hoewel ik vandaag een stuk vroeger ben dan gisteren, is het er al een drukte van belang. Het is nu vooral dringen vanwege de fietsen en karren die verse spullen aanvoeren.

Vandaag kies ik een stoepje als zitplaats om één bepaald stalletje wat langer achter elkaar te bekijken.

Ik zie een stevige boer met een kar vol zakken en kisten arriveren. Hij wordt door het echtpaar van het stalletje gastvrij ontvangen. Je zou haast zeggen dat hij de gast is van een gezin dat al lang naar zijn komst uitzielt. De gastvrouw maant hem aan het werk aan haar man over te laten en een zitplaats te nemen. Tegelijk maakt zij eten en thee voor hem klaar en ze praten samen honderduit. Ik krijg de indruk dat het haar broer of zwager is, vooral als later enkele kinderen arriveren die zich bij hen voegen alsof ze hier thuis zijn. Ik denk dat ze door een ander familielid hier zijn afgezet, iemand bij wie ze de nacht doorbrengen. Voor en na school blijven ze bij hun ouders op de markt. Gisteren heb ik al enkele van die stadse familieleden gezien die er kwamen eten. Nu begint het beeld wat vollediger te worden. Deze familie woont deels op het platteland en deels in de stad. De stedelingen blijven met de akker van de voorouders verbonden door zoveel mogelijk op de markt te komen eten en hun etenswaren te betrekken van familieleden die het land van hun ouders bewerken.

Het zou kunnen dat hier alleen van sociale krachten aan het werk zijn. Ontworteling, ontheemding en vervreemding vormen een bedreiging voor de eerste generatie boerenkinderen die de boerderij verlaten om hun geluk in de stad te gaan beproeven. Ik stel me zo voor dat de marktmensen die op niet al te grote afstand van de stad wonen die gevaren niet alleen goed kennen maar ook iets hebben bedacht om ze uit eigen kringen te weren door de familiebanden intact te houden. Binnen zo'n familie kunnen stedelijke huisvesting en plattelandsvoeding als dienst en wederdienst elkaar goed aanvullen.

De stormachtige urbanisatie in dit deel van de wereld is voor de migranten vaak een pijnlijke strijd met veel mislukkingen. Bijgevolg is de migratie van de jongeren een bron van grote zorg voor de achterblijvende ouders, die weten dat de weinige succesverhalen gepaard gaan met een veel groter

aantal dramatische mislukkingen.

Hoewel dit eigenlijk meer dan voldoende is voor de verklaring van het tafereel, wat zich hier in de vroege ochtend voor mijn ogen afspeelt, dringt zich toch de gedachte bij mij op dat ook nog een heel andere kracht werkzaam is. Een kracht die ver weg ergens verband houdt met wat ik gisteren heb meegemaakt. Een kracht waarvan ik in de thee en de wantan-soep een voorsmaak heb geproefd.

Ik besluit eens te gaan kijken in de straat van waaruit de marktwaren worden aangevoerd. Deze laat zich gemakkelijk vinden. Ik volg de lucht van dieren en mest en kom op een parkeerplaatsje waar mens en dier wat bijkomen van de zware tocht die ze in de nachtelijke uren hebben gemaakt. De bezwete paarden worden ontkoppeld van de kar maar het tuig blijft erop liggen. Er is een drinkplaats waar enkele magere vermoeide paardjes zich tegoed doen aan het heldere water dat ter plekke uit de muur wordt afgetapt. Het ziet er uit als een kraan met een gewone slang waar iedereen vrijelijk over kan beschikken.

De mensen vullen er hun theeketels en thermoskannen maar ook de drinkemmers van de dieren. Naast de kraan in de voorgevel van het huis waaraan ik verder weinig bijzonders kan herkennen is een deur waar nogal wat mensen in en uit lopen. Ik vraag me af of men daar misschien toch iets voor het watergebruik gaat betalen.

Als ik naar binnen ga zie ik dat veel bezoekers geld werpen in een soort offerblok waarop niemand toezicht houdt. Ik loop door het voorportaalje naar een volgende deur en merk dat de geur van wierook en kaarsen het hier wint van de mestlucht achter mij.

Ik ga naar binnen en zie een zaaltje met zitbanken voor amper vijftig mensen. Vooraan is nog een tafel en een bescheiden preekstoel. Voor enkele beelden branden olielampjes en wierookstokjes. Ik denk in een gebedshuis te zijn van een of andere onopvallende religieuze minderheid. Er zitten enkele mensen, naar ik aanneem om hun ochtendgebeden te spreken. Het zou ook een aangename plaats zijn om er te komen uitrusten van de zware reis met de kar, maar kennelijk is er geen boer die zich aan zo'n oneerbiedige instelling overgeeft.

In de hoop dat niemand me zal komen vragen wie ik ben en wat ik kom doen, ga ik ook even zitten. Ik zie een toren van een kerk, moskee of tempel.

Er zit iemand boven in de toren en zelf sta ik beneden. Er hangt een rode waterslang die van boven naar beneden om de toren heen is gewikkeld; een soort esculaap in het groot.

Ik weet niet wie boven in de toren het water opzuigt. Ik sta beneden met het ondereind van de slang in de hand en stuur deze tussen grind en stenen om zoveel mogelijk water aan te kunnen.

Gemakkelijk is dat niet, er wordt nog veel lucht opgepompt.

Thuis is de badkamer door vrouwen in een soort sauna veranderd. Ze doen er ademhalings- en meditatieoefeningen.

Teruggekeerd in het hier en nu vraag ik me af of de godsdienstoefeningen zoals qigong en yoga iets te maken kunnen hebben met de hete dampen van de sauna.

Ik herinner me nog wel dat Herodotos schrijft over een gebruik van de Scythen die hennepblaadjes over hete stenen gooien en de dampen ervan inademen; een oud sjamanistisch gebruik dat in meer delen van de wereld na afloop van een begrafenis werd uitgevoerd. Het stoombad is een soortgelijk sjamanistisch rudiment. Godsdienstfenomenologen hebben uit reisverslagen van de zestiende en zeventiende eeuw opgetekend dat boeren in Noord-Europa en Azië verhitte stenen in water wierpen en de stoom in afgesloten ruimtes vasthielden om hevige zweetaanvallen op te wekken. Vervolgens nam men een ijskoud bad om de rituele reis te beëindigen. Men vergeleek het stoombad met de reis

van de sjamaan naar de hemel en noemde het wel het 'mystieke vuur'.

Geen wonder dat de meesters van het vuur, de alchemisten, dit beeld overnamen. De regeling van de temperatuur was essentieel voor de sturing van het proces in het vat, maar die processen werden gezien als afspiegeling van het innerlijk spiritueel ontwikkelingsproces en juist daarom was een teken van geestelijke vervoering als gevolg van dezelfde soort verhitting als die welke het reactievat onderging, voor hen van grote betekenis. De wazige zweverigheid van de saunabezoeker had iets van wat de bezoekers aan heilige bronnen en geneeskrachtige baden uit pelgrimsoorden meebrachten. De zuiver religieuze ervaring liet zich voor ongelovigen moeilijk hard maken maar de overeenkomst met wat het stoombad bij die ongelovige opriep maakte op zijn minst duidelijk dat er ook een natuurlijke grondslag voor de religieuze ervaring bestond. Waar men onverschillig blijft voor heilige plaatsen en heilige bomen vermag het stoombad altijd nog iets op te roepen dat fysiologisch onbetwistbaar blijft. De alchemist zuivert met behulp van de hitte de ruwe grondstof om de goddelijke component die er in verborgen zit vrij te maken. Indien de verhitting van het menselijk lichaam iets vrijmaakt als religieuze extase, zou dat dan wijzen op een analoog procédé?

We kunnen ons afvragen in hoeverre het verhitten of wassen, of een combinatie van water en vuur zoals de sauna, iets te maken kunnen hebben met het ondergaan van een religieuze ervaring. Sjamanen en oertijdse boeren waren misschien nog bedreven in rituelen en lichaamsoefeningen waarvan ons de essentie ontgaat. Tegelijk is het zo dat we ervan uit kunnen gaan dat er nooit een sprong in de tijd is gemaakt en dat de latere vormen van religiositeit hebben voortgebouwd op de voorafgaande tradities. Juist vanwege die continuïteit blijft het vroegere voor ons van belang. De rituelen van reiniging en zuivering spelen in alle culturen een belangrijke rol. Ze gaan vooraf aan de initiatie of overgang naar een nieuwe levensfase. De doop met het water is in wezen niet anders dan een vuurdoop van het schoonbranden.

De baby, die wordt geboren, de bruid die in het bruidskleed wordt gehesen, of de monnik in zijn pij en de ridder in zijn harnas, het gebeurt allemaal na een grondige wasbeurt. Het is net als met de dode die aan zijn oversteek begint, het oude leven wordt grondig weggepoetst alvorens het lijk wordt gekist. De afleggers maken het grote levenskarwei af door de mens zijn laatste wasbeurt te geven.

In het oud-Chinese verhaal 'Het Geheim van de Gouden Bloem' vergelijkt men het rituele baden met de vuurdoop van de martelaar. Hierbij gaat het om het wegwerken van de zondige wereldse ongerechtigheden om innerlijke ruimte, liever 'leegte' genoemd, te maken voor het nieuwe leven. De Gouden Bloem vermeldt als onderdeel van het reinigingsbad 'De Vasten van het Hart'.

Daar men in het klassieke China het denkorgaan niet met de hersenen maar met het hart associeerde, moeten we de vasten van het hart uitleggen als een staken van het rationele denken. Iedereen die wel eens aan yoga, ademhalingsoefening en meditatie doet weet dat het stoppen van de rationele denkprocessen een omkering is om de concentratie op het wezenlijke mogelijk te maken.

Het lichaam is het belangrijkste hulpmiddel om de religieuze ervaring mogelijk te maken. Tijdens de ademhalingsoefening stelt men zich voor dat de adem opstijgt als een energiestroom vanuit het onderlichaam; een bewuste omkering dus van wat er feitelijk gebeurt.

"De Meester haalt adem door zijn hielen" zeggen de taoïstische teksten in hun yoga-instructies.

Het zijn deze teksten die mij eraan herinneren dat het idee van de sauna ook een innerlijke afbeelding kent. Dat is de klaarpan die in de onderbuik ten hoogte van de baarmoeder is afgebeeld, compleet en al met vuurhaard en stoom en met de vier fasen van het vuur. In onze eigen buik gaat het dus niet veel anders dan in de grotachtige

buik van de aarde. De vertering van het voedsel en de verwerking van het steenachtige moedermateriaal dragen op gelijkaardige manier bij aan extractie van het hoogwaardige dat alle organisch leven voedt.

De yogi richt zich op deze voedingsbron en laat de heilzame stoffen in zijn verbeelding opstijgen naar zijn hoofd waar hij ruimte heeft vrijgemaakt door te stoppen met het rationele denken. Het vuur onder de pan moet ervoor zorgen dat het voedsel wordt omgezet in lichtere stoffen die in staat zijn op te stijgen naar de plaats waar de bewustzijnsverhoging plaats grijpt. Dat is dus het hoofd.

Ik verbaas me er zelf over dat mijn gedachten afdwalen naar deze beelden en teksten. Niet zozeer omdat ze niet terzake doen, dat doen ze wel, want ik ben zelf half en half in een soort meditatie verzonken. Nee, het verbaast met dat ik deze gedachten in me opkomen terwijl ik nog steeds het beeld voor ogen heb van de Esculaap.

Dit is een stam met een schotel water er bovenop, en een slang die zich om de stam heen wentelt om uit de schaal te kunnen drinken.

Wat heeft dit oude embleem van artsen en apothekers te maken met mijn gedachten over de opstijgende adem die de religieuze ervaring teweeg brengt?

Het eerste wat in me opkomt is de kundalini of slangenkracht waarmee de Hindoes een soortgelijk proces van mystieke transformatie uitbeelden.

Ik dacht vanochtend in de boekwinkel al even aan deze slang in verband met de wervelstorm in de echopot, maar ik had toen mijn handen vol aan dat ondoorgroendelijke ondergrondse van de waterput. Nu lijken mijn verbeeldingskrachten geheel aan de oppervlakte te komen. Ik sta immers met de waterslang in mijn handen onder aan de toren. Dat is een vertrouwd beeld want zo sta ik in mijn tuin ook vaak, echter dan loopt het water in omgekeerde richting. Deze omkering van de richting heeft iets van de slang die zich jaarlijks binnenste buiten keert door de oude huid te verlaten en een nieuw uiterlijk aan te nemen. Misschien gebruiken mystici en alchemisten daarom dit dier graag in hun afbeeldingen. Het is een natuurlijk existentiebewijs van het vermogen tot transformatie. De esculaap heeft in onze ogen weinig te maken met heilige bronnen. Vroeger was dat echter anders toen lagen herstellingsoorden bij uitstek op plaatsen waar heilzame kürbaden mogelijk waren. Niet alleen het lichamelijke heil maar ook het geestelijke heil werd verbonden met het kürbad, want niet alleen sanatoria maar ook tempels en kloosters werden gebouwd bij en op de heilige bronnen. Geen wonder als we de schrift erop naslaan: 'want zijn wateren vlieten uit het heiligdom en zijn vrucht zal zijn tot spijs'.....'en hij toonde mij een zuivere rivier van het water des levens, klaar als kristal, voortkomende uit de troon van God, en van het lam.'

Hier gaat het om bronnen, net als bij de piramides, die gelegen zijn onder de heiligdommen. Het water dat eens uit de hemel neerdaalde verzamelt zich na een lange tocht door de aarde om andermaal de cyclus van leven te voeden met de stoffen die het uit de grond heeft opgenomen. In mijn ervaring hier zag ik het water naar een reservoir boven in de toren gaan. Het was als een boomkruin die het water naar boven zuigt of zoals eerder die boer die een scheprad aandrijft. Ik sta beneden aan het uiteinde van de slang en weet niet wie of wat bovenin het water opzuigt. Was ik bij het scheprad en de echopot niet meer dan toeschouwer, hier heb ik zelf een rol van deelnemer toebedeeld gekregen. Een zeer simpele en laag-bij-de-grondse rol weliswaar, maar ik ben nu een schakeltje in het grote gebeuren. Niet dat ik goed kan overzien wat het voor een gebeuren is. Ik weet niet eens wat daar boven gebeurt. Ik mag echter hopen dat me dat nog eens duidelijk wordt. Het lijkt me een goede constatering om op te breken.

Ik steek een kaarsje op bij de beeldengroep en zie dat een ervan wel eens de Heilige Maria zou

kunnen voorstellen. Tegelijk realiseer ik me dat ik nog geen betekenis heb toegekend aan het feit dat er in de sauna van mijn verbeelding geen oertijdse boeren maar enkele vrouwen aanwezig waren. Heilige bronnen hebben vaak vrouwennamen, in dit geval denk ik echter aan de tóren en de madonna. Maria wordt in een bekende litanie immers de Ivoren Toren genoemd en daarmee afgebeeld in een ommuurde tuin.

In mijn geval gaat het eerder om een minaret, -daar heb je immers nog wel eens iemand bovenin zitten die de gelovigen naar de moskee roept-, dan om een kerktoren. Maar dan tegelijk een toren die dient als watertoren, want ik ken geen andere toren waar water naartoe en naar boven moet als een met de functie van watertoren. Eigenlijk is dat beeld van de watertoren niet veel anders dan het Oudtestamentische beeld van de wateren des levens die uit de heiligdommen naar de velden stromen.

Net als bij de esculaap is de watertoren niet anders dan een reservoir dat ertoe dient de dorst te lessen met het water des levens. En in dit geval meer in het bijzonder voor hen die, net als de slang, werken aan de totale vervelling van het leven; een vervelling die men in de religie omschrijft als ommekeer of bekering.

Zou de boodschap dan zijn dat ik bezig ben mijn reservoir bovenin te vullen om me eens te kunnen gaan bekeren?

Of is het een beeld voor een kerkhervorming die terug zou moeten naar haar functie van spiritueel waterleidingbedrijf?

Ik besluit me tot het eerste te bepalen en keer terug naar de markt.

Het grootste deel van de sjouwers en karren met de trekdieren is inmiddels al verdwenen. Enkele mensen verzamelen mest en stro waar ze ongetwijfeld nog iets nuttigs mee aanvangen.

Ik bekijk het huis met de watertap aan de gevel nog eens goed, ook van enige afstand, maar er is geen spoor van een toren of oppompbuis te bekennen. Ik zal het maar doen met wat ik in mijn verbeelding ben tegengekomen.

Ik ga naar de markt en stel tot mijn genoegen vast dat alles en iedereen is zoals daags tevoren. De vogelman zit weer tegenover de theevrouw en naast de notenverkoper. Het is druk genoeg om niet teveel in de gaten te lopen, maar ook weer niet zo druk dat ik alleen iets kan zien als ik er bovenop sta.

Zo zie ik dat de vogelman een kop thee krijgt van zijn overbuurvrouw en een bakje pijnboompitten van zijn buurman. Zij maken een praatje met hem, maar ondernemen niets om het vogeltje in actie te laten komen. Kennelijk is dat meer iets voor wat gewichtiger dan alledaagse vraagstukken. De transporteurs en sjouwers maken aanstalten te vertrekken. De potten en pannen worden opgeborgen en maken ruimte voor de koopwaar.

Het is alsof de dag van gisteren zich begint te herhalen. Ik besluit het dagprogramma om te keren en te beginnen met een bezoek aan de tempeluin.

Vlakbij de ingang van de tuin is een fruitverkoper in de weer die me gisteren niet is opgevallen. Hij heeft een wagen vol met rijpe kersen en abrikozen die duidelijk niet zo lang meer houdbaar zijn. En dat is aan zijn gedrag maar al te duidelijk te merken. Hij bazuïnt in het rond dat iedere aanwezige zich gelukkig mag prijzen vandaag de markt te bezoeken omdat zijn waar voor afbraakprijzen van de hand zal gaan. Hij maakt porties van verschillende grootte en installeert een fietswiel op een standaard. Aan het wiel komt een schijf met getallen aan de rand die de prijs van het product aangeeft. Als een volleerde veilingmeester laat hij de prijschijf draaien als ware het een rad van fortuin. Zijn spullen gaan zeker goedkoper van de hand dan bij zijn concurrenten maar het mooiste van al is dat hij bij de

kopers de indruk weet te wekken dat ze een soort loterij hebben gewonnen.

Ik verlaat de markt en ga de tuin binnen. Ik merk dat ik deze plaats anders betreed dan gisteren, alsof ik weet dat dit niet zomaar een stadsparkje is maar dat er een waas van ouderdom en heiligheid hangt.

Er zijn op dit vroege uur zeker zoveel mensen als gistermiddag. Een aantal van hen doet ochtendoefeningen Taiji quan. Op deze plaats komt dat anders over dan inde cursuszaaltjes die ik van huis uit ken. De sierlijke soepele bewegingen maken de mens tot een soort struik of boom waarvan de armen en handen buigen als takken en bladeren in de wind. De uiterste concentratie doet denken aan de ontspannen gelaatstrekken van de mensen die gisteren voor het wierookvat zo'n indruk op me hebben gemaakt.

Ik schaam me ervoor zo nadrukkelijk als toeschouwer aanwezig te zijn. Het is namelijk opvallend hoe vanzelfsprekend andere voorbijgangers de Taiji vinden. Mogelijk beoefenen ze het zelf ook of is het misschien toch onbeleefd of tenminste oneerbiedig deze religieuze oefening als een bezienswaardigheid te beschouwen.

Bij mijn moerbeiboom blijf ik even stilstaan en hoor het zachte ruisen van de wind door de bladeren. Ineens ben ik terug bij de veiling of loterij, maar nu in een zaaltje dat gevuld is met mensen. Zij komen voor antieke voorwerpen. Ik sta aan de zijlijn toe te kijken als de veilingmeesteres het begeerde voorwerp plotseling naar mij toe werpt. Ik schrik ervan maar slaag erin het kostbare voorwerp op te vangen. Het is een Chinese kom van jade, van binnen zwart en van buiten groen.

Terwijl ik me nog verbaasd afvraag of ik de toevallige prijswinnaar ben, krijg ik ook de tweede prijs toegeworpen. Die bestaat uit de deksel van de kom die ik al eerder ontving, ook groen en zwart jade. Ik pas de twee op elkaar en bewonder het geheel als kostbaar servies.

Ik denk aan een spijspot en wierookvat en vraag me af wat de bedoeling van deze toevalstreffer is.

Het ruisen van de wind in de boomtop schrikt me op en roept een oud bijbelverhaal in mijn herinnering.

Waren het niet de toppen van de moerbei die koning David bijstonden in zijn strijd tegen de Filistijnen?

Ik had me net goed en wel voorgenomen de boomstam niet aan te raken en nu hebben de bladertoppen me beet gehad.

Ik loop in de richting van het tempeltje en hoor niet ver van de ingang water stromen. Als ik het wat beter bekijk blijkt het een soort miniatuur bergbeekje dat is aangelegd in een rotstuintje. Het tuintje is niet groter dan een mens. Een stapel zorgvuldig gerangschikte stenen waarover het water naar beneden loopt dat afkomstig is uit een fonteintje bovenin. Zowel onder als boven is een komvormig bassin waarin het water wordt opgevangen. Beneden staat een klein elektrisch pompje dat het opgevangen water terug naar boven voert voor de volgende cyclus.

Sommige stenen lijken bewerkt te zijn. Door de groene aanslag zie ik niet of het figuren dan wel inscripties van Chinese karakters zijn.

Het maakt me nieuwsgierig omdat de twee bassins en de waterstroom ertussen de twee dagdromen van vanochtend met elkaar in verband zouden kunnen brengen.

Niet dat ik tussen de jade kom en deksel een soort watertoren wil bouwen, maar misschien kan het jade vat het beeld van de waterstroom, zoals ik dat al waarnam in de put en in de boomstam, enigszins ophelderen.

Bij de oven staan enkele gelovigen met een pak gele papiertjes. Het vuur wordt ontstoken door de man die ik gisteren heb leren kennen bij de theeceremonie en die ik vooralsnog tot theemeester bestempelde.

Nu ga ik denken dat hij misschien als koster of priester aan deze tempel is verbonden.

Na het offeren van mijn wierookstokjes tref ik hem voor de ingang en blijf staan in de hoop een contact te kunnen maken. Als er iemand is die me iets meer zou kunnen vertellen over de voorgeschiedenis van de tuin en de tempel zal hij het zijn.

Waarschijnlijk heeft de ovenmeester meer met het contactuele bijtje gehakt dan ik, want om alle verdere gestuntel voor te zijn begroet hij mij met een minzame glimlach en zegt in het Engels: 'Is het uw eerste bezoek aan de tempel?'

'Nee', zeg ik aarzelend, 'maar het is toch nog allemaal erg nieuw; ik heb er moeite mee alles een plaats te geven. Bijvoorbeeld het bergbeekje daar en hier de oven. Ik heb geen idee hoe die zich verhouden tot het gebeuren in de tempel.'

'Dat laat zich begrijpen', zegt hij met een zachte stem.

'Het beekje heeft een symbolische betekenis, die veel Chinese tempelbezoekers intussen niet meer zullen weten. De oven hier kun je zien als een komfoor met of zonder pot, waarin van alles verbrand of gezuiverd wordt. Het is een oud taoïstisch ritueel dat afstamt van de vroegere brandoffers.

Tegenwoordig offeren we bijna alles in de

vorm van papier. In een officieel ritueel noemen we dat het Schriftoffer. Als iemand de hemel wil danken voor een goede oogst brengt hij geen rijst of vruchten om te verbranden, maar we kalligraferen dan plechtig een dankgebed en verbranden dat in de oven. Elke dag zijn er handenvol gele offerbriefjes met uiteenlopende gebeden, vaak eerst in de tempel voor het wierookvat uitgesproken, die we hier verbranden. Wij stellen ons voor dat het vuur de essentie van de boodschap zuivert uit het papier en deze met de hete rook laat opstijgen naar de hemel. In wezen dus niet meer dan een completering van het gebed in een natuurlijke vorm. Misschien is het je al opgevallen dat de Chinese religies minder abstract zijn dan de westerse godsdienst. Bij ons is het ook niet meer zoals een paar duizend jaar geleden dat alle religieuze oefeningen een zichtbare natuurlijke vorm bezitten; het Woord is ook heilig geworden. Door de woorden te verbranden houden we echter het oorspronkelijke natuurlijke offerproces in ere. We zien de klassieke Chinese karakters als directe openbaringen van de goden. Het schrijven van deze karakters kan men dus ook als een ritueel beschouwen.'

Met dit laatste krijg ik enige aansluiting met wat ik gisteren over het ontstaan van de heilige taal heb geleerd. Het idee van het zuiverende vuur toegepast op de geschreven teksten is voor mij nieuw. Het sluit mooi aan bij wat ik me voorstel bij het zuiveringsvuur van de alchemisten, het raffineren van de essentie uit de ruwe wereldse vorm waarin het zit opgesloten. Dat is dus niet veel anders dan de reinigende wasbeurt waarmee ik hedenochtend al aan de gang ben geweest en waarschijnlijk de rede waarom ik haast vanzelfsprekend de vraag stel: 'Is die zuiveringskracht van het vuur vergelijkbaar met

de reinigende werking van de bergbeek?'

'Ja en nee', zegt de meester met de nodige terughoudendheid, dat is niet in een enkel woord uit te leggen, maar als het u erg interesseert wil ik er wel wat over vertellen.'

Met een handgebaar geeft hij te kennen dat ik de tempel kan binnengaan. Vervolgens gaat hij mij voor naar een vertrek in een van de zijbeuken. We komen in een kamer waar verschillende beelden en rituele voorwerpen worden bewaard. De tempelmeester toont mij een stolpvormig beeld van

groene jade en zegt:

'Met wat goede wil kunt u hierin een miniatuurtuintje ontdekken, dat in hoofdlijn hetzelfde is als wat u zojuist buiten hebt gezien. Er loopt wel geen water doorheen maar de bedding van het bergriviertje is duidelijk te herkennen. Bovenin ziet u de bergen en het komvormig meertje dat het riviertje van water voorziet. Bij die bergen denken

wij aan de heilige Kunlun bergen waar de grote rivieren van China ontspringen. De Westelijke Bergen of Kunlun zijn een heilig onderdeel van de Chinese levensbeschouwing; dat begon al ten tijde van de oudste mythen en het loopt door tot op de huidige dag. De bergen leveren het slib aan de grote rivieren en met hun irrigatiewater voeden zich de planten. De bergen vormen als het ware een onuitputtelijk massief van voedzame mineralen waarmee alle organisch leven benedenstrooms wordt gevoed. Het is dan ook niet toevallig dat de term Kunlun etymologisch verwant is met Hundun, dat is de primordiale bron of chaos waaruit alle bouwstenen van de schepping zijn voortgekomen. Scheppingsmythen en vruchtbaarheidsrituelen maken vrijwel altijd gebruik van deze bron van de heilige bergen. Het goede, het voedzame, het leven gevende en het natuurlijk heilige ontleent zijn ontstaan en groei aan substanties van de bergen. Het is niet overdreven te stellen dat in beginsel de heilige bergsubstantie zoveel als mogelijk voor wegstromen naar zee moet worden behoed. Dat streven noemen we de omkering of terugkeer naar de bron. Dat is heel wat meer dan simpelweg erosiebestrijding en bosbescherming, hoewel die behoren tot de heilige doelen van de taoïstische religie. U zag buiten al de benedenstroomse wateropvang die werd teruggepompt naar het bergmeer. Je zou echter ook het schriftoffer met zijn opstijgende dampen in verband kunnen brengen met het terugvoeren van de essentie naar hun heilige bron van herkomst. 'Kijk', zei hij en keerde de groene stolp om, 'je ziet dat de binnenkant zwart geblakerd is. Dat is omdat dit miniatuurlandschapje in feite een deksel is van een wierookvat. Als ik hem hier op pas', hij zette de deksel op een van de aanwezige wierookvaten, 'zie je dat het geheel de vorm van een paddestoel krijgt.

Denk niet dat het hier een esthetisch toeval betreft; de zorgvuldige makers hebben het precies zo bedoeld. Het smeulend wierookvuurtje is een proces dat men bewust vergelijkt met de ondergrondse processen waaraan het bovengrondse landschap, zoals je het op de deksel ziet, zijn bestaan heeft te danken. Het beeld als geheel heeft een centrale religieuze betekenis, die je ook aantreft in de metafoor van de paddestoel, het goddelijk voedsel bij uitstek'.

Misschien was het omdat mijn mond van verbazing was gaan openzakken, dan wel dat de meester van het wierookvat zich nog veel belangrijke afspraken herinnerde, hoe het ook zij, hij schoof deksel en pot op hun plaats terug en gaf met een glimlachend knikje te kennen dat de voorstelling was afgelopen.

Ik was zo overdonderd door zijn revelatie, voor mij de ene eye-opener na de andere, dat ik inderhaast een bedankje bijeen raapte.

'Ik ben u bijzonder erkentelijk voor uw uitleg. Ik ben zelf praktiserend plantenteler en zoek al jaren naar de natuurmystieke achtergrond van mijn werk. U hebt mij veel stof *tot* nadenken gegeven.'

'Laat het nadenken de plantenverzorging niet in gevaar brengen, 'zei de wierookmeester lachend, terwijl onze wegen uiteen gingen.

Ik had nu nergens méér behoefte aan als aan een rustige plek waar ik mijn notitieboekje kon bijwerken om in ieder geval zo weinig mogelijk van het gesprek verloren te laten gaan.

Na een kop thee aan het theekarretje van gisteren zette ik mij onder -niet tegen - de moerbeï die inmiddels aan mijn gezelschap begon te wennen.

De droom over de pot met de deksel was intussen niet langer raadselachtig. De wierookmeester met

zijn uitleg was mij als een winnend lot uit de loterij in de schoot gevallen. De prijzen waren de pot en de deksel van jade. Groen van buiten omdat de kleur verwijst naar de bovengrondse begroeiing en zwart van binnen voor de binnenkant van de ondergrondse grotten.

Het smeulend wierookvuurtje laat dampen opstijgen die zich een weg banen door de openingen van de deksel.

Van buiten ziet het geheel eruit als een schaalmodel van de primitieve shifting cultivation. Dat zijn de bergboeren die overal rookpluimen hemelwaarts sturen omdat ze bezig zijn de vegetatie af te branden om ruimte te maken voor hun voedselakkertje. Maar de rookpluimen van het wierookvat doen me ook denken aan de vele vulkanen in Oost Azië. Niet zelden zijn de vruchtbare vulkanische gronden voor de boeren het meest in trek en kan men de rookpluimen van de branders tegelijk zien met de vervaarlijke kraterschoorsteen van de vulkaan zelf.

Nergens ter wereld is men zich beter bewust van het feit dat de planten het beste groeien op jonge vulkanische gronden die bij tijd en wijle nog bemest worden met de neerslag van de aswolken uit de vulkaan.

Al lang voor het ontstaan van de bodemscheikunde en de bemestingsleer was men ervan overtuigd dat de substantie voor de plantenvoeding werd gemaakt in de hete oven van de vulkaan.

Zou dit niet hetzelfde principe zijn wat zich in het wierookvat geacht wordt af te spelen?

In dat geval is de religie rondom het wierookvat een verering van de oertijdse visie op de geomorfologie van het agrarisch landschap en de primitieve voedselvoorziening.

Waarom dit heilige model van de voedselvoorziening werd gegoten in de vorm van een paddestoel bleef voor mij een levensgroot raadsel. Er was mij niets bekend van een primitieve landbouw waarin het eten van paddestoelen een belangrijke plaats innam. Ik zag ook niet wat het opwekken van religieuze extase met behulp van psychedelica of hallucinerende paddo's met de oude voedingsgewoonten te maken hadden.

Ik bleef een tijdlang met deze kwellende gedachte spelen en liet iedere paddestoel die ik de laatste dagen had gezien de revue passeren. Ik realiseerde me dat veel verkopers van groenten champignons aanboden, soms zelfs een hele keur aan veelkleurige zwammen. Ook herinnerde ik me dat stalletjes met geneeskruiden en mineralen gedroogde fungi in hun assortiment hadden. Zelfs de verkoper van al die merkwaardige houtsoorten had kleine stobbetjes liggen met duidelijke groeisels van paddestoelen. Gisteren hield ik ze voor tekenen van bederf maar nu drong het tot me door dat het misschien juist om die aangroei en niet om het hout kon gaan.

Ook vroeg ik me af of ik in de kruidenkamer van Liu niet iets had gezien dat voor paddestoel kon doorgaan. Ik nam me voor haar om opheldering te vragen voor het geval zich ooit een gelegenheid zou voordoen.

In ieder geval was ik vastbesloten vandaag tenminste eenmaal champignonsoep te eten; zou het woord 'magic mushroom' ook in het Chinees bestaan? Het was het proberen zeker waard, zeker na die magische soep van gisteravond. En nu ik eraan dacht, zou het denkbaar zijn dat de vorm van de knoedels in de Wantan-soep ook niet iets had

van de hoed van een paddestoel? Beslist geen slechte vraag voor het geval de Franse geleerde nog eens mijn weg zou kruisen.

Ik keek op door de kruin van de moerbeï en zag de zon hoger en hoger klimmen. Het was een mooie dag. Een zacht briesje, niet te warm en ik had weinig last van de jetlag. In Europese tijd gemeten was het ook al haast tijd om aan opstaan te denken. De kinderen van vanochtend zouden nog wel slapen. Tegen de tijd dat ze wakker wérden zou ik misschien een antwoord hebben op de vraag met

wie de vrouw van de echopot ging trouwen.

Minder raadselachtig was me intussen de droom van de watertoren. Het terug omhoog pompen van het water bracht ik in verband met wat ik net tevoren had gezien in de miniatuurtuin en het schaalmodel van het landschap.

De meester had het over een verheven doel toen hij sprak over de ommekeer van de bergstroom die niet zomaar in zee mag uitstromen.

Ergens was het natuurlijk niet zo moeilijk voorstelbaar. De grote beschavingen met dichtbevolkte gebieden lagen aan de mondingen van slibrijke rivieren. De delta's waren van zichzelf al niet meer dan bezinksels van het slib dat door de grote rivieren vanuit het westelijk bergmassief was aangevoerd. Het laten stilstaan van

de rivierstroom was een voorwaarde om het slib te laten bezinken. Logisch eigenlijk dat het tegenhouden en omkeren van de stroom als een groot goed werd beschouwd. Het rivierslib, en indirect dus het bergmassief werd terecht als een soort bakermat van de grote beschaving beschouwd.

Maar voor het tot grote steden en culturen in de delta kwam werd hetzelfde principe waarschijnlijk reeds geruime tijd aangehangen door de graantelers van de geïrrigeerde landbouw. Voor hen was het slib even heilig als de neerslag van de aswolk voor de bergboer op de vulkaanhelling.

Gisteren was me uit de goddelijke component van de wantan-soep al gebleken dat deze voedzame stof verbonden werd met een heilige oerbron, het lichaam van de schepper. Nu begon het tot me door te dringen dat die oerbron de vorm kon aannemen van een bergmassief van waaruit de voedzame nutriënten voor de planten afkomstig waren. Het lijkt me waarschijnlijk dat men ten tijde van het ontstaan van de eerste agrarische mythologie reeds tot het inzicht was gekomen dat het merendeel van de plantennutriënten uit dezelfde elementen moest bestaan als de humane nutriënten.

Geen wonder dat men de oorsprong van de heilige component in de soep als dezelfde beschouwde als die van de plantenvoeding en dat is de Hundun of Kunlun. Zonder deze voedingsgerichte uitleg laat zich moeilijk verklaren waarom de recycling van de grote ommekeer tot zo'n heilig principe kon uitgroeien.

Thans weten we dat de efficiëntie van de cycli van fosfaat, kali en andere mineralen maatgevend is voor de draagkracht, gemeten in bevolkingsomvang, van een ecosysteem. In ecologisch opzicht zijn ook wij op dit moment druk doende het recycleren of omkeren van de uitstromende mineralen te verheffen tot een heilig streven.

Gisteren zat ik me hier onder de moerbeï af te vragen waarom die boer die in het waterrad liep getooid was met een gouden kroon. Nu begint het me duidelijk te worden dat het een boodschap is die wijst op het heilige moeten van de terugvoer van het water naar de akkers. En vanochtend stond ik in een stedelijke omgeving onder aan de waterslang het water te verzamelen voor het vullen van de watertoren. Eigenlijk hetzelfde als waar die boer mee bezig was. Omdat echter de watertoren tegelijk een kerktoren was, moest ik eruit begrijpen dat die omkering van de stroom in feite een religieuze zaak is. De meester in de tempel benadrukte niet zonder reden dat het om een heilige doelstelling ging; de ommekeer is een bekering.

Een bekering tot de verheffing van het onderhouden van de natuurlijke draagkracht van het systeem van voedselvoorziening. Het natuurlijk voorbeeld dat zich in de context dezer dagen aan mij opdringt is dat van de waterput, de boom en de watertoren.

Hoewel ik met een geruststellend gevoel deze voorlopige conclusie in mijn notitieboekje noteer,

beseft ik dat ik nog niet in staat ben de paddestoel in dit geheel een plaats toe te kennen. Ik besluit wat dat aangaat te vertrouwen op de smaak van de soep en daarvoor keer ik terug naar de markt. Ik begin me al aardig thuis te voelen in de omgeving van stapels levensmiddelen, misschien ook wel een beetje omdat ik er een vaag gevoel bij heb van in de buurt te kunnen komen van een verborgen religieuze dimensie. Onwillekeurig projecteer ik mijn eigen gevoel op de andere marktbezoekers die daarmee allemaal iets krijgen van tempelgangers. De marktkooplieden beginnen daardoor iets te krijgen van celebranten die een eredienst onderhouden. Daarmee dicht ik ze eigenlijk iets toe dat gisteren alleen de theevrouw toekwam. Ben ik op weg elke alledaagse maaltijd op te trekken tot het niveau van de theeceremonie? Is er eigenlijk wel sprake van 'op weg' zijn?

Enige vertwijfeling dreigt greep op me te krijgen. Zou de jetlag weer willen toeslaan? Gelukkig heb ik het poedertje van de herbariste bij me.

Op de markt kijk ik nu overal in de eerste plaats naar de paddestoelen. Ik tref ze zowel aan bij de groentestalletjes als bij de geneeskruiden, de houtsoorten en de stenen.

Ik sta een tijdje stil bij het hout en de stenen.

Ze verkopen beide paddestoelen, maar ik heb niet de indruk dat ze concurrenten van elkaar zijn. Soms verwijst de een door naar de ander. Kennelijk is het niet iedereen op voorhand duidelijk bij wie hij het beste terecht kan. Aangezien ik gisteren de steenman aan klandizie heb geholpen probeer ik het vandaag bij de houtman.

Ik wijs naar een stronk eikenhout die begroeid is met een soort koraalzwammetje, maar hier een grijze kleur heeft. De verkoper laat mij uit enkele maten van doosjes kiezen en zaagt vervolgens een passend stukje van het blok. Hij gaat zeer omzichtig te werk en terwijl ik mijn yuans bijeen zoek hoor ik een vrolijke stem achter mij zeggen: 'Aha, nu zie ik wat de ware bedoeling van je bezoek is, je wilt gouden schatten gaan opgraven.'

Het was Liu die al een heleboel zakjes, doosjes en bosjes in haar draagtas had verzameld.

Ik wist zo gauw niet wat ik haar moest antwoorden. Haar opmerking was duidelijk ironisch bedoeld maar ik had geen idee waar het precies op sloeg. Terwijl de marktkoopman een vuurrood papiertje om het doosje wikkelde zei ik haar: 'Hier op de markt zijn voor mij nog veel schatten te ontdekken. Gisteren heb ik van de steenman hiernaast ook al een poedertje gekocht waarvan ik niet eens weet waarvoor het dient.'

'Pas dan maar op', zei ze ernstig. Dit is geen delicatessenzaak en veel van die stenen zijn heel wat minder onschuldig dan keukenzout. Het geweizwammetje dat u net hebt gekocht is echter onschuldig, maar u zult het wel niet hebben gekocht om het op te eten.'

'Eerlijk gezegd weet ik nog niet wat ik ermee wil doen, het leek me een aardig souvenir,' zei ik.

Dit maakte het hele voorval voor haar nog komischer.

Lachend zei ze iets tegen de verkoper, die daarop hoofdschuddend reageerde maar over zijn klant verder geen woord kwijt wilde.

Liu zei tegen mij: 'Deze fungus die je net hebt laten inpakken is voor de Chinezen een erkende gelukbrenger, maar dan moet hij natuurlijk wel spontaan op de uitverkozen plaats te voorschijn komen.'

'Dat klinkt erg hoopvol', zei ik, 'Wat voor geluk kondigt dit nietige schimmeltje dan wel niet aan?'

'Dat zei ik net al, als hij ergens uit zichzelf begint te groeien, denken de mensen dat het een teken is dat er ter plekke goud in de grond zit'.

Pas nu begreep ik haar eerste opmerking. Ze zinspeelde erop dat ik met het zwammetje op zoek wilde gaan naar plaatsen waar goud verborgen was. Zonder er verder bij na te denken zei, ik: 'Voor mij zijn alle paddestoelen een teken dat er op de groeiplaats iets moet zijn dat heel waardevol is,

maar dat zal wel komen omdat ik van huis uit plantenteler ben.'

'Daar ben ik het helemaal mee eens,' zei ze. 'Voedzaam voedsel groeit op vruchtbare gronden, maar ik trek het door naar de geneeskruiden. Ik wil weten waar de meeste geneeskrachtige kruiden groeien zodat ik erachter kom welke de meest geneeskrachtige soorten zijn. Vervolgens proberen we er dan te achterhalen waar het oorspronggebied van dat bodemmateriaal is te vinden en zodoende komen we dan met wat geluk uit bij bergen met steenaders geneeskrachtige mineralen.'

Dit antwoord maakte me onmiddellijk tot een gelukkiger mens. Ineens werd een stuk mythologische symboliek over hundun en kunlundeeltjes in de soep en in het rivierslib een logische hedendaagse realiteit. Er was geen bodemscheikunde, geomorfologie of fysiologie voor nodig.

Het verband tussen de gezondheid en de minerale oorsprong van de voedingsstoffen, dat was waar het allemaal om raaide. Er was geen wezenlijk verschil tussen de geneeskraft en de voedingswaarde van de plant. Zowel de geneesmiddelen als de levensmiddelen bevatten nutriënten die door de planten uit de bodem zijn opgenomen. Het moedermateriaal van de bodem bestaat uit sedimentgesteente dat uit de bergen afkomstig is en door verwering jaarlijks een nieuwe hoeveelheid mineralen aan de plant beschikbaar stelt. Deze natuurlijke vruchtbaarheid zou niet meer dan een bepaalde bevolkingsomvang per oppervlakte land toestaan, ware het niet dat de mensen landbouwmethoden hebben ontwikkeld om die jaarlijks beschikbare hoeveelheid mineralen aan te vullen. Wij hebben fabrieken in de bergen gebouwd om de ertsaders met mineraal moedergesteente af te graven en als mestkorrel aan de boeren te verkopen. In de oudheid had men geen weet van de achterliggende plantenfysiologie en bodemchemie maar men kwam er toch achter dat de essentiële voedingsstoffen uit de bergen afkomstig moesten zijn. Afgezien van de vulkaanbewoners waren het in de eerste plaats de boeren aan de rivieroever die vaststelden dat de jaarlijkse overstromingen een kostbaar laagje slib achterlieten. De lage akkers die het vruchtbare slib ontvingen produceerden veel meer dan de hoger gelegen velden die daarvan verstoken bleven. Geen wonder dat men op zoek ging naar de herkomst van dat kostbare goedje en uiteindelijk op de eroderende berghellingen terecht kwam. Evenmin verbaast het dan nog dat men het werk van de rivier probeerde na te bootsen en eigenhandig de fel begeerde mineralen uit het bergmassief ging losmaken. Proefondervindelijk, ja proevend in de letterlijke zin van het woord, kwam men er op den duur achter welke stenen essentieel waren voor de gezondheid.

Wat de steenman hier op de markt te koop aanbood was in wezen nog een uitvloeisel van die oertijdse inzichten. Een gezondheidsleer die volledig was geïntegreerd met de geomorfologie van het landschap en met de landbouwkundige inzichten van de oudheid.

Het meest opvallende was echter dat deze omvattende gezondheidsleer niet meer te identificeren is zonder het kader van de oude religieuze tradities. Wat had ik tot dusverre anders gedaan dan heen en weer lopen tussen de markt, de tempel, de apotheek en de eettafel. Alleen het oude religieuze kader maakt ons duidelijk hoe al deze aspecten onderdeel zijn van de Chinese levensbeschouwing.

Het zijn allemaal gedachten die door me heen gaan op het moment dat Liu bezig is haar boodschappenlijstje af te werken. Er worden steentjes verkruid en schors gehakt en ik besef dat het allemaal te doen is om die bepaalde werkzame ingrediënten die voor onze gezondheid onmisbaar zijn. Het valt me op dat een herbariste hier niet alleen verstand moet hebben van planten maar ook van stenen en paddestoelen.

Nu ik zie dat Liu uit beide stalletjes paddestoelen koopt schiet me te binnen dat we waren blijven steken bij het onderwerp van de goudzoeker.

Ik vraag: 'Hoe komt het dat de paddestoelen zowel door de steenman als door de houtman verkocht

worden?

Zij zegt 'Er zijn paddestoelen die groeien in grotten en zich voeden met mineralen, afval en verteringsmateriaal, terwijl de andere paddestoelen in de open lucht groeien met rottend hout als substraat.'

'Ligt het dan niet meer voor de hand dat de goudpaddestoel wordt verkocht door de mineraal verkoper?'

'Dat ligt inderdaad meer voor de hand maar dit is een bijzonder geval met een legendarische achtergrond. Als het gaat om hulpmiddelen voor schatgravers moet je altijd oppassen. 'Goud' en 'edelsteen' zijn woorden die je overal tegenkomt in oude legenden over het ontdekken van geneeskrachtige stoffen. De oudste Chinese alchemisten waren kruidendokters. Als zij in een of ander plantenextract een geneeskrachtige stof ontdekten, noemde men dat vaak goud. Stenen met aders geneeskrachtige mineralen werden op dezelfde manier verheven tot 'edelsteen'. Het is helaas erg verwarrend maar je kunt je voorstellen dat de kruidenzoekers en medicijnmakers de naam kregen respectievelijk zoekers en makers van goud te zijn. Er zal wel ooit een spectaculaire goudvondst zijn gedaan op de plek waar het geweizwammetje groeit. Het kan echter ook zijn dat het om een heel andere waardevolle stof ging

Ik maak zelf geen gebruik van deze fungus voor de aanmaak van medicijnen, maar toch staat dit paddestoeltje model voor het wezen van ons vak. Het gaat ons er voor alles om de gezond makende stoffen uit de ruwe grondstof vrij te maken en te concentreren tot een eetbaar product. Mensen met bloedarmoede moeten nu eenmaal snel geconcentreerd ijzer kunnen innemen, net zo goed als anderen kalk, magnesium of fosfor nodig hebben. En wat te denken van die gebreksziekten als krop en dergelijke die met een klein spoortje jodium of ander element te verhelpen zijn. In de oudheid kende men de biochemie van dit alles niet, maar men wist wel dat bepaalde gebrekverschijnselen samenhangen met bepaalde grondsoorten. Men ging dus op zoek naar de herkomstgebieden van de heilzame mineralen en kwam toen onder meer uit in de grotten met afzettingen waar ook paddestoelen groeien.

De paddestoel groeide in vergelijking met de planten buiten in een ongekend tempo en beschikte bovendien over het vermogen diep door te dringen in de spleten en aders van de gesteenten. Waarschijnlijk was dit een grote doorbraak in de klassieke kruidengeneeskunde. Met de fungi doorbrak men de ijzeren wet van de traagheid van de mineraleninzameling van de groene planten die er een half jaar over doen om tot vruchtzetting te komen.

De paddestoel kreeg een zeer verheven status omdat het een organisme leek dat het ideaal van de gezondheidsleer een stuk dichterbij bracht. Dat ideaal is om die enorme inspanningen van de landbouw te reduceren tot het telen van direct eetbare planten, die hun voedzame nutriënten bijkans rechtstreeks uit het moedergesteente halen.

De herbaristen en alchemisten waren vanouds op zoek naar voorbeelden in de natuur om het proces van extractie en raffinage van de zuivere nutriënten na te bootsen. De paddestoel was voor hen het levende bewijs dat ze op de goede weg waren. Het 'elixer der onsterfelijkheid' is niet zomaar bij toeval gekoppeld aan de 'magic mushroom'. Men was op de weg die moest voeren naar de pure voedingssubstantie. Waarschijnlijk noemde men deze ultieme elixer vaak 'goud'. Het ging volgens mij echter om die pure voeding die voor honderd procent door het lichaam wordt opgenomen.

Dat is waarschijnlijk de voedingsleer die verborgen ligt achter onze legenden van de anusloze bergmensen die de onsterfelijkheid bereikten door zich te voeden met onder andere die

paddestoelen. 'Goud', 'elixer', 'Steen der Wijzen' en vul nog maar een stel van die termen in, waren oorspronkelijk alleen maar synoniemen die een verheven eerbied voor de pure voedingsstof uitdrukten.'

Toen Liu die woorden 'verheven eerbied voor de pure voedingsstof' uitsprak kwam er een gelaatstrek over haar gezicht die me deed denken aan die mensen gisteren voor het wierookvat. Een serene ontspanning waaruit een volle overtuiging sprak. Het kon haast niet anders of haar beroep en haar geloofsovertuiging vormden een geheel.

Ik hoefde verder niet meer te informeren naar de reden van het grote belang van de paddestoel als metafoor Voor het natuurlijk dogma van deze religie. Toch was me uit haar verhaal nog niet duidelijk geworden hoe ik moest verklaren dat het wierookvat die vorm was toegefallen. Of zou het zo kunnen zijn dat de raffinage van de paddestoel vergelijkbaar was met de extractie van de hemelwaarts stijgende rook uit het verbrandingsproces van de wierook? Was het niet zo dat zij gisteren in de apotheek iets zei over de levensadem qi die zowel door de boom als door het orakelvogeltje tot ons kwam?

Ik vroeg haar: 'Heeft deze voedingssubstantie iets te maken met de hemelse qi waarover je gisteren sprak?'

'O ja, dat zeker', zei ze. Er bestaat geen substantie of voedingsstof zonder qi. De qi heeft echter vele gedaanten en het zijn juist die gedaanteveranderingen die door de levensprocessen in de natuur en in ons lichaam teweeg worden gebracht. Wij gaan ervan uit dat de qi kan opklimmen naar hogere niveaus en dat we die niveauperheffing geestelijk of religieus ervaren als groei van bewustzijn en wijsheid. De qi-omzettingen maken deel uit van die processen van vertering, extractie en accumulatie en daarom zijn al die processen in wezen ook van religieuze aard. Wat met het voedsel in de buik gebeurt of met de stenen in de grond lijkt volgens ons op wat er in het wierookvat in de tempel optreedt; dat is qi-verheffing.'

Als het over de schijf van de qi gaat lopen ben ik altijd snel het slachtoffer van een hiaat in onze filosofie en levensbeschouwing. Wij beschikken niet over een term die als een bevredigende vertaling van het begrip qi kan dienen. Ik wist dan ook dat het op dit moment weinig zin had naar de diepere zin van haar laatste woorden te informeren.

Met de bedoeling haar niet onnodig lang op te houden gaf ik als toelichting die ochtend in de tempel enkele fraaie exemplaren van wierookvaten te hebben mogen bewonderen. Toen ze dat hoorde zei ze: 'Als je van die mooie antieke wierookvaten wilt zien kun je beter de bus nemen. Die brengt je in vijf minuten naar het Museum voor Oudheidkunde.'

'Vriendelijk bedankt voor de goede raad', zei ik. 'Ik zal er direct gebruik van maken want het jetlagmiddeltje heeft zijn werk goed gedaan. Ik kan vandaag nog wel wat aan'.

Met een gebaar val wij komen elkaar nog wel eens tegen wilde ik er vandoor gaan, ware het niet dat zij bij het afrekenen van haar laatste bestelling enkele gele briefjes tussen de bankbiljetten te voorschijn zag komen. Ze hield me tegen en stopte me nog snel het briefje toe dat ik gisteren vergeefs had lopen zoeken. Ik borg het op bij mijn goudzoekerdoosje en wenste haar een prettige dag toe.

Op weg naar het museum merkte ik dat een buschauffeur over eenzelfde ritmisch verkeersgevoel moet beschikken als de voetganger en de berijder van een scooter. Haast instinctief laat hij zich leiden door wat degene voor hem doet en zodoende glijdt zijn voertuig mee in de sliert van auto's en bussen dat zich zonder horten of stoten als een peloton marathonschaatsers voortbeweegt. Even later passeerde ik met een groepje Japanse toeristen de kassa van het museum en trof in een

ruim voorportaal een tiental kraampjes aan waar folders, ansichtkaarten, prenten en uiteenlopende reproducties van museumstukken verkocht werden.

Bij een van hen nam ik een plattegrond van het gebouw.

Een jongen van een jaar of zestien onderbrak even zijn - naar het zich liet aanzien – huiswerk en zette een kruisje om de plaats aan te geven waar ik mij thans bevond.

Ik zocht even naar de passende geldstukken in de wirwar van munten en biljetten waarmee de eerste dagen in een nieuw land de zakken doorgaans zijn gevuld.

Daarbij had ik gemakshalve de goudzoeker en het vogelbriefje voor me neer gelegd. Terwijl de student tijdens mijn gerommel geduldig zat te wachten kon hij de verleiding niet weerstaan een blik op het gele papiertje te werpen dat nu open en bloot recht voor hem lag.

Ik merkte terstond dat hij moeite moest doen een lachbui te onderdrukken. Ik vroeg me af hoe dat mogelijk was daar tot dusverre dit verschijnsel voor iedereen met een heilige ernst omgeven leek. Ik besloot meteen mijn kans te grijpen, veegde de hele geldwinkel weer bijeen in mijn zak en betaalde afgerond met een gulle fooi voor het wisselgeld, draaide met de plattegrond in mijn handen een keer in het rond om de goede richting te vinden en maakte aanstalten te vertrekken.

'Mijnheer uw spullen' zei de gediensstige verkoper. Ik nam ze op en vroeg haast terloops 'Ach, weet jij misschien de vertaling van de spreuk die ik net heb ontvangen?' en hield hem het vogelbriefje voor. Wederom kon hij zijn lach niet onderdrukken en zei dat dit moeilijk te vertalen was voor iemand als hij. Ik zei 'Hoezo voor iemand zoals jij. Als je niet taalkundig onderlegd was, zou je hier niet hebben gezeten.'

'Dat klopt', zei hij, 'maar er staat iets dat onvriendelijk klinkt voor buitenlanders. Als wij dat woord als verkopers onder elkaar gebruiken, mag de baas niet in de buurt zijn.'

Ik begreep er steeds minder van en mijn nieuwsgierigheid werd er alleen maar groter door. In de wetenschap dat ik de beloning voor zijn moeite reeds had voldaan en dat hij een Engels woordenboekje naast zijn studieboek had liggen deed mij vragen 'Als je die woorden liever niet uitspreekt kun je misschien de vertaling bij de drie karakters schrijven'.

Daar bleek hij geen moeite mee te hebben en schreef "bless; dull" en bladerde voor het laatste karakter voorzichtigheidshalve eerst in zijn dictionaire, en noteerde tenslotte: "barbarian". Met afgewende blik

van schaamte gaf hij het briefje terug. Ik wist er niet meteen raad mee, gelet op wat ik ongeveer meende te moeten verwachten over de Otherworld. In de hoop iets wijzer te worden vroeg ik de jongen waarom zij onder elkaar over zoiets spraken.

'Heel eenvoudig', zei hij, 'wij noemen buitenlanders onder elkaar wel eens barbaren en tegelijk is het onze taak ze zo vriendelijk mogelijk tegemoet te treden.'

Ik zei dat ik het begreep en dat hij precies had gedaan wat er van hem verwacht mocht worden. We konden er nu allebei om lachen.

Ik sloot me aan bij een handjevol Japanners en andere barbaren voor een rondleiding langs een speciale expositie over de grafvondsten van Mawangdui.

De schitterende collectie voorwerpen van meer dan twee duizend jaar oud stamde uit een hoogstaande cultuur. En het is niet zo moeilijk je voor te stellen dat men in die tijd over de buitenlanders dacht in termen van barbaren.

We liepen langs lange rijen indrukwekkende lijkwaden van de markiezin die zich had laten begraven in vele lagen kostbare zijde. Niet alleen haar garderobe maar ook haar servies en keukeninrichting was in de ter aardebestelling meegenomen. Over het niveau van de technieken van het weven, pottenbakken en smeden was geen twijfel mogelijk. Men had een enorme voorsprong op wat

toentertijd in West Europa op dat gebied werd gepresteerd.

Het mooiste van de expositie trof ik aan bij de bronzen wierookvaten. Het waren stuk voor stuk prachtige exemplaren smeedkunst die de tand destijds wonderlijk wel hadden doorstaan.

Het was me duidelijk dat Liu me wilde overtuigen van het grote historische en religieuze belang van het wierookvat, en dit was inderdaad een overtuigende manier want geen enkele andere afdeling van de tentoonstelling overtrof deze van de heilige vaten. Het was een bevestiging van de indruk die ik ook aan de tempel had overgehouden_ en dat is dat niet het altaar, de heiligenbeelden of de rolprenten maar het wierookvat het kernegebeuren van de tempel weergeeft.

Het trof mij overigens dat de spijspotten uit de keuken van de markiezin ook mochten bogen op een zeer hoge status. Het vervaardigen van aardewerk en porselein stond duidelijk niet alleen maar in het licht van het praktisch nut, maar ook drong de fijnzinnige kunst langs die weg door tot elke maaltijd. De vaten voor spijzen en wierook werden beiden gebruikt voor de weergave van religieuze afbeeldingen. Een gedeelte van deze afbeeldingen was eveneens te zien op rolprenten.

Sommige prenten toonden mensen met een vat in de buik en andere figuren toonden hetzelfde idee door een vat te voorzien van kleine menselijke ledematen. Op het eerste gezicht lijkt het een plaatje voor een kinderverhaaltje waarin voorwerpen kunnen lopen en praten.

Maar als ik later andere afdelingen van het museum bekijk kom ik soortgelijke afbeeldingen in veel variaties tegen en dan begint me duidelijk te worden dat hier een belangrijke metafoor van het Chinese denken in het geding is. Helaas kan ik de bijgeschreven teksten op de afbeelding zelf niet lezen en laat het Engelse onderschrift deze aanduidingen onbesproken.

Ik dwaal lange tijd langs de voorwerpen en afbeeldingen heen en weer. Zonder precies te weten hoe de vork in de steel steekt dringt de gedachte zich op dat al die indrukwekkende vaten naar dezelfde processen verwijzen als die welke in het gesprek met de meester en de herbariste ook aan de orde waren.

Wist ik maar hoe het zat, dan zou ik tenminste een duidelijke vraag kunnen stellen als ik iemand tegenkwam die er verstand van had.

De afbeeldingen die hier de zalen vullen zijn voor mij als een onbegrepen droom. Je weet dat er iets achter zit dat zich bekend wil maken en tegelijk voel je het onvermogen de tussenliggende hindernis weg te nemen.

Ik besluit bij de uitgang eens rond te neuzen onder de reproducties van de rolprenten.

Gelukkig zijn de ijverige studenten niet te beroerd een weetgierige barbaar te woord te staan. In de loop van de middag is me het raadsel van de tekst van het vogelbriefje intussen wel wat duidelijker geworden. "Bless dull barbarian" is de tekst van Liu's briefje, inderhaast verwisseld met dat van mij. Opzet lijkt me uitgesloten, hoewel het een afdoende verklaring is voor het moment van gisteravond toen ze zich liet ontvallen dat we zonder dat briefje niet samen in haar werkkamer hadden gestaan.

Misschien was ze niet genegen op die uitspraak nog

eens te worden aangesproken. Ze had achteraf natuurlijk ingezien dat ik graag het naadje van de kous wist aangaande de blinde ziener en er op terug zou willen komen. Gesteld dat ze mij per ongeluk het verkeerde briefje had gegeven, dan zat ze nu, of binnenkort, met de kwestie of ik wel dan niet op de hoogte zou zijn van het "bless dull barbarian". Waar het vogeltje in een oogwenk het juiste briefje uit wel duizend eruit pikt, grijpt zij het verkeerde bij een keuze uit twee. Ik zie het al voor me hoe ze zich ervoor zal schamen en verontschuldigen. En dat is een situatie die ik zoveel mogelijk wil vermijden. Vooral nu ik inzie hoe serieus zij de oproep van het briefje in praktijk brengt. Ze heeft nu al tenminste drie keer de moeite genomen mij een beetje wegwijs te

maken. En misschien is dat niet eens het einde van de zegen die de hemel voor deze domme barbaar in petto heeft. Hoe had zij in de gegeven situatie anders kunnen reageren? Het was haar er om te doen mij te helpen voordat

ze deze boodschap had ontvangen. Zou ze in het gesprek met de blinde ziener misschien hebben gevraagd wie die domme barbaar was, die zij moest zegenen? En had de blinde gezegd dat haar toch moeilijk kon zijn ontgaan wat hij zelf zonder het gebruik van zijn ogen reeds had vastgesteld?

Er blijven ondoorgrondelijke kanten aan het kennismaken met de Otherworld.

Er wacht mij nog een aangename verrassing. Een van de kraampjes verkoopt posters van afbeeldingen die niet in dit museum maar bij monumenten elders in het land zijn te bewonderen.

Mijn aandacht wordt vooral getrokken door een poster met een afdruk van een grafsteen. In hoofdlijn doet die afbeelding me denken aan wat ik vanochtend in de tempel heb gezien. Tegelijk is er – al of niet juist gezien - ook iets in te herkennen van de museumplaten met de vaten.

Het intrigeert me zo dat ik niet merk dat ik de arme verkoper eigenlijk te lang van zijn huiswerk houd. Althans ik denk dat ik dit deed want hij haalt mij uit mijn concentratie met de opmerking: 'Die poster is vijf yuan mijnheer. Het is een kopie van een afdruk in de Pai-Yün Kuan Tempel waar zich de steen bevindt die in 1886 naar een oeroude zijderol werd gegraveerd.' (Zie figuur)

Ik zeg akkoord te zijn en terwijl de poster gereed wordt gemaakt voor een bijpassende koker vraag ik of hij misschien nog meer weet over die afbeelding.

Hij zegt: 'Als u naar die tempel gaat kunnen ze er misschien meer over vertellen. Het schijnt een diepzinnige taoïstische zienswijze te zijn die zowel een anatomische als een geografische uitleg toelaat.'

Het liefst was ik onmiddellijk naar mijn eigen tempeltje gerend om de meester van hedenochtend met vragen te bestoken over alles wat er op deze plaat was te zien. Maar ik begreep dat ik al te veel beslag op hem had gelegd en niet kon verwachten nog eens zo'n kans te krijgen.

Na enkele koppen thee op straat nam ik de bus terug naar de markt en zie de zon al achter de gevels verdwijnen.

Alles leek hetzelfde als gisteren. Veel kopers en het aanzwellend roepen van de handelaren die hun laatste koopjes aanprijzen om door de restanten van de voorraad heen te komen.

Het handjevol mensen dat de tempeltuin in en uit gaat, de kinderen in schooltue die zich bij hun ouders of grootouders voegen en de eerste witteboorden-werker die assisteert bij de voorbereiding van het avondeten. Hoewel de gedachte alleen al genoeg is om trek te krijgen besluit ik de kom rijst nog even uit te stellen om mijn poster te gaan vergelijken met het rotstuintje bij de tempel. Op dit uur valt de laagstaande zon precies op het kabbelende bergbeekje dat tussen de glimmende basaltstenen naar beneden stort.

Op mijn poster vormen de stenen van de bedding een wervelkolom die een schedelvormig gebergte draagt. Dit wetende en met behulp van de extra verlichting van de zon in mijn rug kan ik met wat goede wil in het miniatuurlandschap een soortgelijke lichaamsvorm ontdekken. Het geheel lijkt het meest op een foetus zonder ledematen.

De beek stroomt door het ruggenmerg vanuit een bergmeertje in de schedel naar een waterkering in de onderbuik. Daar wordt het water opgestuwd en via verhitting in een grote kookpot terug omhoog gevoerd naar het meer in de schedel.

In eerste instantie doet de poster mij denken aan een opvang van het bergwater in de kookpot en een terugvoer in de vorm van damp. Dat is immers ook de natuurlijke hydrologische cyclus; het verdampte water vormt wolken die in de bergen neerslag geven waarmee de rivieren gevoed

worden.

Het aardige van mijn plaat is dat er duidelijk menselijke wezens zichtbaar zijn die in dit proces een rol spelen.

In mijn figuur is geen pompje maar een tweetal mensen dat in de tredmolen loopt en op die manier het gestuwde water in een nieuwe cyclus terugvoert. Dit heeft duidelijk te maken met het oppompen van het irrigatiewater voor de bevoeiing van de rijstvelden want naast de dampende kookpot is een figuur zichtbaar van een boer die met een trekos zijn akker ploegt. Misschien wil men aangeven dat niet alleen verhitting het water verdampt maar dat ook de plantengroei daaraan bijdraagt. Een verdieping hoger dan het rijstveld van de ploeger toont een bosje met een vijftal bomen maar dit laat zich niet direct in verband brengen met de waterhuishouding van de benedenverdieping in de buik en de bovenverdieping van het hoofd.

De tussenverdieping omvat ongeveer de borstkas. Behalve de bomen is er een vrouw te zien die een spinnewiel bedient en recht boven haar een kind met een vishengel in de hand.

Het is dat ik nu over een duidelijke afbeelding beschik anders zou ik het in natura niet hebben kunnen vaststellen. Nu lukt het me onder de groene aanslag de inkervingen te vinden die van de vermoedelijke figuren deel uitmaken. Zeker ben ik er niet van want er zijn ook duidelijke restanten van karakters die eertijds als verklarende tekst dienst hebben gedaan.

Het is allemaal wat moeilijk te zien en de zon is al zo verzwakt dat ik besluit een andere keer een en ander beter te bekijken.

Ik neem op de vertrouwde plaats een kop thee met wat jetlagpoeder en begeef me naar mijn moerbeiboom.

Uit angst dat ik in slaap zou kunnen vallen durf ik niet te gaan zitten, even leunen dan maar.

Terwijl ik steun zoek bij de boomstam en in de verte enkele Taiji- beoefenaren hun sierlijke oefeningen zien maken, voel ik een kloppende beweging die met het tempo van mijn hartslag opstijgt van mijn stuit naar het hoofd. Hoe meer ik erop let hoe sterker het gevoel wordt.

Als ik wat naar voren ga en het contact met de boom verlies verdwijnt het om weer terug te keren zodra ik mijn rug tegen de stam druk.

Het is alsof ik het waterpompje van het miniatuurlandschap in mijn lichaam voel, het is de pomp van het hart die me erop attendeert. Maar tegelijk is het de boomstam die me eraan herinnert dat het grondwater door de houtvaten moet opstijgen alvorens als damp de hemel te kunnen bereiken. Wel een rare gewaarwording, dat omhoog kruipend klopsignaal. Soms voelt het alsof de boom zijn water door mij heen opzuigt en mijn wervelkolom deel uitmaakt van de stam.

Ook komen er gedachten in mij op over de waterslang bij de water-kerktoren en over de boer in het watterrad met de gouden kroon. Misschien moet ik de gouden kroon vergelijken met de heilige Kunlun bergen die op mijn poster in het hoofd zijn ondergebracht. Die bergen zijn duidelijk een 'hoofd'-zaak van de taoïstische religie. Het

is de bron van de goddelijke component in het voedsel en van de bodemvruchtbaarheid, maar nu lijkt het ook de bron van fysiologische stromen in het lichaam. Wat kan men met 'hoofd'-processen anders bedoelen dan het geestelijk leven en het spirituele bewustzijn van de mens.

Een vreemde associatie misschien, maar wat kan anders de bedoeling zijn van die koppeling tussen landschap en lichaam.

Terwijl de klopsignalen met het hartritme blijven opstijgen dringt zich de gedachte op dat mijn kijk op de grondslag van de religieuze ervaring rekening moet gaan houden met een biofysische dimensie.

Een stap waar mijn verleden en verstand nog niet aan toe is, ware het niet dat de impulsen van de boomstam een vaste greep lijken te krijgen op de processen in mijn lichaam. Ik schrik ervoor terug en

houdt mezelf voor dat ik me niet moet laten meesleuren door magische en mysterieuze krachten die hier overal aan het werk lijken te zijn. Zou ik het slachtoffer kunnen zijn van een cultuurschok, of zou er iets in dat jetlagmiddeltje zitten?

Ik ontworstel me aan de greep van de boom en besluit dat een kom gezonde rijst altijd goed is om weer met beide benen op de grond te komen.

Als de waard van gisteravond mij op_zich af ziet komen is mijn stoeltje al opengeklapt voor ik ter plekke ben.

Even later stijgen de geuren van gekruide groenten op en in een mum van tijd wordt de maaltijd geserveerd. Voor ik halverwege ben verschijnt er plotseling een uitgestoken hand boven mijn kom. Wie kan dat anders zijn dan mijn disgenoot van gisteren.

Ik druk de hand en begrijp dat hij François genoemd wil worden. Hij zegt: 'Blij te zien dat het je gisteren goed bevallen is. De groenten die hier geserveerd worden zijn veelal pas een of twee dagen tevoren geoogst. In welk restaurant kun je daar tegenwoordig nog zeker van zijn. Zelfs de betere zaken maken al gebruik van vriezers.'

Ik zeg: Het is niet alleen omdat het me gisteren goed heeft gesmaakt en alles elke dag vers wordt aangevoerd maar ook dat de kinderen en familieleden van de standhouders om het eten hier naar toe lijken te komen, dat me het beste doet vermoeden over de kwaliteit van het eten.

'Je hebt gelijk', zegt hij terwijl hij zijn rijzige gestalte op het gammele klapstoeltje zet. 'De mensen van het platteland geloven heilig in de krachten van het land dat ze eigenhandig bewerken. Je kent die verhalen wel over de gevaren van de grote stad die de plattelandskinderen bedreigen als ze hier noodgedwongen hun geluk komen beproeven.'

Ik zeg: 'Bedoelt u dat ze hier komen eten omdat ze van dit voedsel zeker weten dat het is geproduceerd op de akkers van de voorouders?'

'Dat is wel wat ik altijd te horen krijg als ik ernaar vraag. Eerst dacht ik dat het niet al te letterlijk was bedoeld en dat men alleen wilde zeggen dat het behoud van de gezinsbanden aan de nieuwe generatie in de stad nog wat houvast moest geven. Later werd me duidelijk dat er wel degelijk een natuurlijk substraat aan die opvatting ten grondslag ligt. Men is er van overtuigd dat het voortleven van gezonde tradities en geloofsovertuigingen alleen maar mogelijk is indien de voeding hiervoor de dagelijkse stoffelijke basis verschaft. Vanuit onze westerse cultuur is dat allemaal moeilijk te vatten omdat we geen verband meer zien tussen het eten en het denken, maar voor culturen waar het dualisme van geest en materie nog niet heeft toegeslagen blijft dat verband voortbestaan.'

'Bedoel je dat men het geestelijk leven meent te moeten baseren op wat de eigen tuin en keuken voortbrengt?'

'Inderdaad, dat is wat men denkt. Het geluk en de welvaart van de vroegere generaties wordt deels toegeschreven aan de vruchtbaarheid van de grond en de irrigatiebronnen, maar ook aan de beproefde agrarische methoden om die voedingsstoffen op de juiste wijze voor het lichaam toegankelijk te maken. Bij dat laatste moet je gewoon om je heen kijken; de bereiding van wat moeders pot schaft.'

'Dus als ik het goed begrijp hebben de essentiële voedingsstoffen hier een soortgelijke positie als bij ons de genen.'

'Dat is misschien te sterk gezegd, de genen leggen in een keer alles definitief vast waarover ze gaan. De nutriënten moeten elke dag opnieuw ingenomen worden en bovendien gaat men ervan uit dat ze in het lichaam nog een hele weg afliggen waarin ze menige veranderingen ondergaan.'

'Doel je op veranderingen in fysiologische processen waardoor ze worden afgebroken in elementaire mineralen en metalen en vervolgens deel gaan uitmaken van organische verbindingen die de levensprocessen bepalen?'

'Je geeft het op een mooie manier weer maar eerlijk gezegd weet ik niet of het op die manier is bedoeld en evenmin ben ik voldoende thuis in de fysiologie om de juiste termen te kunnen achterhalen voor dat wat ze volgens mij wel bedoelen. Eerlijk gezegd streef ik er ook niet naar want de westerse sinologie heeft het geluk gehad in de persoon van Joseph Needham iemand te hebben voortgebracht die al een kundig biochemicus was voordat hij zijn Opus Magnum over de Chinese wetenschap en beschaving begon te schrijven. Voorlopig zullen er geen sinologen opstaan die pretenderen zijn vertalingen van de natuurwetenschappelijke termen te verbeteren.'

Na een gepaste stilte beaamde ik die naam wel eens te zijn tegengekomen in boeken die iets vermelden over de wetenschapsontwikkeling van het oude China. Ik ging er maar van uit dat François vertrouwd was met de boeken van Needham en het dus niet mogelijk was te achterhalen hoe we de oude termen aangaande de voedingsstoffen in hedendaagse westerse termen zouden kunnen vertalen.

Intussen kreeg François zijn soep geserveerd en dat riep herinneringen op aan het gesprek over de Wantansoep.

Nu hij met de eetstokjes handig de ene champignon na de andere naar binnen werkte schoot me te binnen dat ik vanochtend nog was blijven zitten met de kwestie van de 'magic mushroom'.

Ik zei 'Ik zie dat jij je de kampernoeljes goed laat smaken. Het doet me denken aan dat. boeiende exposé dat je gisteren over die andere soep ten beste gaf. Ik moet je zeggen dat me dit onderwerp buitengewoon interesseert. Gisteren vertelde je me over die goddelijke component in de Wonton en het streven van de mensen de concentratie van die component in het eten zo hoog mogelijk op te voeren. Is het misschien zo dat de paddestoelen die je nu eet een soortgelijke reputatie hebben als de Wonton?'

'Dat is geen slechte vraag, want oppervlakkig beschouwd zou je de neiging hebben die twee op één hoop te gooien omdat ze beide kunnen bogen op een hoge religieuze status. Het interessante is echter dat er juist een, wezenlijk verschil is tussen deze twee. Het zit zo, de knoedels van de Wonton verwijzen net als de hostie en dergelijke naar de zuivere goddelijke substantie die als een soort kosmisch oerstof over de wereld werd verspreid ten tijde van de schepping. Dat is dat stichtingsoffer waar we het gisteren over hadden. Die knoedels staan dus eigenlijk voor de goddelijke lichaamsdelen die in illo tempore de wereld een zekere potentie van leven, vruchtbaarheid en groei verschaften. Je begrijpt dat al die generaties ploeterende boeren hebben gezocht naar technieken en planten om te ontsnappen aan de relatieve verkwisting van inspanning.

Je weet wel dat onsmakelijke onderdeel van gisteren over het ideaal van de anusloze mens. Die mythologische wezens zonder anus hadden een honderd procent efficiëntie bereikt met hun voeding. Het feit dat men deze onsterfelijke bergmensen ook wel paradijsmensen noemt geeft wel aan dat het hier om een concreet religieus voedingsideaal gaat. De grote levenskunst van het oertijdse bestaan richtte zich waarschijnlijk op die bepaalde vorm van technische vooruitgang die het leven in de richting van het paradijsideaal bewoog. Dat betekende dus een streven naar verhoging van de concentratie goddelijke substantie. En pas op dat moment komt de magische paddestoel om de hoek kijken. Die was namelijk in staat veel sneller te groeien dan alle bekende planten. Bovendien was hij in zijn geheel verteerbaar zonder

een of andere bewerking zoals fermentatie of koken. Daar kwam nog een extra voordeel bij, dat jij als plantenteler beter weten dan ik, namelijk dat veel fungi in het winterseizoen gedijen of zelfs helemaal zonder zonlicht in grotten groeien. Volgens mij is het vooral dit laatste wat de fungi hun geweldige reputatie heeft verschaft. Het zou een lang verhaal zijn geworden om je dat uit te leggen maar gelukkig heb ik het belangrijkste daarvan gisteren al verteld. Ik doel op de overtuiging dat men de goddelijke voedingscomponent toeschrijft aan de Kunlun bergen. Daar de grotpaddestoelen in staat zijn de hevig begeerde substantie zonder enige technische ingreep uit de ruwe grondstof vrij te maken en in de vorm van een direct eetbaar en goed verteerbaar product op tafel te brengen, kwamen zij in deze culinaire religie op een heilige ereplaats terecht. Het gaat dus in de eerste plaats om het vermogen en de snelheid de begeerde substantie aan het ruwe moedermateriaal te onttrekken, waaraan de paddestoel zijn ereplaats heeft te danken.'

Ik realiseerde me tijdens zijn uiteenzetting dat mijn kijk op de rol van de fungi eenzijdig werd bepaald door de hallucinerende eigenschap en de wijze waarop sommige religies daarvan gebruik maken. Ik vroeg: 'Zou het niet zo kunnen zijn dat het hallucinerend vermogen van paddestoelen de mensen op het idee heeft gebracht te gaan zoeken naar de bronnen van de stoffen die een religieuze extase konden opwekken?'

'Ik weet het niet, maar je hebt gelijk dat in veel natuurgodsdiensten de hallucinerende paddestoel een functie heeft. Reeds vanaf het sjamanisme, dat ook in China aan de grote religies vooraf ging, wordt de fungus gebruikt om het bewustzijn een hemelreis te laten maken. Misschien heeft dat de belangstelling van de religieuze mens gewekt. Het idee dat religieuze ervaring met behulp van eten en drinken wordt gestimuleerd ligt in de verre prehistorie verborgen. Het enige wat ik ervan kan zeggen is dat de landbouwers na de 'hemelreis' weer snel met de voeten op akkergrond stonden en maar al te goed wisten dat een permanente staat van hallucinatie een illusie was. Ze gingen dus op zoek naar voedsel dat een blijvende verheffing van de geestelijke staat opleverde. En toen men eenmaal door had dat de essentiële nutriënten uit de bergen kwamen was men er waarschijnlijk als de kippen bij toen er iets in de grotten bleek te groeien dat eetbaar was. Men wist ook al dat de afzettingen in druipsteengrotten essentiële sporenelementen konden bezitten. Het eten van de stenen en het eten van het godenlichaam hebben een vergelijkbare religieuze lading. Dat geldt tot op de huidige dag. Kijk maar eens goed rond dan zie je ook op deze markt dat men slijpsel van stalagmieten te koop aanbiedt. Het aardige van de paddestoel is dat die stenen lekker heeft verpakt.' Bij het horen van al deze pikante details vroeg ik mij herhaaldelijk af waarom François zo nodig atheïst wilde zijn. Uit angst de basis voor ons geanimeerd gesprek te beschadigen durfde ik er niet naar te vragen. Hij nam gisteren immers voetstoots aan dat ik van dezelfde gezindheid was en dat moest in het belang van de voortzetting van het gesprek nog maar even voortduren. Een ding was me vandaag in ieder geval duidelijk geworden en dat was dat de paddestoel model stond voor organismen en processen die gericht waren op raffinage en accumulatie van de begeerde goddelijke voedingssubstantie.

De goudzoeker die ik vanochtend onder toeziend oog van Liu had gekocht was dus eigenlijk een metafoor voor - durf ik het nu al hardop uit te spreken? - 'een godzoeker'. Was dit de blessing voor de domme barbaar? Dat hij zou inzien dat de Otherworld hier overal voor het grijpen lag, ja zelfs altijd al op de menukaarten stond zonder dat hij er aandacht aan schonk?

Misschien merkte François dat ik met zoveel vragen zat dat het maar beter was niet nog dieper op de zaak in te gaan. Of was het niet meer dan toevallige belangstelling? In ieder geval had hij zijn oog laten vallen op het kartonnen kokertje dat naast mij op de grond stond.

Hij vroeg of ik al succes had met het vinden van mooie souvenirs. Ik zei dat ik een bezoek had

gebracht aan het museum voor oudheidkunde maar uiteindelijk met een poster was vertrokken die over een afbeelding elders ging. Daar hij nog een kop thee nam besloot ik het rolletje te openen en toonde hem het textuurdiagram van het foetusvormig landschap. Ik maakte uit zijn reactie op dat hij met de afbeelding reeds bekend was want hij zocht alleen naar de bron waar deze afdruk was gemaakt.

Daar hij niet meteen reageerde en ik bang was dat hij op een stokpaardje van eigen voorkeur zou springen zei ik: 'Deze plaat leek mij haast een illustratie van waar je het gisteren over had; die bergbeek die de goddelijke substantie van de Kunlun overbrengt naar het rijstveld.'

'Dat klopt', zegt hij, 'maar als het enkel om de afbeelding gaat van dat landschapshydrologisch proces hoef je die foetusvorm er niet bij te halen. En als het alleen gaat om de anatomie en fysiologie van het lichaam kun je beter tekeningen maken die zich niet laten hinderen door figuren van bergen, bossen en rivieren.'

Je zult in het museum zowel van het ene als van het andere wel afbeeldingen hebben aangetroffen. Mag ik vragen waarom je niet gewoon van lichaam en landschap een aparte poster hebt gekocht?' Ik aarzelde met de beantwoording van deze vraag omdat ik niet goed wist of het een soort lakmoesproef van mijn betrokkenheid betrof dan wel een examenvraag over de twee gesprekken die we tot dusverre hadden gevoerd.

Ik reageerde met 'Ik heb eigenlijk niet veel verder gekeken dan mijn eigen terrein en dat is de voedselvoorziening. In de buik zie ik een ploeger op een rijstveld naast een kokende spijspot. Dat wordt in deze figuur klaarblijkelijk geassocieerd met de werking van de darmen en dat is precies wat mij erg aanspreekt. Wat de plantenwortels in de grond doen is in wezen hetzelfde als wat in de kookpot en in de darmen plaats vindt en wel de accumulatie en extractie van voedingsstoffen uit de ruwe grondstof. Of je het nou bekijkt vanuit de boer, de trekos, de kookpot of het vuur, ze dragen allemaal hun steentje bij aan wat de darmen moeten afmaken. Zelfs die lopers op de tredmolen hevelen in feite de nutriënten van het geërodeerde bergmateriaal over naar de voedselketen. Ik vind het wel een mooie weergave van de omvattende eenheid van dit alles. In twee gescheiden figuren zou dat nooit zo evident gemaakt kunnen worden.'

'Ik ben blij dat je er zo over denkt' zei hij. 'Als niet-bioloog en geesteswetenschapper vraag je je bij zo'n afbeelding altijd af wat een arts of landbouwer van die weergave vindt. Ik heb nog college gelopen bij een welbekende sinoloog die tevens taoïstisch meester was. Hij kon deze figuur tot in de finesses uitleggen en duiden tot in de kleinste symbolische details. Je moet een forse studie van de taoïstische canon achter de rug hebben om het allemaal te kunnen bevatten en het tenslotte te kunnen hanteren als een soort inhoudsopgave van de taoïstische levensbeschouwing. Je begrijpt wel dat ik zo ook mijn vragen heb aan de internisten en neurologen. Ik neem aan dat de gastro-enteroloog zich wel in jouw uitleg kan vinden. De laatste zou in het taoïsme kunnen worden genoemd een 'celebrant aan het altaar van de goden van de oogst en de aarde', want zo worden respectievelijk de dunne en de dikke darm genoemd.'

Ik zeg: 'dat is toch bijzonder dat men zelfs spreekt over altaren van goden als het gaat over zoiets als een darmfunctie. Ik had wel eens gehoord dat de akkers als altaren werden gezien, maar hier heeft de heiliging van de voedselvoorziening dus zowel betrekking op de akker als op een analoog proces, dat van de darmwand. Het was me in het museum al opgevallen dat zowel het veldwerk als de darmwerking kon worden afgebeeld als een raffinageproces in een vat. Maar het begint nu tot me door te dringen dat elke vorm van extractie van goddelijke substantie heilig is.'

'Inderdaad, zo zou je het wel kunnen zien. Het akkeraltaar en het darmaltaar hebben gemeen dat ze

de goddelijke substantie oogsten en dat houdt in dat ze leven, groei en gezondheid leveren. Het zit er wel in dat zo'n essentieel proces in de oude natuurreligie werd verheven tot het goddelijk niveau. Zonder de goden van aarde en oogst komt er van het leven weinig terecht daar is elke theologie van landbouw en menskunde op gebaseerd. Vroeger was dat net zo vanzelfsprekend als dat men christelijke theologie baseert op het woord en het abstracte idee. Zoals de christenen zich vooral richten op het geestelijk leven van de ziel, zo leggen de taoïsten het primaatschap bij de natuur en het lichaam.'

Even moest ik weer de neiging onderdrukken te vragen of hij zelf dan misschien een aanhanger van de Chinese levensbeschouwing was geworden. Maar ik liet het erbij want hij maakte aanstalten te vertrekken.

Gelukkig vroeg hij niet of ik nog van plan was op deze plaats terug te keren en we elkaar nog eens zouden zien, want in dat geval had ik geen antwoord kunnen geven.

De gebeurtenissen van deze eerste dagen waren zo onverwacht dat ik me ging afvragen of het niet beter was mijn reisplannen wat aan te passen. Van de andere kant had ik er moeite mee afstand te doen van de gedachten aan bossen en bergen weidse panorama's en golvende akkers.

Ik liep nog wat over de markt te dwalen en voelde me al een beetje medebewoner van deze immense keuken met vele snijplanken en eettafels.

Toen ik tussen de theevrouw en de notenman doorliep zag ik dat de vogelman nog aanwezig was. Onmiddellijk was ik weer met mijn gedachten bij de Otherworld en met het oog op het vraagteken van morgen besloot ik nog een kans te wagen.

Deze keer trok het vogeltje een geel briefje met drie karakters en een getal van twee cijfers.

Het getal was intussen geen probleem meer, het was zevenenveertig. De karakters deden me vaag aan iets bekends denken. Toen ik onderweg langs de boekwinkel liep die ik hedenochtend al had geraadpleegd kwam het bij me op dat de karakters waarschijnlijk betrekking hadden op een of ander klassiek boekwerk waarvan ik een vertaling bezat. In eerste instantie dacht ik aan het boek dat ik vandaag al in handen had gehad. Hoewel deze nieuwe karakters me wat ingewikkelder leken dacht ik eerst aan de I Tjing. Maar zo gemakkelijk maakte het vogeltje het niet voor mij. Een van de winkelmeisjes had mijn gestuntel al waargenomen en vroeg of ze me ergens mee van dienst kon zijn. Voor ik iets kon zeggen wierp ze een steelse blik op het briefje en zag in een oogopslag waar ik aldoor naar stond te turen.

'Zoekt u een Chinese of een Engelse editie?' vroeg ze.

'Gelukkig', dacht ik, het is dus toch een boek. 'De Engelse editie', zei ik.

Zij wees mij een schap met verschillende Engelse versies van de Daodejing.

Geen wonder dat zij aan een half woord genoeg had. Ik stond hier voor het bekendste en meest vertaalde boekwerk dat China had voortgebracht.

Aannemende dat het gemakkelijker is voor een Chinees om Engels te leren dan voor een westerling om het klassieke Chinees onder de knie te krijgen, koos ik voor de uitgave van Master Ni.

Om te voorkomen dat ik ze hier nog meer overlast zou bezorgen kocht ik meteen de kleine uitgave van Wilhelms I Tjing. In de loop van de dag was ik al enkele malen aan het denken gezet over wat ik me vaag herinnerde van het hexagram "De Spijspot" en ik wilde het thuis nog eens opzoeken.

Toen ik bij de kassa mijn voorraad bankbiljetten te voorschijn haalde kwam ook het andere gele briefje weer te voorschijn. Ook nu zag het meisje in een oogwenk de drie karakters en in alle naïeve hulpvaardigheid realiseerde ze zich dat de titel van mijn tweede boek echt niet klopte met het opschrift van het andere briefje. Even kwam ik in de verleiding mijn kans te grijpen voor een second opinion over de eerste vertaling van 'zeggen domme barbaar', maar ik kon mijn avontuurlijke neiging

bedwingen.

Thuisgekomen wilde ik eerst wat meditatieve ontspanningsoefeningen doen, maar er was zoveel drukte in de belendende kamers dat ik met mijn nieuwste Daodejing een rustige stoel in de lounge van het hotel opzocht.

Meester Ni schreef in hoofdstuk zevenenveertig:

"Zonder de deur uit te gaan
kun je de wegen van de wereld kennen.
Zonder uit het raam te kijken,
kun je weg naar de hemel zien.
Hoe verder je gaat, hoe minder je weet.
Dus een wijze weet zonder uit te gaan,
ziet zonder te kijken
en volbrengt zonder te handelen.

Mijn eerste reactie is dat ik misschien toch op mijn kamer had moeten blijven. Dan realiseer ik me dat ik in feite nog steeds bezig ben het vogelbriefje te ontcijferen en dat briefje kocht ik vanuit de onzekerheid over wat ik de komende dagen het beste kon gaan doen.

De raad van de oude Meester Lauzi is, hoe kan het ook anders, niet helemaal ondubbelzinnig. Had ik op mijn kamer moeten blijven, de komende dagen de stad niet verlaten of misschien had ik helemaal niet naar China hoeven te gaan om te vinden waarnaar ik op zoek ben.

Het vogeltje heeft mij mooi knijp gezet; eerst uitzicht bieden op een grootse horizonverruiming met onbekende spirituele verten en dan thuis opsluiten in een muf gehorig hotelkamertje.

Wat moest ik ermee?

Ik sloot mijn ogen:

Ik rij met grote snelheid over een weg in Peking naar de plaats van bestemming. De weg is vol gaten en plassen. Ik zie in de verte een tegenligger aankomen die een stelling vervoert. De stelling is zo breed dat iedereen van de weg moet om het gevaarte door te laten. Mopperend stapt men af, niet begrijpend waarom zelfs de verkeersregels moeten wijken voor de technische expansiedrang.

Ik moet voorzichtig zijn, want ik vervoer een beeld uit een taoïstische tempel. Er staan twee eenvoudige karakters onder. Het ene betekent "heilige" (hemels, celestijns), het andere is nieuw voor mij. Het beeld is hol van binnen, in feite is het een spijspot op drie poten.

Op de offerplek gekomen maken we Wantansoep in het beeld. Samen met enkele anderen eten we de heilige soep uit kommen die de afbeelding van dezelfde Heilige bezitten.

Ik zit nog steeds op dezelfde,stoel in de lounge van het hotel. Met wazige ogen bekijk ik weer dat zelfde hoofdstuk van Lauzi. De Oude Meester had gelijk; ik hoef de deur niet uit om de wereld te verkennen.

De Daodejing beweert zelfs dat je kunt zien zonder te kijken en niet eens alleen de wereld maar zelfs de weg naar de hemel. Zou dat de Otherworld van de blinde ziener zijn? De hemelse binnenwereld die pas zichtbaar kan worden door de ogen te sluiten, de blik naar binnen te keren en een rondreis door het lichaam te maken? Is dat niet wat me de laatste dagen bij herhaling overkomt zonder dat ik wil inzien dat de blinde ziener mij het lijfelijk voorbeeld toont van hoe hij de Otherworld exploreert?

Ik verlaat de lobby en keer terug naar mijn kamertje waar de rust intussen is teruggekeerd. Ik spreid al mijn souvenirs op mijn hoofdkussen uit: de koker met de poster, de biologische goudzoeker, het stalagmietenpoeder, het jetlagpoeder en - ik was het al bijna vergeten -, de overgetrokken tekening van het zoontje van Liu en niet te vergeten de twee vogelbriefjes. Nu ik mijn aanwinsten overzie valt het me op dat het norske gezicht van de botanicus in zijn bladertenu een onderschrift heeft. Twee karakters, overgetrokken met een onzekere kinderhand, maar niettemin duidelijk herkenbaar. Herkenbaar in de zin dat ze hetzelfde zijn als wat ik net in mijn lobby-droom waarnam toen ik met het beeld van de spijspot op weg was. Het gaat hier kennelijk om dezelfde heilige, iemand die zowel de voorpagina van het artseneijboek siert als die welke thuis hoort op de spijspot en de soepkom. Ik neem de karakters over op een velletje papier en neem me voor deze en gene in het voorbijgaan te vragen naar de vertaling. En als die me goed bevalt kan ik in de boekwinkel altijd nog naar gelijknamige titels in formeren. Ik verwacht in dat geval een boek over geneeskruident of over plantensystematiek in handen te krijgen. Mocht ik helemaal in de ban van het norske heerschap komen, dan rest mij alleen nog een bezoek aan de apotheek waar ik hem in ontvangst heb genomen.

Ik prijs me gelukkig met deze verzameling attributen en besluit dat dit het moment is voor een meditatie, want straks keren de hotelgasten terug van het diner en is het weer gedaan met de rust.

Ik zet me in de lotushouding en:

Ga na het eten, mijn kom afwassen. De kom heeft aan de binnenkant een bloempatroon in blauw glazuur.

Er lijkt een doorzichtig witte aanslag op het glazuur te zitten die zich niet met sap laat verwijderen. Ik probeer het zelfs met citroenzuur, voor het geval de aanslag kalkachtig zou zijn, maar de aanslag komt steeds weer terug. Na verloop van tijd begin ik in te zien dat de aanslag een afzetting van barnsteen moet zijn, die als gevolg van langjarig gebruik is ontstaan.

Vervolgens ben ik in de laatste bijeenkomst van een cursus met mensen van diverse pluimage; zelfs met kinderen die elementaire spraaklessen krijgen.

Ik zal wel geslaagd zijn, want ik hang mijn loopkrukken aan een kapstok waar al meer overblijfselen hangen van pelgrims die in dit oord genezing vonden en op eigen kracht huiswaarts keerden.

Alvorens te vertrekken worden er nieuwe contacten gelegd met mensen die zich ook op iets mochten verheugen.

Enigszins verstijfd keer ik uit mijn dagdroom terug in het hier en nu.

In de droom beneden kookte ik mee de soep, nu ben ik aan de afwas, het imaginaire leven nadert de werkelijkheid.

Die werkelijkheid is niet dat ik mijn cursus al met een diploma kan afsluiten, laat staan dat ik mij zou kunnen ontdoen van de krukken en hulpmiddelen waarmee ik onderweg ben. Waarschijnlijk verwijzen die krukken naar de attributen die daar op mijn hoofdkussen liggen uitgespreid. Zonder al deze aanwijzingen en ruggensteuntjes zou ik waarschijnlijk met een groeiende berg vraagtekens opgescheept zitten. Nu is het zo dat ik uit onvermoede hoeken sturende en bemoedigende schouderklopjes krijg, die me in een zeker spoor houden. Wat het precies voor spoor is en waar het uiteindelijk uitkomt vraag ik me liever niet af. Niet dat ik het niet zou willen weten, integendeel ik brand eerder van nieuwsgierigheid, maar tegelijk kom ik er niet aan toe omdat ik alle zeilen moet

bijzetten om het schip op koers te houden. Het is als in een storm waarin het zaak is het schip drijvende te houden en je je even niet meer kunt bezighouden met de finale bestemming van de reis. Deze stormachtige situatie doet me denken aan de roep in de echoput. "Storm, storm, storm galmde het door verre onderaardse gewelven. Het eind van het liedje was toen dat het kleine oude vrouwtje getransformeerd bleek te zijn in een stralende jonge bruid die naar haar bruiloft werd gedragen. Ik was daar alleen maar toeschouwer en had het vage vermoeden dat de boodschap inhield dat mij ook een ware omwenteling met een stormachtig karakter boven het hoofd hing.

Nu slaan de golven aan alle kanten over de boorden van mijn schip en moet ik alle indrukken en belevenissen snel verwerken om te voorkomen dat ze door nieuwe ervaringen ingehaald worden. Ik begon mijn meditatie met de bedoeling het voorafgaande te laten bezinken, maar nu is er weer wat bijgekomen. En nota bene weer zo'n dekselse steen die het allemaal nog moeilijker maakt dan het al was.

Deze keer is het de onuitwisbare invloed van de barnsteen. Dat kan een struikelblok vormen voor het ontluikende inzicht omtrent de rol van de minerale stenen in de religieuze voedselvoorziening. Het begon me net een beetje duidelijk te worden dat de voedzame sporenelementen en nutriënten uit de Kunlun bergen in de tradities van het taoïsme waren verheven tot natuurwettelijke dogma's en nu komt er zowaar een organische steen om de hoek kijken.

Barnsteen is de hars van een boom die in de grond mineraliseert en vanwege zijn organische oorsprong eigenschappen bezit die andere stenen niet kunnen bezitten. Barnsteen is bijvoorbeeld brandbaar, daar ontleent het ook zijn naam aan, maar het kan glanzend worden gewreven en als spiegel worden gebruikt. Tegelijk met het wrijven wordt het ook magnetisch en verspreidt het een aangename geur. Geen wonder dat het graag door vrouwen wordt gedragen als een gewilde edelsteen. Het trekt mannen aan en houdt tegelijk demonen op afstand. Zelfs zou het in staat zijn hoofdpijnen en boze dromen te verdrijven.

Allemaal interessant denk ik als ik het symbolenboek dichtsla maar wat heeft het uitstaande met de mineralen uit de Kunlun, die via irrigatie en planten in ons voedsel terecht komen en door de lichaamsprocessen omringd worden met enorme aantallen atomen koolstof, zuurstof, stikstof en waterstof. Die heilige mineralen vormen de fysische hoeksteen van die belangrijke biomoleculen zoals enzymen, hormonen en de dergelijke. Dus daar is de steen de kern van een organische omgeving.

Dat begon er allemaal aardig uit te zien; die mineralen die aan de basis liggen van de biomoleculen die de essentiële levensprocessen in het lichaam sturen. Zonder die mineralen geen gezonde groei en ontwikkeling maar veeleer gebrekverschijnselen gevolgd door aftakeling en voortijdige dood.

Niet zo verbazingwekkend dat een natuurgerichte religie de mineralen eerbiedwaardig ging verheffen tot hemelse of zelfs goddelijke componenten. Ook geen wonder dat de kruidengenezers hun medicijnen extra kracht wilden geven door de toevoeging van de zuivere mineralen en deze te winnen in de bergachtige bronnen waar ze ooit vandaan moesten zijn gekomen.

Ook kwam ik tot het inzicht dat de paddestoel een heilig niveau kreeg toegewezen omdat hij als geen ander de weg wees naar de ideale wijze van onttrekking en bereiding van de goddelijke mineralen. Evenmin had ik nog moeite met de idee dat de paddestoel de eer moest toevallen model te mogen staan voor de heilige bereidingswijze van om het even welke goddelijke component.

Die bereiding poogde men al eeuwen lang na te bootsen in de hoop er achter te komen die processen ooit te begrijpen en naar het natuurlijk voorbeeld te versnellen. Het extractievat van de

raffinage van de goddelijke voedingscomponent kwam op den duur niet alleen voor in de keuken maar ook in de apotheek en, na gebleken succes, zelfs in de tempel.

Juist nu dit me allemaal niet langer exotische bijgelovige magie maar een doordachte religieuze voedselvoorziening leek, verschijnt er ineens een organische steen ten tonele die door een boom wordt gemaakt.

Zou het een aanwijzing zijn dat ik toch maar beter aan de geplande sightseeing moet beginnen? Echt als "dull barbarian"?

Van de andere kant hoeft de eerste de beste tegenvaller niet meteen uit te groeien tot een steen des aanstoets.

Barnsteen heeft volgens de symboolleer in de Chinese mineralogie en mythologie altijd een bijzondere plaats ingenomen. Zodanig zelfs dat het een plaats heeft verworven in het beroemde artseneboek (i.v.m. kloven, verkoudheid, reuma). Vooral de amber van de pijnboom staat hoog aangeschreven omdat hij gewild is als wierook. De harsdruppels van de pijnboom geven bij verbranding in het wierookvat de geur van dennennaalden.

Het zou aardig zijn geweest als die verbranding van amber in het vat een wittige aanslag zou veroorzaken maar daarover lees ik niets.

Mythologisch schrijft men het ontstaan van amber toe aan niets minder dan gestolde zonnestrallen en godentranen. Volgens de Chinezen kan barnsteen ontstaan uit de ziel van krijgshaftige tijgers die na hun dood in de grond zinkt.

God, tijger en zon, het zijn allemaal verwijzingen naar verheven aspecten die de hoge status van barnsteen onderstrepen.

De meest interessante eigenschap van amber is die welke reeds in de klassieke tijd bij Chinese artsen bekend was. Dat is dat er een symbiotische relatie bestaat tussen de schimmel fuling, die als parasiet op wortels van pijnbomen groeit, en de hars van die boom.

Fuling zou ontstaan zodra er hars van de boom in de wortelzone terecht komt en daar blijven groeien voor maar liefst duizend jaar. Dan zou de fuling met behulp van de barnsteenvoeding een onsterfelijkheidsmedicijn voortbrengen dat om zijn hoge elixerwaarde in het artsene is opgenomen. De koppeling met de paddestoel en de elixerproductie herstelt min of meer de consistentie tussen de barnsteen en de eerdere anorganische stenen. Tot op zekere hoogte hebben ze met elkaar gemeen dat ze direct of indirect bijdragen aan de goddelijke voedingscomponent waarvan de religieuze mens zijn ziel en zaligheid afhankelijk stelt.

Toch blijf ik piekeren over deze merkwaardige steen, ik denk omdat er iets bijzonders aan de hand moet zijn vanwege die aanslag in mijn rijstkom. Onwillekeurig doet die witte zweem me denken aan de wortel1schimmel fuling. Deze fungus is ook een soort wittige afzetting onder invloed van barnsteen en het is deze grensvlakbiochemie die me gaat fascineren.

Ik heb mijn poster aan de muur geprikt en bekijk het vat in de onderbuik nog eens goed. Deze spijspot is ook een smeltkroes en benadrukt op dit moment voor mij de overeenkomst met de darmfunctie. Koken is immers ook een soort van spijsvertering; het eerste ontleedt voedsel door middel van hitte, het tweede met behulp van enzymen en bacteriën die geen hoge temperatuur nodig hebben.

Dat laatste proces lijkt wel wat op hetgeen de wortelparasiet van de pijnboom presteert. De fuling maakt de begeerde voedingssubstantie met behulp van de boomwortel en de hars. Nu lijkt het erop dat ik iets van die soort grensvlakchemie ook zou moeten proberen te ontdekken in de darmen.

Omdat die darm wel de God van de oogst wordt genoemd is het niet onlogisch deze te

vereenzelvigen met de elixerproducerende fuling.

Om de natuur van de pijnboom en die van de buik in een juiste analogie te verstaan zou ik gebruik moeten maken van de verwijzing naar de inhoud van het vat en de inwerking op het materiaal, waarvan dat vat is gemaakt.

In mijn geval was dat het proces omtrent de inwerking van het voedsel op de spijspot, dan wel de uitslag van het materiaal van de pot die de elixerkwaliteit van dat voedsel versterkt.

Dat laatste is lang niet zo gek als het op het eerste gezicht lijkt.

Denk maar aan de heilige vaten die gebruikt worden in de rituelen. De metalen, vooral de edelmetalen werden geacht een veredelende uitwerking te hebben op de inhoud die erin werd geprepareerd. Dat gold overigens niet alleen voor de kookpot maar ook voor alle gebruiksvoorwerpen, gereedschappen en zelfs voor landbouwwerktuigen waarmee het voedsel in aanraking kwam.

Ik heb de positie van de smeden als religieuze hoogwaardigheidsbekleders altijd vreemd gevonden. Niet dat er geen invloed van het metaal op de voedselkwaliteit zou kunnen uitgaan. Dat soort grensvlakchemie is niet zo ver gezocht. Als je zure appels lang genoeg kookt in een aluminium pan lost de pan op den duur helemaal op. En ook weten de rijke bewoners van het oude Rome maar al te goed dat die mooie tinnen bekers tot veel vergiftigingsverschijnselen kunnen leiden. Zelfs een edelmetaal als zilver blijft niet onaangetast als het in een gekookt ei staat; de lepeltjes worden zwart. Deze oplossingsverschijnselen kunnen misschien voedsel hebben gegeven aan de verbreiding van de contactmagie van metalen voorwerpen.

De fuling brengt mij vandaag op de gedachte dat er door de inwerking van de vatwand op het voedsel en vice versa een positieve contactmagie denkbaar zou kunnen zijn. Bijvoorbeeld dat er metalen van het vat in het voedsel komen die gebreksziekten kunnen genezen.

Het ijzer in onze appelstroop is er een bekend voorbeeld van.

De barnsteen zet mij op het spoor van die bepaalde alchemie, waarin de vatengieters en de smeden de hoogste plaatsen innemen.

Niet dat ik er nu aan denk de smeden tegenover de koks, de mineralogen en de kruidentrekkers te plaatsen. Eerder lijkt de hars etende fungus te wijzen op het complementaire aspect van de smeden. In veel Afrikaanse mythen komen we smeden tegen die als cultuurhelden worden vereerd omdat zij de bringers waren van nieuwe technieken die de landbouw en voedselbereiding een stap verder hebben gebracht.

Het opvallende in die mythen is dat de materialen waarvan pannen, ovens, gereedschappen en werktuigen werden gemaakt een vergelijkbare verheven herkomst wordt toegedacht als de goddelijke voedingssubstantie die we eerder zijn tegengekomen in de Chinese mythen.

Werd de voedingssubstantie afkomstig geacht van het lichaam van god, de edele metalen der smeden zouden hun oorsprong hebben in de troon van god.

Het prototype van zo'n edele steen is de meteoriet die in veel culturen wordt vereerd als zijnde een brokstuk van de godentroon. Niet onlogisch als we bedenken dat de meteoriet vaak hoogwaardige metaaleigenschappen bezit. Daar er verder geen stenen of ertsen bestonden met die hardheid en sterkte schreef men die toe aan het feit dat ze, in tegenstelling tot om het even welke andere steen, uit de hemel waren komen vallen. Dit was een gave van de hemelbewoners die niet zelden werd gebruikt voor het smeden van een speer of zwaard. De houder van dit wapen kon eenieder aftroeven vanwege die speciale eigenschappen en dat gaf hem de reputatie van een onoverwinnelijke. Dit laatste kon de betrokkene toeschrijven aan de speciale bescherming der goden.

Het bovennatuurlijke materiaal van de godentron, dat iemand als een hemelse gunst in de schoot werd geworpen, lag aan de basis van de eerste wapens en gereedschappen. De hoogwaardige kwaliteit van deze voorwerpen motiveerde de mens dit materiaal te gaan zoeken en namaken. Het zal niemand verbazen dat geslaagde experimenten de uitvinder automatisch een soort van goddelijk aureool konden bezorgen; niet alleen vanwege de superieure toepassingen van zijn uitvinding maar vooral ook vanwege de gelijkenis met de hemelstenen. De eerste smeden worden in de mythen dan ook besproken als wezens die zelf verwant waren met goden en halfgoden en vanwege die afstamming de rechtmatige erfgenaam werden van de 'aardse' hemelstenen.

Het speelt allemaal door mijn hoofd als ik de speciale positie van de organische steen, de barnsteen, probeer te plaatsen in de belevenissen van deze merkwaardige opwindende dagen.

Barnsteen heeft me op het spoor van de grensvlakchemie gezet en ik weet dat ik moet proberen de buikprocessen van de binnenwereld in analogie te zien met die van de groene buitennatuur. Dat is in dit geval dus die van de wortelzone van de pijnboom.

De interactie tussen inhoud en vatmateriaal heeft me geholpen deze analogie beter te begrijpen. Ik probeer vanuit de afbeelding van de poster te vatten hoe de interactie darminhoud - darmwand iets analoogs heeft met de spijspot en de wortelschimmel.

Het komt in me op dat zowel de darmnatuur als de wortelnatuur een flora bezit die op de wand inwerkt en op die wijze essentiële voedingsstoffen voor de levensprocessen vrij maakt.

De darmflora bestaat uit een vegetatie van honderden bacteriestammen.

Van elke stam zijn er vele miljoenen bacteriën die permanent bezig zijn stoffen af te breken, om te zetten en aan te maken. Van het merendeel is de exacte functie niet bekend en men verwacht nog veel nieuwe stammen te ontdekken. Wel raakt men er van overtuigd dat onze gezondheid veel sterker afhankelijk is van deze

nijvere micro-organismen dan tot dusverre werd aangenomen. Ons weerstandsvermogen tegen ziekten, het immuunsysteem, zou zijn afweerstoffen grotendeels ontleen aan de darmflora. Ook is het zo dat de uiteenlopende bacteriestammen het voedsel afbreken en weer inpakken in een nieuw jasje om daardoor te voldoen aan de toelatingseisen van het lichaam. Het is alsof ons lichaam een streng douanesysteem hanteert om te voorkomen dat er verkeerde stoffen naar binnen kunnen glippen. De darmflora weet precies aan welke eisen van kwaliteit en verpakking moet worden voldaan om de douanepoort van de darmwand te mogen passeren. Het is een zeer uitgebreid en complex systeem, dat nog maar zeer beperkt is onderzocht maar tegelijk is er reeds van bekend dat de darmflora een wezenlijke bijdrage levert aan onze gezondheid.

Het systeem laat zich misschien daarom wel het beste vergelijken met de flora van een natuurreservaat.

Die natuurlijke vegetatie met een zeer grote diversiteit aan plantensoorten werd tot voor kort ook schromelijk onderschat voor wat betreft de bijdrage aan de gezondheid van ons leefmilieu. Inmiddels zijn we door de schade en schande van verwaarlozing en uitbuiting van de natuurlijke vegetaties tot het inzicht gekomen, dat het raadzaam is elke plantensoort te onderzoeken en naar zijn functie in het geheel te speuren. Een en andermaal blijken haast onbekende soorten een wezenlijke bijdrage te leveren aan de instandhouding van het natuurlijk ecosysteem als geheel. Hoewel we het nog moeten afwachten zou het me niet verbazen als het met de studies van ons inwendige natuurreservaat en de darmflora dezelfde kant op gaat. Het zal tot gevolg hebben dat we de blik naar binnen richten en ook de inwendige vegetatie meer omzichtig en ecologisch gaan onderhouden.

Het welbekende 'navelstaren', vooral bekend bij tegenstanders van de oosterse religies die daarin een wereldverzakende levenshouding menen te moeten ontdekken, zou nog eens een uitdrukking kunnen worden van de mens, die zijn aandacht verplaatst naar de inwendige fysiologie van de darmflora.

Als ik even mijn pen laat rusten, vraag ik me af hoe ik verzeild ben geraakt in deze passages van mijn notitieboekje.

Het begon allemaal met de hars van die pijnboom. En als ik nu aan die boom denk en tegelijk de figuur voor mij aan de muur zie vergelijk ik de boomstam met de wervelkolom waardoor de bergrivier naar beneden stroomt en in de buik wordt afgedamd. Het water met de Kunlun-substantie wordt door de tredlopers in de ketel geheveld om aldaar aan het mysterieuze verteringsproces te beginnen. Een proces waarvan ik nu ben gaan denken dat het analoog is aan de werking van de darmflora. Het onttrekt essentiële voedingsstoffen en zet een en ander om in een leven gevende substantie die een hogere graad van heiligheid krijgt toegedacht dan het uitgangsmateriaal. Het is nu alsof de wervelkolom voor me staat als een pijnboom die zijn hars laat stromen in de smeltkroes die werkt als de fuling-fungus. Dat wil zeggen dat de

neerdalende stof wordt omgezet in elixersubstantie.

Misschien is dat voor vandaag wel de belangrijkste conclusie, dat de darmwerking verheven behoort te worden tot het niveau waarop de oude taoïsten besloten dit inzicht te bekronen met God van de Oogst of God

van de Aarde. Zoiets gebeurt uiteraard alleen maar nadat die darmwerking een zeer hoog aanzien heeft verworven in de gezondheidsleer.

Maar er is nog een geheel andere reden die me doet vermoeden dat ons inwendig natuurreserveat de goddelijke status heeft verdiend.

In mijn reisgids ben ik enkele attracties tegengekomen die bovenaan mijn verlanglijstje staan.

Dat zijn de natuurreserveaten die door monniken en nonnen van de Quanzhen-orde worden beheerd. Deze reserveaten kan men ook aantreffen onder de titel van heiligdom of pelgrimsoord en ik begin tot de overtuiging te komen dat deze combinatie van natuurreserveat en heiligdom verre van toevallig is.

Tegen de achtergrond van het voorafgaande verbaast het me geenszins dat we de taoïstische heiligdommen in de eerste plaats moeten zoeken in de ongerepte natuur van de bergen. Die gebieden zijn immers net als de Kunlun het brongebied van de kwintessens waar het allemaal om lijkt te draaien. Het is die kwintessens die benedenstrooms wordt opgevangen en getransformeerd in heilig makende energie die vanuit de buikprocessen terug omhoog wordt gestuwd. Met de bedoeling aan het einde van de cyclus in de hersenen de begeerde bewustzijnsverhoging te bewerkstelligen?

Dat laatste valt allemaal nog te bezien, maar gelet op het feit dat de tocht naar de heiligdommen van de bergen zijn analogon in het lichaam heeft, doet mij zoiets vermoeden.

Intussen is de avond gevorderd en ik merk dat ik schrijvenderwijs te vermoeid raak om te voorkomen dat ik teveel in de ban van mijn eigen woorden raak.

Ik moet de dag besluiten en maak mijn bed vrij van de aanwinsten die me aanvankelijk niet meer dan snuisterijen toeschenen. Ieder op zich heeft me geholpen met een duwtje in de goede richting, althans dat denk ik op dit moment. Of ik de avond heb gevuld met het opbergen van hulpstukken en

krukken zal achteraf nog moeten blijken. In ieder geval heb ik de cursus spraakles gevolgd en net als de kinderen in mijn droom geprobeerd woorden te vinden om iets uit te drukken dat voorheen onbeschrijflijk en onuitspreekbaar leek te zijn.

Het laatste restje jetlagpoeder moet eraan geloven en met het vaste voornemen volgen de Chinese klok te slapen, hoor ik de geluiden van de andere hotelgasten in de verte verdwijnen.

3

Na wat vage omzwervingen kom ik in een boekenwinkel waar een van de aanwezige vrouwen mij wijst op een Chinees boekje. Er staat een heel rek met die boekjes. Ze zijn in cadeauverpakking met een pakje ginsengthee ingesloten.

Vervolgens kom ik op een universiteit mijn diploma in ontvangst nemen. Het gaat er toe zoals ik dat eens op

een universiteit in Ierland heb meegemaakt. Dat wil zeggen met veel vakfotografen die familiekiekjes maken tegen de achtergrond van het monumentale poortgebouw. Ik loop met mijn bul van deze poespas vandaan naar een afgelegen grasveld. Daar staat een paardenwagen met drie exotisch geklede mannen. De wagen heeft een soort decor dat me doet denken aan het middeleeuws wagenspel.

Het decor blijkt een reisaltaar, compleet met tabernakel, missaal, kelk en andere attributen. Alles in keurige afwerking en veel in zwart fluweel.

De middelste van de drie eerbiedwaardige mannen is in goudgeel kazuifel, de andere twee in zwarte toga.

De middelste is een celebrant die de armen ten hemel strekt om de heilige Geest af te smeken.

Een van de twee zwarte mannen komt naar mij toe en nodigt mij op vriendelijke toon uit. Na enige aarzeling stem ik toe en tenslotte komt er toch nog een groepsfoto, maar wel met de altaarwagen als achtergrond.

Ik ontwaak zonder nog dat vreemde moment te hebben van even niet te weten waar en in welke richting ik me bevind.

Ik voel me al redelijk fit op dit vroege uur en na wat gebruikelijke ochtendoefeningen heb ik voor het eerst even het gevoel te zijn geacclimatiseerd. Ik weet dat dit gevoel door de inspanningen snel weer kan verdwijnen.

Misschien is het ook wel door die droom dat ik me meer op mijn gemak begin te voelen. Deze keer geen overstelpende nieuwe inzichten maar eerder een terugblik met verbindingen naar het verleden die kunnen helpen de overrompelende vernieuwingen van de afgelopen dagen te doen bezinken.

De Chinese theeboekjes beschouw ik gemakshalve maar even als een suggestie voor een volgend souvenir. Het reisaltaar zie ik niet los van die thee omdat het me doet denken aan het fraaie kabinet van de theevrouw op de markt. Dat had ook wel iets van een tabernakel en via wat omzwervingen in mijn geheugen had ik immers al een vergelijking gemaakt tussen de hostie en de meditatie thee van de Zen-monniken.

Ik tref hier bij de altaarwagen geen monniken aan want de zwarte toog doet mij meer denken aan seculiere geestelijken. Wel versterkt die toog mijn associatie met het theekabinet omdat de eerwaarde bezoeker, die met spullen uit dat kabinet werd bediend, immers de theemeester was en die was ook op die manier gekleed.

De vriendelijke uitnodiging die de theemeester mij later in de tempel te beurt liet vallen heeft veel weg van de manier waarop ik mij hier bij de altaarheren aansluit. Toch wijst niets erop dat mijn bul betrekking heeft op een theologische opleiding of iets dergelijks. De universiteit kent geen faculteiten voor kosteren of wagenmenners dus in die richting hoef ik het ook niet te zoeken.

Ierland is, net als dit altaar, evident katholiek en het doet mij zeker zoveel aan aardappelen denken

als aan thee.

De vermenging van het oosterse en het westerse lijkt hier geen probleem te hoeven zijn. Daarom is het geheel voor mij geruststellend: al die voortvarende vergelijkingen van de theeceremonie met de katholieke eredienst krijgen daarmee iets aannemelijks.

Ik besluit mijn vroege fitheid deze ochtend te gebruiken voor een bezoek aan het tempeltje.

Ik passeer de boekwinkel van gisteren en zie dat de baas zijn krantenkiosk al heeft geïnstalleerd. Ik weersta de neiging meteen naar de theeboeken te informeren.

Op de markt is het een komen en gaan van sjouwers en karren van uiteenlopende aard.

Zakkendragers haasten zich met hun zware lasten tussen de handelaren door.

Er hangt een rode gloed aan de horizon en de witte ochtendwolken kleuren de morgenstond rood.

Zou dat ook hier op regen wijzen?

Het park is rustig zoals altijd maar er zijn meer mensen dan op klaarlichte dag. Vooral de

Taisjibeoefenaren laten zich in de vroegste uren gelden. Met hun sierlijke bewegingen geven ze de tuin een serene dynamiek: het is alsof er in hun beweging iets natuurlijks zit. In ieder geval lijkt het op deze manier en op deze plaats een manier om het lichaam en de geest meer af te stemmen op de natuur.

Bij de tempel zie ik dat mijn rotstuintje nog niet veel van het ochtendlicht profiteert maar dit kan veranderen.

De oven brandt nog niet maar rondom het wierookvat hangt reeds de geur van de vroege stokjes.

Mensen komen en gaan; soms kort, vaak intens geconcentreerd, in zichzelf verzonken in een gebed dat hen even naar een Otherworld meeneemt.

De gezichten van de beelden kijken ernstig voor zich uit.

Schuin voor het wierookvat staande steek ik enkele stokjes op en ruik de opstijgende sandelgeur.

Ik zie mezelf bezig met het rooien van knollen; aardappelen zo te zien. Eerst zijn het allemaal kleine, later komen de stokken met de grote knollen.

Een opvallend grote aardappel bekijk ik van dichterbij. Ik zie er een droevig gelaat in van de gekruisigde Christus. Het gezicht is rood doorlopen en draagt een doornen kroon.

Terwijl ik de knol wat schoonveeg om hem beter te bekijken verandert deze in brooddeeg. De gelaatsuitdrukking verandert in die van een gekroond koningshoofd met een ingetogen en waardige sereniteit.

Als ik mijn ogen open zie ik dat mijn wierookstokjes halverwege opgebrand zijn.

Mijn eerste reactie op deze verbeelding is: wat moet ik ermee op deze plaats? Het is meer iets voor dichter bij huis dan voor bij het wierookvat. Zou het kunnen betekenen dat ik de transsubstantiatie van het Christendom meer in verband moet brengen met wat ik omtrent de religie van het wierookvat meemaak?

Ik spreek dan al meteen over 'transsubstantiatie' alsof het zo duidelijk is dat de transformatie van de aardappel in brooddeeg iets uitstaande heeft met de katholieke eucharistie waarin het brood door de consecratie verandert in het lichaam van Christus.

Het zal zeker zijn door de invloed van Frazers verhalen over de broodbeeldjes. Frazer heeft in twaalf boeken verslag gedaan van zijn wereldwijde inventarisatie van rituelen en mythologische verhalen.

Bij het lezen van zijn eindeloze opsommingen blijft men zich verbazen over de grote verspreiding van

vruchtbaarheidsrituelen met een gelijkaardige mythologische grondslag.

Het eten van de eerstelingen van de nieuwe oogst stond vaak in het teken van het sacramentele voedsel nuttigen.

Al eeuwen voor het ontstaan van het Christendom bestond in India het ritueel waarin de Brahmaan rijstekoeken in de vorm van menselijke poppetjes ritueel veranderde in het echte menselijk lichaam dat door iedereen werd gegeten.

Toen de Spanjaarden de cultuur van de Azteken ontdekten moesten zij vaststellen dat het idee van de transsubstantiatie daar reeds bekend was. (Misschien hadden de Azteken zelfs de taoïsten kunnen verbazen, want zij bleken ook een soort Kunlunverering te bezitten. Er werden namelijk broodjes gebakken van mensen met het hoofd in bergen die in nevelen waren gehuld.) Op de ochtend van het feest kwamen de Zusters van de god Vitzilipuztli met rood gekleurde wangen en een kroon van geroosterde maïs op het hoofd naar het feest. Zij dragen dan een beeld dat is gemaakt van knollen en maïsmeel; botten en vlees zijn herkenbaar van vorm. De ceremonie stelt een transformatie voor van de vruchten der aarde in het lichaam van de godheid. Iedereen moet verplicht nuchter zijn en een deel van het versnipperde beeld consumeren, daarbij in diepe droefheid de dood van de godheid omwille van de gewassen gedenkend. Het geheel is een communie waarin de deelnemers een mystieke vereniging met de godheid beleven.

In Peru kenden de Indianen een aardappelpop als beeltenis: de Axo-Mama. Deze goddelijke moeder werd voor het ritueel gekleed in vrouwenkleden. Ook van andere wortel- en graangewassen maakte men zulke goddelijke moeders.

Ik zie dat mijn wierookstokjes doven en ik vraag mij af waarom die verhalen over de goddelijke knollen en granen mij juist op deze plaats beroeren.

Wederom probeer ik me voor te stellen dat er een overeenkomst moet zijn tussen wat er op het christelijk altaar plaats vindt en datgene wat het wierookvat uitbeeldt.

Ik had het al een beetje toen ik vanochtend het tabernakel van de altaarwagen vergeleek met het kabinet van de theevrouw. Nu dringt zich de gedachte op dat de vaten die de processen in de buik voorstellen naar hetzelfde proces verwijzen als het tabernakel; dat is dus het proces van de transsubstantiatie.

Vanuit biochemisch oogpunt heb ik altijd enige bedenking gekoesterd tegen de omzetting van het brood in het Corpus Dei; men bedoelt het immers niet symbolisch maar letterlijk.

Zou het helpen de transsubstantiatie te vergelijken met de extractie en raffinage van de spijspot op het altaar van de oogst in de buik?

In ieder geval is het opvallend dat zowel de wonderbaarlijke verandering van het brood in het lichaam van God als de veredeling van de neerdalende bergkwintessens tot de opstijgende pneumata betrekking hebben op, wat de alchemisten noemen, 'de bevrijding van het goddelijke uit de kluisters van de ruwe grondstof'.

De ciborie en de spijspot hebben dus gemeen dat ze als transformatievat kunnen worden gezien en beiden beogen de dagelijkse maaltijd te verheffen tot een eredienst. Een eredienst die ons eraan herinnert dat de oertijdse koks en plantentelers hun werken in de keuken en op het land begrepen als een dienst aan de goden. Wij moeten derhalve hun werken verstaan vanuit het oogmerk van de godsdienst.

Dit betekent waarschijnlijk dat we de ontwikkeling van de kookkunst, maar evengoed de landbouwontwikkeling, moeten beschouwen tegen de achtergrond van de godsdienstgeschiedenis. Omgekeerd zullen we zonder een goed inzicht in de historie van de landbouwtechniek en de

kookkunst geen goed beeld kunnen krijgen van de geschiedenis van de religieuze opvattingen.

Op het moment dat deze gedachten in mij opborrelen besef ik dat ze hooguit de vorm kunnen aannemen van werkhypothesen voor onderzoekers en dat soort leergierigen.

Ik berg de ideeën op en wil naar buiten gaan als ik zie dat er een donkere wolk boven de tuin is verschenen waaruit de eerste regendruppels vallen.

Iedere bezoeker maakt zich op een veilig heenkomen te zoeken. Enkelen spoeden zich in de richting van de tempel, anderen daarentegen vertrekken met haastige spoed van hier, nadat ze de paraplu in gereedheid hebben gebracht.

Het inmiddels gearriveerde theekarretje komt mij onder het ruime afdak voor de ingang van de tempel gezelschap houden.

Het begint nu ook te waaien en alles wijst erop dat de ontlading van opgekropte atmosferische spanning elk moment kan losbarsten.

In de verte komen nog enkele tempelbezoekers aanzetten. Haastig openen ze een paraplu om het resterende stuk zonder een ongewilde douche te kunnen overbruggen.

Ik bestel een kop thee en zonder het goed en wel tot me te laten doordringen merk ik dat ik vroeg: 'een ginsengthee'.

'Nee,nee, alleen thee', antwoordt de theeschenker. Voor ginseng verwijst hij mij naar de markt en in dat geval weet ik wel hoe laat het is, want de kisten met knollen van gember en ginseng ben ik al een paar keer gepasseerd. Het geluk is echter aan mijn kant want een van de laatste tempelbezoekers die de inmiddels neerstromende regen ontvluchtte blijkt Liu te zijn.

Terwijl ze het water van de paraplu schudt en ik probeer te bedenken of ik haar daarbij van dienst kan zijn, zegt ze: 'Gelukkig net op tijd. Ik hoop dat de marktlui hun poeders en kruiden op tijd bedekken, anders wordt het overwerken de komende dagen.'

Ik ben blij dat je het nog hebt gehaald hierheen', zei ik. 'Ik begon me al af te vragen of dit een gedwongen gebedsdag zou worden.' 'Gedwongen gebeden? Kun je het dan nog wel gebeden noemen?' vroeg ze, nog steeds hijgend en wat opgetogen over de tijdig geslaagde oversteek. Terwijl ik nog met een handjevol bankbiljetten stond om de thee te betalen vroeg ik of ze ook ginsengthee wilde. Vragend keek ze naar de venter maar deze schudde lachend van nee, dus deden we het met wat de pot schafte.

'Ginseng zal ik je wijzen op de markt zodra de regen over is', zei ze. 'Je zult wel merken dat er veel soorten zijn. De allerbeste zijn hun gewicht in goud waard, maar die zul je hier op de markt niet aantreffen.'

Dat 'goud' riep onze ontmoeting van gisteren in mijn herinnering terug. Hadden we hier met een nieuw soort "goudzoeker" te maken?

Maar voor ik er op in kon gaan zag ik de twee gele briefjes tussen de biljetten en realiseerde me dat dit de gelegenheid was voor een kleine opklaring.

Ik zei tijdens het gestuntel met al het papier: 'Ach, ik wilde je nog de laatste boodschap van de blinde tonen.'

Tegelijk gaf ik haar beide briefjes en vroeg of zij begreep wat er op stond. Ze zag dat ik per vergissing een verkeerd briefje had en zei verontschuldigend dat ze nog steeds mijn briefje in haar tas had. Zodoende kwam de Otherworld weer te voorschijn en werd de 'domme barbaar' voor goed opgeborgen.

Mijn vermoeden omtrent het hoofdstuk van de Daodejing bleek juist te zijn. Ik vroeg of zij bekend was met die passage van het heilige boekje.

'Jawel' zei ze, 'het is een tekst die veel wordt gebruikt om mensen aan te sporen meer te vertrouwen op de scheppende kracht van het innerlijk leven en niet te denken dat het heil buiten ons gezocht moet worden.'

En met moeite een lach bedwingend zei zij: 'Het is niet bepaald een tekst waar reisbureaus mee te koop zullen lopen. Die moeten het immers hebben van mensen die erop vertrouwen dat het heil ergens in de buitenwereld is te vinden.'

Ik merkte dat ze zich voorzichtig uitdrukte om de indruk te vermijden dat het briefje in feite wilde zeggen dat ik beter thuis had kunnen blijven in plaats van deze verre reis te maken. Ik zei daarom: 'Zonder geloof in de waarde van de oosterse cultuur zou ik de goudzoeker van gisteren niet op het spoor zijn gekomen en bovendien heb ik in dat museum dat je me hebt gewezen een rolprent op de kop getikt die me een heleboel duidelijk heeft gemaakt.'

Ik vertelde over mijn poster van het lichaams-landschap en wees op de gelijkenis met het miniatuurlandschap dat we door een gordijn van regen op minder dan tien meter van ons vandaan konden zien liggen.

'Dat past dan heel goed bij die tekst van de Daodejing,' zei Liu, 'want daarin kun je juist de buitenwereld herkennen binnen in je eigen lichaam.'

Nu het zo hard regent zie je het water in het rotstuintje door de bedding van het ruggenmerg naar beneden stromen. Daar wordt het afgedamd en in de pan klaar gestoomd om terug op te stijgen naar de bergen in het hoofd. In die bergen leven de onsterfelijken die met de kracht van hun geest de granen doen rijpen en pestepidemieën bestrijden.'

Die overstap naar de uitzonderlijke vermogens van de bergmensen ging mij even boven de pet. Het opstijgen van dampen naar boven vanuit een kookpan, wierookvat of ander vat was me inmiddels wel duidelijk ook dat de werking van de processen in het maagdarmkanaal veel weg hadden van die soort extractie en raffinage in het vat. Nu werd er echter ineens een stap in de richting van de plantenteelt gemaakt die ik niet kon volgen.

Ik vroeg haar: 'Wat hebben die onsterfelijke bergmensen te maken met mijn spijsvertering?'

'Heel eenvoudig,' zegt zij, 'als kruidkundige en plantenteler gaan we er toch vanuit dat de werkzaamheden in de tuin hetzelfde doel dienen als de spijsvertering. Er moet dus een soort van overeenstemming bestaan tussen het tuinwerk en dat wat de darmwerking tot stand brengt.'

De regen viel nu met bakken naar beneden en maakte op het afdak boven ons een leven als een oordeel. We stonden met de hoofden naar elkaar toe gebogen om verstaanbaar te blijven.

Ik zei: 'Zoiets dacht ik ook in die poster te hebben ontdekt. Ik kan me voorstellen dat de flora in de tuin eigenschappen moet hebben die overeenkomen met de darmflora, anders kunnen die niet dezelfde voedingssubstantie aanmaken. Nu doe jij het ineens voorkomen alsof die innerlijke vegetatie onder dezelfde leiding staat als de uitwendige plantengroei. Bedoel je daarmee dat er hemelse krachten bestaan die de binnennatuur en de buitennatuur gelijkaardig en gelijktijdig regelen?'

'Wist ik daarop maar een volledig antwoord', zei ze. 'Ik kan helaas alleen maar zeggen dat ik ervan uitga dat de bestuurlijke invloeden vanuit het hoofd veel gemeen hebben met die welke wij aan de onsterfelijken toedichten. Wie weet wat er allemaal in ons hoofd gebeurt is net zo wijs als degene die een lang verblijf in de heilige bergen heeft overleefd en het ook nog eens heeft behaagd terug te keren naar de mensenwereld beneden.'

Ik begrijp wat ze wil zeggen. Ook dit mysterie draagt de beperkingen van de wetenschap en de

menselijke geest met zich mee. Zolang we niet begrijpen hoe het bewustzijn ontstaat kunnen we de onsterfelijken geen herkenbare eigenschappen toedichten. Tegelijk is het tekenend voor het besef van nederige afhankelijkheid van de omgevingsnatuur, ervan uit te gaan dat de onsterfelijken bepalen of de voedselgewassen afrijpen en beschermd worden tegen ziektes. Of onze hersenen soortgelijke invloeden kunnen uitoefenen op de innerlijke vegetatie laat zich even moeilijk beantwoorden. De binnen-buiten correspondentie slaat waarschijnlijk net zo goed op dat wat we niet weten als op dat wat bekend wordt geacht.

Het oorverdovend lawaai van de neerstortende watermassa boven ons lijkt nu over zijn hoogtepunt heen.

Liu ziet met het minderen van de regen ook het einde van ons gesprek naderen en trekt zich even terug in de tempel.

Mijn gedachten verplaatsen zich intussen naar de Jezus-aardappel en het broodbeeldje die me bij het wierookvat zijn verschenen. Vooral nu Liu me heeft beloofd de ginseng op de markt te tonen laten de knollen me niet meer los.

In ieder geval heeft de verschijning van de Jezus-aardappel een link gelegd met de knol van mijn ochtenddroom waarin de thee aan de ginsengknol was gekoppeld.

Zouden de goden van de Azteken, christenen en Indiërs vergelijkbaar zijn met die onsterfelijken die op hun manier ook een heiligende invloed op de voedselproductie uitoefenen?

De zon breekt door het wolkendek en verlicht de laatste druppels die daardoor als vallende edelstenen voorbij schieten. Liu kan ze nog net even bewonderen maar de regen is snel over en we laveren langs de plassen in de richting van de markt.

Ik kijk in het voorbijgaan nog even naar de top van mijn moerbeiboom maar meer dan wat vallende waterdruppels heeft hij nu niet te melden.

De markt toont nu een heel andere aanblik omdat er bijna geen klanten zijn en de verkopers het vooral druk hebben met het wegwerken van het water dat in de grote lappen plastic is blijven staan. Omzichtig voert men alles af in de richting van de afvoeren en rioolputten.

Liu loopt linea recta naar een stalletje waar de kisten met knollen nog half schuil gaan onder zeilen en beschermhoezen. De verkoper heeft haar bedoelingen kennelijk al begrepen en maakt een gebaar van 'ga je gang terwijl ik bezig ben alles weer te voorschijn te halen'. Zij rommelt even in de kist met ginseng en haalt enkele exemplaren te voorschijn die in alle richtingen zijn uitgegroeid. Ze vraagt 'Bekijk deze eens en zeg me waaraan ze je doen denken.'

Ik probeer de gedachten aan thee en aardappelen uit mijn hoofd te zetten, maar meer dan een wat ongelukkig vertakte peen kan ik er niet van maken.

Ze neemt er een uit mijn handen en houdt hem zo vast dat de vertakkingen me aan armen en benen doen denken.

Ik zeg: 'Ach nu begrijp ik wat je bedoelt, als je ze zo vasthoudt lijken het mensachtige beeldjes.' 'Precies', zegt zij, 'en dat is naar men denkt door de oertijdse voorlopers van mijn vakgenoten als een aanwijzing opgevat om deze wortel te gaan eten. Daarachter schuilt de curieuze opvatting dat planten met mensachtige trekjes veel stoffen moeten bevatten die hetzelfde zijn als de bouwstoffen van de mens zelf. Met de huidige kennis over het DNA en de eiwitsynthese lijkt dat een vreemde aanname, maar ik vind het nog steeds logisch te veronderstellen dat uit dezelfde bouwstoffen gelijkaardige structuren en vormen ontstaan. In ieder geval heeft deze aanname geleid tot de domesticatie van een wortel die alle andere planten overtreft in hoogwaardige voedingssubstantie.'

Hierdoor heeft ginseng een reputatie gekregen die de lading volledig dekt, in tegenstelling tot de *Ganoderma lucidum* waar we het gisteren over hadden.'

'Inderdaad curieus', zeg ik, 'te denken dat de vormen en structuren iets zeggen over de elementaire bouwstoffen die er aan ten grondslag liggen. Toch heb ik mezelf de afgelopen dagen ook meerdere malen betrappt op die veronderstelling. Beter gezegd ik was bezig dat idee te incorporeren tot een soort axioma. Het drong zich als het ware aan mij op toen ik hier tot het inzicht begon te komen dat volgens jullie die goddelijke voedingssubstantie tot persoonlijke zelfheiliging leidt. Dus dat is in feite ook een toepassing van de veronderstelling dat heiliging of vergoddelijking een substraat vereist van heilige of goddelijke bouwstoffen; 'het rituele eten van de goden om zelfheiliging te voeden'.

De paddestoel die geacht wordt het *Corpus Deum* het beste te kunnen opsporen verwerft daardoor de reputatie van de biologische mijnwerker die goud weet te vinden.

Tot zover is het me duidelijk, maar begrijp ik je goed dat er ook een model plant furore maakt omdat die in staat is de heilige voedingssubstantie beter in te zamelen dan welke andere plant?'

'Ja inderdaad, zo zou je het wel min of meer kunnen stellen. De ginseng is een accumulator van kwintessens die alle andere bekende planten overtreft. Er zijn dan ook botanici die hem de naam "kwintessensmensje" hebben gegeven. Meer gebruikelijk is de naam "allesgenezer" en "wereldwonder". De kruidengenezers en groene alchemisten zijn er indertijd al achter gekomen dat ginseng een hogere elixerconcentratie bevat dan al zijn organische rivalen. Wat dat betreft zou dit knolletje in aanmerking komen voor een hogere reputatie dan de paddestoel, ware het niet dat het het in groeisnelheid tegen de *fungi* moet afleggen. Sterker nog de ginseng is haast een kampioen van de groeitraagheid. Hij kan erg oud worden, eeuwenoud zelfs, en de kwaliteit blijft in al die jaren maar toenemen. Van veel keizers is bekend dat zij alleen ginseng gebruikten die meer dan een eeuw groei achter de rug had. Het zijn juist die exemplaren die hun gewicht meer dan in goud waard waren. Alle metaforen, symbolische namen en bijnamen wijzen in dezelfde richting en dat is dat dit wortelmannetje dezelfde bouwstenen bevat als het lichaam van mensen en goden. Nergens is het duidelijk hoe god, mens en natuur in mineralogische en biologische zin met elkaar verwant zijn. Voor ons is dat niet zo'n moeilijke stap, maar ik begrijp dat jij oude dogma's moet overwinnen om ruimte te maken voor dit nieuwe zogenaamde axioma?'

Deze laatste zin leg ik uit als een soort conclusie waarmee ze mij wat huiswerk opgeeft voor de rest van de dag. Ze heeft haar barbaar voor dit vroege uur al genoeg gezegd. Niettemin doet ze me nog de suggestie aan de hand eens langs de *Hortus Botanicus* te lopen om er nog wat meer te vinden wat van mijn gading is.

Ik neem het idee dankbaar in ontvangst en onze wegen scheiden zich.

Nu de ochtendzon de laatste wolkjes uiteen drijft komt de markt snel weer tot leven. De glinsterende waterspiegels verdampen en de atmosfeer in mijn hoofd lijkt evenzeer opgeklaard als de lucht op dit plein.

Met de bedoeling het elixergehalte van het ochtendgesprek vast te leggen koop ik een klein wortelmensje uit de goedkope, maar altijd nog dure, categorie.

Ik steek het mannetje als een vulpen in mijn zak en tegelijk doet het voorvoegsel "man-" me denken aan een soortgelijk mannetje dat we in de Europese flora tot de familie van de "man"-*dragora* rekenen.

Ik ga op zoek naar de bus voor de *Hortus* en merk dat de regenbui enige turbulentie in de gladde loop der verkeersstromen heeft veroorzaakt.

De bus is snel gevonden, maar staat na enkele minuten in een opstopping waar geen enkele beweging in zit.

De Mandragora begint nu langzaam in mijn geheugen op te leven. Ik herinner me deze Nachtschadeachtige ook als een mensvormig worteltje waarover de vreemdste verhalen zijn opgetekend. Het meest bekend is de naam Alruin maar ook komt hij voor onder bizarre namen als Duivelseten en Toverplant. Het laatste hangt stellig samen met de narcotische werking, tegelijk kan die er ook toe hebben geleid dat de plant als heilig werd beschouwd. Hildegard von Bingen maakte acht eeuwen geleden reeds vergelijkingen met Adam en de Levensboom van het Paradijs. Ver daarvoor was de Alruin reeds bekend bij de oude Egyptenaren en ook daar had hij de reputatie een heiligende uitwerking op de mens te hebben. In het graf van Farao Toetankamon trof men een aantal van deze wortels aan.

Ten tijde van de kerkvaders duikt de Alruin op als het symbool van de liefde tussen God en mens. De Heilige Maria is op afbeeldingen wel eens in gezelschap van de Alruin.

Als geluk brengende talisman heeft de Alruin sterke staaltjes op zijn conto weten bij te schrijven. Zo zou men in Duitsland geloven dat de wortel de hoeveelheid muntstukken die men erbij legt in een nacht kan verdubbelen.

Als geneeskrachtige plant moet de Alruin het op vrijwel alle fronten tegen de Ginseng afleggen. Enkel op het terrein van liefde en vruchtbaarheid heeft de Alruin naam weten te maken.

Het oprissen van mijn botanisch geheugen wordt even opgeschud door een trilling die erop wijst dat de motor van de bus start. Er komt enige beweging in het verkeer en luttele minuten later zitten we op een doorgaande weg die tot vlakbij de bestemming voert.

De tuin is een El Dorado van groen dat opgelucht herademt na de vroege ochtendregen. Ook hier hangt die oase-achtige lucht waarin de plantengeuren het nog net weten te winnen van de uitlaatgassen. De markt en de tempeltuinen hebben dat ook wel maar hier zie ik overal om me heen mensen aan het werk die hun best doen de planten in hun strijd tegen de stadslucht bij te staan. Gewapend met een overzichtelijke plattegrond, die bij de ingang gratis verkrijgbaar is, ga ik op zoek naar de afdeling "geneeskrachtige plantensoorten".

Eerst de wortelstokafdeling met onder andere: Costos, Codonopsis, Kankerkruid, Pinellia en Rabarber; en dan de afdeling wortels met behalve Ginseng: Zoethout, Witte Pioen, Glidkruid, Liguster, Vingerhoedskruid en Engelwortel.

En dan noem ik alleen nog maar de namen waarin ik iets vergelijkbaars uit de Europese Flora herken. Gelukkig is er in een van de gebouwen die voor de tuinbezoekers zijn opengesteld, uitvoerige documentatie en expositieruimte aanwezig. Zo uitvoerig dat het voor een Natuurhistorisch Museum zou kunnen doorgaan en gelet op de Engelstalige onderschriften is dat misschien ook wel zo bedoeld. Na een rondwandeling als oriënterende vogelvlucht is me al duidelijk dat geen enkel geneeskruid de Ginseng in populariteit overtreft.

Er hangen mooie rolprenten met afbeeldingen van oude Keizers en beroemde kruidendokters die het Ginsengplantje in de hand hebben. Voorts vermelden de onderschriften beknopte legendarische staaltjes geneeskunst. De wortel heeft reeds in het klassieke China naam weten te maken als een wondermiddel dat verjongend werkt. Veel vorsten die het zich konden permitteren hebben complete expedities uitgerust om in afgelegen streken naar de wonderplant te gaan zoeken. De bouwer van de Grote Muur stuurde zelfs zesduizend mensen naar

Japan om ook daar het elixer der onsterfelijkheid te gaan inzamelen. Ze zijn niet van hun missie teruggekeerd.

Hoewel het klimaat van de bossen in de bergen voor Ginseng het beste is, probeerde men de plant ook te telen.

Het zijn de teeltvoorwaarden die mijns inziens het beste duidelijk maken hoe men indertijd een heilige plant dacht te moeten verzorgen en daarmee geven ze ook enigszins een antwoord op de vraag waaruit dat heilige bestond.

Dat laatste is voor mij moeilijk op te maken uit de succesverhalen van de geneeskraft. Ik ben geen farmacoloog en zelfs als ik het wel was geweest zou ik zijn blijven zitten met het probleem dat het biochemisch onderzoek van de Ginseng nog lang niet alle werkzame stoffen van deze plant heeft geïdentificeerd. Keurige overzichten hieromtrent maken duidelijk dat er stoffen geïdentificeerd zijn waarvan men weet dat er nog een stel gelijkaardige verwanten moeten zijn die tot dezelfde categorie behoren. Die categorieën zijn onder andere: enzymen, vitaminen, aminozuren en peptiden, organische zuren, mineralen en deels onbekende sporenelementen. Voorts zijn er glycosiden, fytosterolen en carbohydraten vastgesteld met molecuulgewichten van ver boven de duizend. En van deze laatste groep moeten we derhalve vrezen dat de ontdekking van de moleculaire structuur nog wel op zich zal laten wachten.

Of de ontdekking van de moleculaire structuren en daarmee voor een deel de verklaring van de geneeskrachtige werking van de plant veel aan haar heiligheid zal veranderen valt nog te bezien. Mocht men stoffen vinden die dodelijke ziektes genezen of anderszins het leven verjongen dan wel verlengen, dan zal de heiligheid ongetwijfeld op een nog hoger niveau komen dan nu reeds het geval is.

Gezien vanuit de teeltkunde ligt het voor mij allemaal wat eenvoudiger. Op overzichtelijke kaartjes heeft men de bekendste groeigebieden van Ginseng aangegeven.

Ik stel vast dat de beste gebieden op de 37-ste breedtegraad in de bossen van de bergen zijn gelegen. De schaduw van de bomen moet tenminste 90% bedragen en als ook de zuurgraad van de grond omstreeks vijf bedraagt zou de beschikbaarheid van mineralen als kali en fosfaat optimaal zijn.

Maar wat die beschikbaarheid van bodemnutriënten betreft zijn er nog een aantal strenge voorwaarden waaraan moet worden voldaan. Men heeft vastgesteld dat de aanwezigheid van de geneeskrachtige stoffen in de plant een breed spectrum van elementen vereist.

Zo moet de grond een spoortje kobalt bevatten omdat Ginseng, voor zover ik weet als enige plant, in staat is het vitamine B12 te maken en, zoals iedere vegetariër maar al te goed weet, is dat voor de mens van levensbelang.

Soortgelijke opmerkingen zijn er te maken met betrekking tot andere sporenelementen zoals: Jodium, Zink, Koper, Molybdeen, Vanadium, Borium en anderen.

Zouden dit dan de heilig makende ingrediënten van Ginseng zijn? Ik denk in beperkte mate. Voor zover ik weet is het einddoel van de onsterfelijkheid nog niet in zicht. Wel maken de verhalen mij duidelijk dat er een aantal, en wel een zeer opvallend hoog aantal, levensnoodzakelijke stoffen in de Ginseng voorkomen. De succesverhalen

doen niet onder voor dat van het element IJzer dat voor het zuurstofbindend vermogen van de hemoglobine in het bloed zorgdraagt. Het zijn de schaarse metalen die als hoek-"steentjes" van de grote, veelal nog onbekende, biomoleculen onze levensprocessen mogelijk maken. Het zijn deze 'steentjes' die in zekere zin onsterfelijk zijn omdat ze aan het einde van een proces weer vrij komen en als onvergankelijk element een volgende cyclus kunnen binnengaan en aldus het mensenleven eindeloos op dezelfde onverslijtbare manier doen voortgaan.

Of er ooit mensachtige wezens bestonden of tot bestaan komen die, net als de anusloze bergmensen, onsterfelijk blijven zolang het hen behaagt, weet ik niet. Ze zouden in ieder geval de uitstroming van de hoeksteen van het leven moeten keren en recycleren. Het laat zich makkelijker voorstellen dat dit voor de onsterfelijkheid van een beschaving of volk mogelijk is dan voor een individu.

Niet dat elke stuwdam in een rivier een volk van de ondergang zal behoeden, het tegendeel is namelijk ook realistisch gebleken. Wel weten we inmiddels dat de elementencycli van een ecosysteem veel zeggen over de potentiële levensduur van de populatie die het gebied bevolkt. Het lichaamslandschap van de taoïsten zoals ik dat op mijn poster aantref is misschien wel een soort oproep geweest aan de individuele mens om zich zijn ecologische rol als heilige plicht bewust te zijn. Namelijk met het eigen lichaam een bijdrage te leveren die correspondeert met de ecologische criteria van de levensduurverlenging van het geheel.

Het bereiken van het innerlijk evenwicht als eerste voorwaarde voor het leveren van een bijdrage aan het ecologisch evenwicht van de natuurlijke omgeving.

Door de loop van de nutriënten in het lichaam te vergelijken met de loop in het landschap demonstreert men de behoefte de wezenlijke overeenkomst vast te willen leggen tussen de processen van het lichaam en die van het landschap.

Vanuit deze behoefte laat zich verstaan dat een plant als Ginseng, met zijn superieure diversiteit en kwaliteit aan nutriënten met serene eerbied in ere wordt gehouden.

Het is vanuit die eerbied voor de biologische vermogens dat hier met zoveel zorg aan de plant en zijn informatie en documentatie wordt gewerkt.

Na wat er afgelopen dagen is gebeurd ben ik niet meer in staat de teeltkundige feiten los te zien van zijn religieuze context. Die context zegt me dat de gezondheid en het lange leven hun draagkracht vinden in de voorziening van de nutriënten die om die reden heilig zijn geworden. Maar niet minder heilig zijn de eigenschappen van paddestoel en Ginseng want die staan voor het vermogen de nutriënten uit de ruwe grondstoffen los te maken, in te zamelen en te accumuleren om ze tenslotte in eetbare vorm aan de mens beschikbaar te stellen.

Deze gedachten spelen door mijn hoofd als ik lees dat Ginseng zo'n indrukwekkend grote opnamecapaciteit aan mineralen heeft dat de grond voor de aanplant liefst tenminste tien jaar braak moet hebben gelegen. Dat houdt in dat de verweringsproducten van het moedergesteente tien jaar lang opgehoopt worden en onder eerder genoemde bodemcondities en in dit klimaat grotendeels worden behoed voor uitspoeling. Onder deze omstandigheden neemt de natuurlijke vruchtbaarheid elk jaar toe. Anders gezegd de concentratie goddelijke component van de grond wordt tien jaar opgehoopt alvorens die heilige plant er wordt toegelaten.

Het zijn echter niet alleen de langjarige groeiperiode en de braaklegging die benadrukken dat het allemaal draait om de accumulatie van de heilige nutriënten.

De termen "eerbied-waardig" en "voedings-waarde" zijn vaak niet eens te scheiden.

Zo stelt een van de teeltvoorwaarden dat het zaai-bed van de Ginseng moet bestaan uit granulair verweringsmateriaal van calciet, gneis en graniet.

Op zichzelf is daar niets heiligs aan, een profane bodemkundige zal er niets achter zoeken. De taoïst daarentegen ziet dit moedergesteente als de grondstof waarin de goddelijke component voor de voeding besloten ligt. Datzelfde geldt voor de meeste andere teeltcondities. Je moet er wat dieper op ingaan vanuit een religieuze levensbeschouwing om het heilige te kunnen waarnemen.

Zo wordt ten aanzien van de bodemvereisten van het veld gesteld dat zavelrijke gronden van bruine

bosbodems de voorkeur genieten. Degene die er wat meer achter zoekt denkt echter al gauw aan de heilige bergen waar de planten groeien waar de onsterfelijken van leven. Dat laatste houdt uiteraard in dat de bodemvruchtbaarheid aan de hoogste eisen voldoet. Dat wil zeggen dat zij de potentie bevat de gezondheid en het lange leven zodanig te voeden dat het proces van zelfheiliging kans van slagen heeft.

Als we kijken naar de vereisten voor de bemesting kunnen we iets soortgelijks vaststellen.

Voor Ginseng geldt een streng verbod op het gebruik van synthetische kunstmest. De aanbevolen mest is Yakto. Yakto is een fermentatieproduct van bladeren uit loofbossen, jong gras, uitgeperst katoenzaad, sojaschroot, ontvette rijstzemelen, uitwerpselen van dier en mens, houtas en schoorsteenveegsel.

Voor wie niet beter weet is dit misschien niet veel anders dan een greep uit een willekeurige composthoop. De keurmeester van de Ginseng daarentegen denkt aan de vele ingrediënten van de hoogwaardige voeding en weet dat deze in zijn planten aanwezig moeten zijn om de status van heilige wortel in ere te kunnen houden.

Ook ten aanzien van de verzorging en gewasbescherming gelden voorschriften die me de indruk geven dat we hier te doen hebben met een soort van erediensdienst en niet met een commerciële productie.

Misschien is het mede de museumachtige omgeving die mij de indruk geeft dat deze teelt een soort altaardienst lijkt.

Buiten zag ik een stel jonge mensen druk doende met de verzorging van de planten; snelle lenige vingers die onkruid en dode blaadjes weghalen zonder de plant te beschadigen. Het gebeurt met een voorzichtigheid die haast doet denken aan kinderverzorging.

Hierbinnen gaat alles wat langzamer, plechtig zou je het kunnen noemen.

Soms zie ik iemand voorbij komen in een soort uniform dat op een kasaya lijkt. Ik denk dat het botanici of herbaristen zijn met een bepaalde titel en dat zij, net als een arts, zich onderscheiden door hun kleding.

Hier en daar opent hij een vitrine en wisselt oude blaadjes en zaadjes voor betere nieuwe exemplaren. Hij gaat hierbij opvallend omzichtig te werk. Niet alleen omdat het materiaal teer en kwetsbaar is, hoewel het dat zeker is, maar ook omdat hij het materiaal zelf op de een of andere manier een eer wil bewijzen. Het betreft zeker niet alleen de Ginseng, waarbij ik me intussen wel iets kan voorstellen waar het een eerbiedige behandeling betreft. Het lijkt haast of hij in al zijn bewegingen en handelingen de indruk laat bezig te zijn met een ritueel dat ik verder alleen maar ken van de tempel.

Ik probeer de indruk te vermijden dat ik hem begluur maar tegelijk trekt zijn werk steeds meer mijn aandacht. Ik begin me af te vragen of het onderhouden van een Hortus en het aanleggen van herbaria misschien iets is dat ik zou moeten vergelijken met het rituele onderhoud van de tuinen door de Japanse Theemeesters.

Daar de middagpauze nadert en de mensen de gewoonte hebben een siësta-achtige ontspanningsoefening op de werkplek te houden, begeef ik mij, na het overnemen van wat onderschriften, naar de bosachtige delen van de Hortus. Door de zware ochtendregen is niet elke plek automatisch een geschikte zitplaats. Onder een boom met lange bovengrondse wortels vind ik een droge ondergrond.

Het naambordje geeft aan dat het een Prunus is en ik lees in mijn gids dat de perzikboom al vierduizend jaar bekend staat als een van de meest vereerde bomen van China. In een mythisch

boekje uit de derde eeuw voor het begin van onze jaartelling staat al te lezen dat de perzik groeit in het centrum van de wereld. De beroemdste Prunus zou een diameter van maar liefst vijfhonderd meter hebben en in zijn kruin de hemelpoort herbergen. Zo'n onmetelijk dikke stam moet welhaast houtvaten hebben gehad die als liftkoker en mijnschacht de hoogste domeinen van de wereld in verbinding brachten met de diepste ondergrondse grotten van de aarde. Het roept de suggestie op van een waterput die in verbinding staat met een watertoren. In dat geval stelt men de Hemelpoort voor als een doorgang van de Terugkerenden, het begin van een nieuwe levenscyclus, die vergelijkbaar is met

de cyclus van het water. Water verdampt bij het verlaten van het bladoppervlak, het verspreidt zich en wordt ergens door luchtstromen opnieuw gebundeld tot wolken. Uit de wolken wordt het nieuwe bestaan geboren, de regen die de aarde bevochtigt en ondergronds door wateraders en plantenwortels wordt gebundeld om terug te keren in de levenscyclus van de bovengrondse organismen.

Misschien heeft deze watercyclus wel iets gemeen met de voorstelling van de incarnatiecyclus in het Oosten.

Maar goed, niet elke boom is een perzikboom en van de laatste zegt men dat haar vruchten bijdragen aan het verwerven van de onsterfelijkheid. Die reputatie zal er wel voor gezorgd hebben dat de Chinezen met Nieuwjaar perziksoep eten.

Volgens de mythe verzamelt de koningin der feeën eens in de duizend jaar de heiligen en onsterfelijken voor een historische evaluatie van het wereldgebeuren. En dat gebeurt als in de Kunlunbergen de perzik bloeit. Mogelijk dat de duizendjarige oogst in de Kunlun genoeg heilige substantie bevat om die faam van de onsterfelijkheid te vestigen.

Misschien moet ik wat gaan verzitten; de wortel lijkt alle gevoel rondom de stuit weg te zuigen. Ik concentreer me op die gevoelloze plek en dan lijkt er in het midden van die leegte een ander gevoel op te komen.

Ik zie mezelf als kok die bezig is een maaltijd te bereiden voor twee personen. Die andere is een boer van een belangenorganisatie. Ik bak het brood in de vorm van het embleem van die boerenorganisatie: Cruce et Aratro (kruis en ploeg). Maar dan zodanig dat de ploegboom de staander van het kruis voorstelt en het dwarshout het raster. Met de mededeling dat ik bijkans vegetariër ben geef ik hem een dubbele portie vlees.

Een vallende, vroegtijdig afgestorven perzik tikt mij op de schouder en ik keer terug in het hier en nu. Ik bekijk het harde groene knikkertje en steek het in mijn zak. Iets wat zelf voortijdig het leven beëindigt zal wel niet veel onsterfelijkheid meer kunnen overdragen, maar ik neem het mee om niet te vergeten wat er in mij omging toen het mij op de vingers tikte.

Want vergeten ligt wel voor de hand nu de dagdroom me helemaal terugvoert naar Europese voorstellingen.

Na een korte notitie volg ik de bordjes in de tuin en bewonder het assortiment van bomen, heesters en andere planten.

Na een volledige rondgang keer ik terug naar het gebouw van de exposities. Bij de ingang schaf ik mij een pocketuitgave aan van een Engelstalige samenvatting van de Farmacopee waarin een aantal geneeskruiden wordt behandeld.

Op de titelpagina staat weer dat norske gezicht van, naar ik aanneem, de grondlegger van de

geneeskruiddkunde. Het lijkt wel wat op de afbeelding die me eerder verscheen in die droom over de spijspot met Wantansoep.

Al snel heb ik de plek teruggevonden waar ik voor de middagpauze was gebleven.

Daar mijn nieuwe handboekje vermeldt dat Ginseng al voorkwam in het eerste artseneijboek van duizenden jaren geleden en nadien niets van zijn faam heeft hoeven prijsgeven, wil ik er het fijne van weten.

Ik maak aantekeningen van de Panax Ginseng die in Korea en Japan al even zeer een reeks van indrukwekkende wapenfeiten op zijn naam heeft. Wat nu nog korte anekdotes zijn is bezig een basis te vormen voor wat eens een bijdrage aan de mythologie zal zijn. Met deze uitvoerige en keurig verzorgde uitstallingen is men in zekere zin bezig de status van de Ginseng te verheffen tot een niveau van heiligheid waardoor het langzaam maar zeker een religieuze status verwerft in de alimentaire theologie. Landbouwkundigen en voedingskundigen dragen steeds weer nieuwe steentjes bij aan die religieuze statusverhoging. Elke plantenteler of kok die erin slaagt de voedingswaarde van de plant te vergroten levert een bijdrage aan de evolutie van de consecratie van de Ginseng.

Terwijl ik zo schrijvend en denkend in dit mysterieuze worteltje verdiept ben, begin ik me af te vragen of de mensen die hier werkzaam zijn zich iets bewust zijn van dat vermeende heiligingsproces. Als de man in zijn donkere kasaya verschijnt mobiliseer ik mijn argeloze vindingrijkheid om met hem aan de praat te komen. Als hij aan de overzijde van de vitrine waar ik sta langs loopt, zeg ik:

'Excuseer mijnheer, is het mij toegestaan te vragen of er in dit gebouw misschien zoiets bestaat als een informatiedesk?'

De man kijkt mij aan en zegt, zonder iets in de uitdrukking van zijn gezicht te veranderen: 'Bent u een toerist of een pelgrim?'

Waarschijnlijk ziet hij in mijn gelaatsuitdrukking een verschrikte reactie die lijkt op die van een kip die bij de eerste donderslag van een naderend onweer verdwaasd om zich heen kijkt.

De vraag is zo to the point dat ik voor een juist antwoord een snelle evaluatie zou moeten maken van het existentieel veranderingsproces waarin ik de laatste dagen in verwickeld ben. Waarschijnlijk merkt hij wel dat hij mij beter een handje kan helpen dan te blijven wachten op de uitkomst van die evaluatie, want hij voegt eraan toe

'Het lijkt wel alsof u in de bossen van de bergen naar de Ginseng loopt te zoeken.'

Ik begrijp nu wat hij bedoelt, hij heeft me zowel vanochtend als vanmiddag druk doende gezien en vraagt zich derhalve af wat mij precies bezielt.

Met zijn verwijzing naar de bergbossen geeft hij mij de gelegenheid te laten blijken dat ik iets van de religieuze dimensie van de botanie begrepen heb.

Ik grijp die kans aan en antwoord 'Ik ben als plantenteler van huis gegaan en men heeft mij stellig aangezien voor toerist, maar nu u het mij zo op de man af vraagt, geloof ik eerder een pelgrim dan een toerist te zijn.'

'Telen uw planten tijdens uw afwezigheid zichzelf of zijn ze in een seizoensretraite?' vraagt hij.

Ik zeg dat het laatste het geval is, maar tegelijk proef ik wel enige verbazing in zijn opmerking.

Waarschijnlijk is zijn eigen leven zo verweven met dat van zijn planten dat grote reizen zijn uitgesloten. Ook herinnert hij me aan dat hoofdstuk van de Daodejing dat suggereert dat een rondreis in de binnenwereld van jezelf zeker zoveel oplevert als een rondreis in de buitenwereld.

Ik voeg aan mijn reactie nog toe:

'Het lijkt wel alsof ik de laatste dagen de heilige plant in de bergen op het spoor ben, overal

verschijnen er nieuwe aanwijzingen en inzichten over religieuze plantenteelt die je in een grote stad eigenlijk niet kunt verwachten.'

De man aan de overzijde knikt begrijpend. Het uitdrukkingloze in zijn gezicht verandert in een ontspannen zachtmoedigheid waarmee hij feitelijk te kennen geeft wel even als "'informatiedesk" te willen fungeren.

'In een grote stad waar het allemaal om economie en techniek lijkt te draaien wordt men misschien extra snel geconfronteerd met het grote afwezige', merkt hij op.

Ik zeg 'Het grote afwezige is voor mij de groene natuur', ik heb altijd gedacht dat dat het gevolg is van mijn beroep, maar hier is mij duidelijk geworden dat het natuurverlangen een diepere dimensie heeft. Een dimensie die reikt tot in het domein van het goddelijke en heilige en daarmee raakt aan de wortels van mijn levensbeschouwing'.

'Ginseng is, en verwijst naar, de wortel van de levensbeschouwing, dat lijdt geen twijfel. Daarom vroeg ik ook of u misschien pelgrim was. U moet weten dat de Ginsengzoekers op hun tocht naar de heilige bergen gebeden spreken en psalmen zingen die speciaal gericht zijn op die bepaalde plant. De tocht is voor hen een soort pelgrimage, de bergen zijn immers de bron van de heilig makende stoffen die de Ginseng zo voedzaam maken.'

In een flits schiet door me heen dat er ergens in de diepte van mijn voorstellingsvermogen een nieuw deurtje open gaat. Ik weet nog niet meteen wat het is maar het houdt verband met het pelgrimerend karakter van de Ginsengzoekers.

Enerzijds is Ginseng in Europa al tientallen jaren een populair voedingssupplement en de versterkende werking ervan is zo evident dat de "koninklijke drug" al lang geleden is bijgeschreven op de dopinglijst van het Internationaal Olympisch Comité. Waarschijnlijk hebben westerse toeristen altijd al meer belangstelling voor deze plant getoond dan voor om het even welke andere die hier ten toon wordt gesteld.

Die belangstelling komt dus voort uit een totaal ander motief dan bij de zoekers naar de goddelijke substantie. Voor de laatste is de Ginseng een exemplarische plant die meer dan elke andere de nutriënten bevat die voor de spirituele zelfontwikkeling noodzakelijk zijn. Religieus gemotiveerde artsen, kruidkundigen en voedingskundigen komen hier zoeken naar antwoorden op hun vragen naar de aard en herkomst van de heilige substantie. Ongetwijfeld is hier wel eens vaker een plantenteler gepasseerd, maar ik begin me te realiseren dat die interesse geenszins voor de hand ligt.

Het begint me duidelijk te worden dat Ginseng een goed voorbeeld is van de gerede twijfel aan de noodzaak van het domesticeren van planten.

De laatste dagen is het al eerder bij me opgekomen dat de verering van de woeste gronden en de natuur van de heilige Kunlun in feite de vraag opwerpt of het domesticeren van plant en dier wel in overeenstemming is met de religieuze idealen van dit volk.

Uit alle informatie die ik hier over Ginseng tegenkom blijkt dat deze plant nergens beter gedijt dan in bossen van de bergen. Bovendien is het de telers nog nergens gelukt met het cultuurgewas van Ginseng de kwaliteit van de opbrengst onder de natuurlijke omstandigheden te evenaren.

Is Ginseng het levende bewijs dat een waarachtige religieuze plantenteelt nimmer zal kunnen bestaan?

Is "religieuze teelt" misschien niet meer dan een contradictio in terminus, en zijn de pelgrimerende Ginsengzoekers bezig de weg terug naar de oertijdse eenheid met de natuur te hervinden?

Ik voel dat ik ten prooi val aan een fundamentele twijfel over wat ik dezer dagen aan kennis en inzicht dacht te hebben verworven. Gelukkig heb ik iemand tegenover me die me misschien kan helpen.

Ik probeer hem voor mijn probleem te winnen en zeg 'De laatste dagen is mij, voor het eerst van mijn leven, duidelijk geworden dat mijn beroep van plantenteler van alles te maken kan hebben met mijn spirituele ontwikkeling. Eerst dacht ik dat zo iets alleen maar mogelijk was voor natuurmystici, mensen dus met een speciale aanleg voor religieuze ervaringen. Mijn eerste directe kennismaking met de Chinese levensbeschouwing leerde me echter dat er ook een natuurlijk substraat is voor religieuze ervaring en dat de mineralen en nutriënten van onze dagelijkse voeding daarin een wezenlijke rol spelen.

U zult er waarschijnlijk verbaasd over staan dat wij die voedingsbodem van het religieuze helemaal zijn vergeten, maar ik verzeker u dat het een grote ommezwaai vereist het natuurlijke van de religie te herontdekken.

Voor mij als plantenteler is het een geweldige doorbraak te mogen inzien dat mijn roeping tot het religieuze en mijn beroep als tuinier in elkaars verlengde liggen.

Het heeft me mijn hele leven tegen gestaan dat ik beroep en roeping niet in een en dezelfde dagelijkse activiteit kon onderbrengen. Ik benijdde de tuinmonniken die, naar ik veronderstel, die tegenstelling tussen beroep en roeping hadden overwonnen. Ik hield hen voor begenadigde natuurmystici die in staat waren het bovennatuurlijke in het natuurlijke te ervaren. Zij beschikken evenmin als ik over het inzicht dat er een natuurlijke component in die ervaring zit en dat we die ook kunnen identificeren in de bodemverwerking en in de spijsvertering, laat staan dat we op het idee zouden hebben kunnen komen dat we die heilige processen als kok of tuinier kunnen bespelen.

Toen ik de laatste dagen inzag dat het een doodnormale zaak is voor degenen die de mineralogie, pedogenese, diëtik en fysiologie van de religieuze voedingsbodem kennen, was ik verheugd met de wending die mijn leven nam.

De edele Ginseng brengt me nu in verwarring.

Door de Ginsengzoekers op een hoger religieus plan te plaatsen dan de telers, lijkt het alsof de telers bezig zijn af te glijden tot halfslachtigheid of zelfs afvalligheid. Zodra de verzamelaars religieus hoger aangeschreven staan dan de telers rijst bij mij de vraag of de neolithische revolutie en de domesticatie niet aan de basis liggen van het religieuze verval dat zich op den duur met een haast organische noodzaak moest gaan openbaren.

Misschien begrijpt u dat ik nu weer een vraagteken plaats achter de ontluikende religiositeit van mijn roeping als plantenteler.'

Ik betrapte mezelf op de neiging in een klaagzang van herhalingen te vervallen. Gelukkig zag mijn toegewijde toehoorder die bui tijdig hangen. Hij had mijn relaas met aandacht gevolgd en greep de eerste de beste hapering aan om er tussen te komen. Hij zei:

'Ik geloof dat ik me uw moeilijkheid wel kan indenken. Mag ik u voorstellen het gesprek voort te zetten in mijn kamer naast deze toonzaal?'

Ik knikte gretig en opgelucht en volgde hem in de richting die hij me wees.

We kwamen in een kamer die ook een toonzaal had kunnen zijn, maar in gebruik leek als magazijn voor opslag van ongebruikt museummateriaal.

Lange rijen hoge stellingen en zware houten kasten, voor zover ik kon zien gevuld met stapels gedroogde planten potten met zaden en wat dies meer zei.

De kamer was doodstil en elke stap zette ik met tegenzin omdat ik bang was de vredige slaap van de planten te verstoren.

We liepen langs de donkere kasten naar een afgeschermd hoek bij het raam. Daar vormden enkele

boekenkasten de wanden van een soort studeerhoek. Er stond een schrijftafel met enkele stoelen waar we zwijsend plaats namen. Ik zag achter de glazen deuren van de boekenkast een aantal Engelstalige titels waarvan sommige mij niet onbekend voorkwamen. Ik nam stilzwijsend aan dat de rest, die in het Chinees was, over gelijkaardige onderwerpen handelde.

De botanicus opende een deurtje van de kast en haalde er enkele porseleinen theekopjes uit. Ik kon nog net voor het kastje weer werd gesloten een glimp opvangen van een drietal heiligenbeeldjes en enkele kleine bekertjes die aan hun voeten stonden. Het was dat ik hetzelfde al op verschillende andere plaatsen had gezien, anders zou ik er geen mini-altaartje in herkend hebben.

Traag, ik zou haast zeggen plechtig, schonk hij uit een thermoskan de thee in de kopjes en nam plaats.

Hij nam een slokje thee, knikte mij zwijsend toe en zei: 'Met uw welnemen wil ik graag wat dieper ingaan op wat u de laatste dagen is overkomen.

Om te beginnen moet u weten dat de kwestie die u hebt aangesneden hier steeds meer mensen bezighoudt. Denk dus vooral niet dat het iets van persoonlijke aard is. De stormachtige economische groei en het tempo van ingrijpende technische veranderingen brengen met zich mee dat ikzelf, en vele gelijkgestemden met mij, zich met de kwestie bezighouden die u hebt aangeroerd.

Oude beproefde religieuze tradities van China hebben in de loop van de geschiedenis met succes het hoofd weten te bieden aan buitenlandse invloeden. De laatste decennia staan wij echter voor een krachtproef die alle voorgaande lijkt te overtreffen. Het zijn de verlokkingen van het materialisme en de westerse consumptiecultuur die met grote snelheid bezit nemen van de jongere generatie en naar het zich laat aanzien op den duur van het hele land. Draggers van de oude tradities, zoals ikzelf, maken zich steeds meer zorgen over de vervreemding die de westerse invloed met zich meebrengt.

Daarbij gaat het niet eens om de ontsporingen die zich in het westen reeds voordoen. Jullie hebben al enkele eeuwen de tijd gehad je aan te passen aan urbanisatie, industrialisatie en consumentisme. De oude tradities die de mens met het heilige en natuurlijke verbindt zijn bij jullie niet in één enkele generatie verdwenen. Of de tijd goed is gebruikt om een tegenwicht te vinden voor de vervreemding van god en natuur weet ik niet. Ik zie in het westen tekenen die wijzen op een verlangen de verloren banden met god en natuur te herstellen. Vreemd genoeg putten zij voor de bevrediging van dat verlangen uit oosterse bronnen die door de import van de westerse cultuur hier juist in de verdrukking komen.

In verschillende soorten contacten heb ik de laatste jaren met buitenlanders over deze kwestie gesproken. U bent echter de eerste die een nadrukkelijke rol toekent aan de koppeling van het goddelijke met het natuurlijke. Doorgaans zoeken de westerlingen in het oosten naar religieuze bronnen vanuit de behoefte een alternatief te vinden voor de abstracte christelijke dogmatiek. Op zichzelf vind ik dat een hoopgevend teken omdat het een aanwijzing is dat ook wij na het importeren van de westerse levensstijl eens tot onze religieuze bronnen zullen terugkeren.

Als u begrijpt wat ik bedoel?'

Deze laatste vragende zin sprak hij uit met een kleine glimlach in mijn richting, daarmee aangevend dat de hoge ernst van zijn uiteenzetting niet vergezeld ging van pessimisme of zwaarmoedigheid.

Ik zei: 'Ik kwam naar China met de vooropgezette bedoeling kennis te nemen van het traditionele platteland in de hoop daar nog restanten aan te treffen van de oertijdse eenheid tussen religie en landbouw.

Eenmaal hier in de stad liep ik, naar het schijnt toevallig, tegen enkele mensen op die op een voor mij

onbekende en on-landbouwkundige wijze geïnvolveerd leken met de idee dat het religieuze verweven is met de dagelijkse voeding. Dat is ook waarom ik maar niet weg kon komen bij die vitrines over Ginseng. Deze edele modelplant maakt mij duidelijk dat het eten van de goden en het telen van de goden in elkaars verlengde liggen. Daarmee is wat mij betreft het aanrecht in de keuken net zo goed een altaar voor de bereiding van het heilig makende voedsel als de akker van de boer. Eerlijk gezegd verbaast het me niet dat u dit bij toeristen en andere barbaren niet hebt kunnen vaststellen. Als ik niet zo alleen stond in die zienswijze was ik misschien wel nooit hierheen gekomen om te zoeken naar gelijkgestemd gezelschap. Ik word al jaren geplaagd door visionaire dromen en religieuze ervaringen die mij de gedachte opdringen dat de voedselvoorziening een essentiële schakel is voor het herstel van de band tussen religie en natuur.

De klassieke heilige boeken van het oude China leveren de meest expliciete bevestiging van een soort spirituele plantenteelt. Ik heb er altijd op vertrouwd dat zoiets onuitroeibaar zou zijn en zich in vivo zou laten bestuderen.

De laatste jaren komen er echter van die verontrustende geluiden uit het oosten die u zojuist bondig onder woorden hebt gebracht. Voor mij werd het op den duur een kwestie van nu of nooit en ik besloot een kijkje te gaan nemen uit angst dat het existentiebewijs voor mijn zienswijze bezig was uit te sterven.

De spirituele dimensie van de voeding, die ik hier in de stad reeds tegenkwam stelde me gerust in zoverre het mijn zienswijze beter onderbouwde dan ik voor mogelijk had gehouden.

Toen u mij daarnet vertelde over de Ginsengverzamelaars die naar de heilige bergen pelgrimeren om de plant te zoeken, die ook al lang op de akkers wordt geteeld, sloeg bij mij de vertwijfeling weer toe. Ik ben u dankbaar voor dit gesprek in de hoop dat er toch nog ergens levensruimte blijkt te bestaan voor zoiets als een religieuze plantenteelt.'

'Ik begin, geloof ik, iets van uw passie te begrijpen. Welnu, het uitsterven van de religieuze teelten, daar hoeft u niet onmiddellijk bang voor te zijn. De stormachtige ontwikkelingen die hier in de steden om zich heen grijpen laten het grootste gedeelte van het platteland voorlopig nog onberoerd. Het punt is echter dat wij maar al te goed weten wat deze ontwikkeling in Europa heeft teweeg gebracht. En wat misschien nog wel meer zo zorgwekkend is, in een land als Japan of Taiwan, dat religieus en cultureel meer verwantschap met China dan met Europa heeft, is dat de import van de westerse leefwijze hoegenaamd geen tegenstroom van betekenis heeft weten op te roepen. U zult begrijpen dat ons weinig anders overblijft dan die tegenkracht in onszelf te ontwikkelen en daarmee kunnen we nooit te vroeg zijn. Wat dit laatste betreft voel ik me wel enigszins verwant met het streven dat u hierheen heeft gevoerd. Ik denk dat het voor ons Chinezen goed is zich te verdiepen in de ontluikende kiemen van onbehagen in Europa, Amerika en Japan. De oertypen van het menselijk bewustzijn bevatten immers nog onbewuste rudimenten van de tijd toen in alle continenten de primitieve leefwijze nog hetzelfde was.

Het is dat archetypisch bewustzijn van de oertijdse mens dat we cultiveren in pelgrimages en andere religieuze oefeningen. Dat geldt ook voor de zoekers naar de Ginseng in de Kunlun.

Het is niet dat zij denken dat we moeten terugkeren naar het paradijselijke leven van de bergen en de rijstvelden laten voor wat ze zijn. Voor meer dan een miljard Chinezen is geen bergketen groot genoeg, bovendien zijn er maar weinigen die kunnen kappen met het graandieet. Toch zijn die Bergmensen of onsterfelijken onmisbaar

om als een ideaaltypische zuigkracht de diepere lagen ons onbewuste te activeren. De religieuze mens heeft een persoonlijk ideaal nodig dat hij voor zichzelf wil nastreven. Wat er gebeurt als het

ideaal een

ideaal-isme wordt weten we sedert het fascisme en rode gardisme maar al te goed. Idealismen die de schuld van alle beperkingen en menselijke tekortkomingen afwentelen op maatschappij en sociale structuur dreigen het geloof in het persoonlijk transformatievermogen te doden.

Dat is een groot gevaar omdat de individuele transformatie de belangrijkste motor is voor om het even welke vooruitgang.

Misschien zijn de Ginsengzoekers ook plantenteler van beroep en is hun pelgrimage een ode aan de bron van nutriënten en aan de modelplant die er zo goed in slaagt die elementaire stoffen uit de grondstof vrij

te maken. In ieder geval is er geen reden te denken dat deze pelgrims de sedentaire graanteelt veroordelen.

Met uitzondering van de religieuze feestdagen eten ze zelf waarschijnlijk ook dagelijks graan.

Wel is het zo dat hun tochten naar de heilige bergen de gedachten doen terugkeren naar het ontstaan van de landbouw. In religieus opzicht is dat erg belangrijk omdat het een soort nascholingscursus is waarin de vroegere inzichten nog eens wonden opgerakeld.

Voor nu velen van hen voor het eerst sedert het ontstaan van de sedentaire landbouw een nieuwe revolutie doormaken is het goed zich nog eens af te vragen hoe datgene wat nu door de urbanisatie dreigt te verdwijnen ooit tot bestaan is gekomen.

Ik heb het gevoel dat u zichzelf wel enigszins zult herkennen in deze mensen omdat velen van hen zich vaag bewust zijn dat hun nostalgie voor de oude rurale leefwijze religieuze wortels heeft. Net als u hebben ze de behoefte die wortels te identificeren in de hoop dat met het verdwijnen van de agrarische tradities niet tegelijk ook de religie ten onder gaat.

Pelgrimages cultiveren de levenskracht van de religieuze wortels en met u hoop ik dat daarmee het substraat voor een nieuwe vorm van religieuze voedselvoorziening behouden blijft.'

Waarschijnlijk kon hij van mijn gezicht aflezen dat ik me geheel in het laatste kon vinden en tegelijk gerust was gesteld ten aanzien van mijn twijfels omtrent de religiositeit van de plantenteler.

Voor mij zijn de oertijdse plantentelers religieuzen omdat zij dichtbij het ideaal stonden. Dat is het ideaal van een leefwijze waarin geen onderscheid bestaat tussen roeping en beroep, ongeacht of je nou boer bent of kok. Ik kom nu tot het inzicht dat de religieuze telers op hun beurt ook een ideaal voor ogen hebben gehad; en dat ging terug naar de paleolithische voorouders die van jacht en verzameling leefden. Het ideaal van de Bergmensen hoort bij de agrarische religieuzen en de laatsten zijn op hun beurt het ideaal voor de boerenstand die voelt dat hun oorspronkelijke wortels met afsterven worden bedreigd.

Wat de Ginsengpelgrims in de heilige bergen hopen te vinden is in wezen hetzelfde als waarnaar ik hier op zoek ben. Het verschil is dat zij nog een fase dicht bij de oerbron zitten dan ik maar dat tijdperk van de moderne landbouw heeft het laatste wortelpuntje van de religieuze oorsprong nog net niet helemaal uitgeroeid.

Terwijl de geleerde botanicus nog wat thee inschenkt en op zoek gaat in een stapel papieren, vraag ik mij af hoe men ten tijde van de neolithische revolutie heeft geprobeerd het heilige van de voedselvoorziening te behouden. Misschien zouden we daarvan iets kunnen leren nu we andermaal voor een tweesprong staan waarin de overlevingskansen van het heilige in het geding zijn.

Mijn gesprekspartner heeft een dik oud boek op tafel gelegd en neemt een slokje thee.

Ik zeg: 'Het is me inmiddels duidelijk dat ik meer een pelgrim dan een toerist ben. Ik voel me wel wat verwant met de Ginsengpelgrims, dat hebt u goed begrepen. Op dit moment zit ik me af te vragen of ik met mijn pelgrimage bezig ben de agrarische levenskracht van mijn religieuze wortels te cultiveren. In Europa is de ontsluiting van het platteland en de afvloeiing uit de landbouw al lang bezig en bij ons werkt nog maar drie percent van de beroepsbevolking in deze sector.

Het merendeel van de boerderijen wordt inmiddels bewoond door liefhebbers van het buitenleven en de natuur.

We zijn in de landbouw op weg naar een situatie die zich op andere vergelijkbare terreinen al eerder heeft voltrokken. Beroepsjagers kennen wij al lang niet meer, wel is er een hardnekkige groepering liefhebbers met een jachtvergunning. Het aantal sportvissers met een visakte is zeker wel duizend keer zo groot als het handjevol beroepsvissers dat met geavanceerd materieel de zee opgaat. In de tuinbouw is het al niet veel anders. Het aantal volkstuintjes van de stedelingen neemt in hetzelfde tempo toe als de beroepstuinders in aantal afnemen. Zoiets voltrekt zich ook in de landbouw waar een krimpend aantal agrarische ondernemers het areaal van meerdere voorgangers bewerken, terwijl de overblijvende huizen met erf en tuin aan hobbyboeren toevallen.

Hoeveel commercieel geleide bedrijven uiteindelijk de dienst gaan uitmaken in tuinbouw, landbouw en visserij is moeilijk te voorzien. De schattingen worden steeds weer naar beneden bijgesteld en tegelijk daarmee neemt de ruimte toe waarin natuurliefhebbers als hobbyboeren aan de slag gaan.

Vaak begint het met gepensioneerde boeren die het edele beroep tot hun dood toe blijven uitoefenen, vooral omdat ze op latere leeftijd nog mogen ervaren dat het kleinschalige handwerk meer overeenkomt met hun oorspronkelijke roeping dan de moderne bedrijfsvoering toeliet.

Het zijn deze boeren en vervolgens hun kinderen, die de hobbyboerderij erven, die zich afvragen waar het instinct van de landman precies vandaan komt. Daar de eeuwenlange vervreemding van het goddelijke en natuurlijke zijn werk heeft gedaan komen ze niet gemakkelijk meer op het idee dat die wortels van religieuze aard zijn.

Afgezien van de tuinmonniken heeft ook de christelijke traditie deze mensen weinig te bieden. De theologie heeft de natuur al lang overgedaan aan de wetenschap en zich teruggetrokken in het domein van de geest.

We beschikken op papier nog wel over religieuze voeding maar dat wordt door de meeste christenen zelfs als een anomalie ervaren. In naam is de hostie in de katholieke eucharistie het lichaam van God, maar in feite ziet men het als een symbolische herinnering en niet als een onmisbaar nutriënt voor de spirituele zelfontwikkeling. Persoonlijk geloof ik wel dat de hostie een rudimentair aanknopingspunt is voor "het eten en het telen van de goden" in de zin zoals dat hier in de afgelegen berglandbouw misschien nog bestaat.'

'Er bestaat in dit land gelukkig nog veel waarvan we in de stad amper weet hebben. Of het datgene is wat u als religieuze landbouw bestempeld weet ik niet. Ik stel me zo voor dat de eventuele agrarische religieuzen zich wel een paar keer zullen bedenken alvorens hun leefwijze onder die titel te etaleren. Het lijkt me haast vanzelfsprekend dat het beste wat er op dat gebied te vinden is automatisch het moeilijkste te ontdekken valt.

Het is net als met uitstervende plantensoorten; zodra je ergens een paar exemplaren tegenkomt kun je het beste goede notitie nemen van het verschijnsel en vervolgens je informatie veilig opbergen. Zodra je er ruchtbaarheid aan geeft komen er mensen op af en heb je ongewild het uitsterven

bespoedigd. De beste reservaten zijn die welke in geen enkele gids worden vermeld. Ik maak me steeds meer zongen over de overlevingskansen van de oertijdse rurale tradities. U sprak daarnet over die afvloeiing uit de land- en tuinbouw. Als ik hoor hoever die inmiddels is voortgeschreden hou ik mijn hart vast voor dit land. Wij omarmen tegenwoordig hetzelfde vooruitgangsgeloof als het westen maar ik moet er niet aan denken dat wij straks, op een handjevol rurale ondernemers en hobbyisten na, allemaal in miljoenensteden zijn gehuisvest. Het lijkt me een regelrechte bedreiging voor de religie en de natuur en ik vrees dat ook wij dan beginnen te vergeten dat er een zelfheilgende dimensie in de voeding aanwezig is. U hebt dan dezer dagen het geluk gehad enkele stedelingen te ontmoeten die dit oeroude inzicht nog steeds aanhangen, maar ik moet u helaas verzekeren dat dit een slinkende minderheid is. Niet dat ik de enige ben die hoopt dat China een geheel eigen ontwikkelingsweg zal ontwerpen. Wel is het moeilijk een concreet eigen alternatief voor het platteland te bedenken. Ik bedoel een alternatief voor dat wat u hebt geschetst en wat we ook al kennen van Japan en Taiwan.'

Ik zie in dat ik niet over enige ervaring beschik die de zorgen van deze man zouden kunnen verlichten. Niemand kan wijzen op een succesvol alternatief voor het ontwikkelingsmodel waarin economische groei en rurale ontvolking samen gaan. Zou het onvermijdelijk zijn dat nog eens pakweg een half miljard plattelanders huis en haard moeten opgeven om een vooruitgang te gaan dienen waarvan men zich elders, daar waar gedane zaken geen keer meer kunnen nemen, reeds ernstig afvraagt of het niet anders had gemoeten? Die marktlui zitten in feite met hetzelfde probleem. Niet dat ze de termen zoals natuurvervreemding bezigen, maar wel worstelen zij met die kwestie en proberen ze een tegenwicht te vinden. Eigenlijk een prachtig experiment om de eeuwenoude zelfvoorziening in stand te houden door de migratie van de kinderen te doen vergezellen van een gang naar de markt. Op die manier blijft de band met het land van de voorouders voortbestaan. Men blijft eten van dezelfde akkertjes. Via de draad van de voeding houdt men de wortelpunt van zijn stedelijk bestaan in de voorouderlijke grond. En daarmee weet men zich verbonden met de bron van de heilig makende nutriënten die ergens teruggaat tot de heilige Kunlun.'

Terwijl de stilte tussen ons voortduurt zonder ook maar even pijnlijk te worden, besef ik dat het fenomeen van de marktfamilie slechts voor weinigen weggelegd kan zijn. Voor het overgrote merendeel van de bevolking betekent migratie naar de stad een onomkeerbare breuk met de zelfvoorziening. Of het ook een automatisch verval van het principe van de religieuze voeding inhoudt is nog de vraag. Het lijkt me niet het juiste moment dit op deze plaats aan de orde te stellen, maar misschien ziet mijn gesprekspartner het anders. Ik zeg: 'U legt de lat een verdieping hoger dan ik als u ondanks de historische lessen van Europa en Japan een technische vooruitgang ambieert die de rurale religies ongedeerd laat. Ik kan me niet zo gemakkelijk verplaatsen naar de tijd van mijn grootouders die nog op het traditionele platteland woonden en bij het telen van planten en vee meer van hun eigen behoeften dan van de markt uitgingen. Ofschoon er weinig van geboekstaafd is geloof ik dat hun leefwijze doordrongen was van een soort natuurreligieus instinct dat al generaties lang weerstand bood tegen de dreigende krachten van verval en vervreemding die op de loer lagen. Uiteindelijk heeft de markt zijn werk gedaan en greep gekregen op de latere generaties die economische principes van de handeldrijvende stedelingen aannamen.'

Tegelijk met het uitspreken van de laatste zin zag ik dat hij het oude boek opensloeg en de eerste binnenpagina naar mij toedraaide.

Ik keek ernaar en zag dat het een fraai uitgevoerde afbeelding was van dezelfde persoon die ook voor in de pocket stond die ik mij hier had aangeschaft.

Hij zei: 'Aardig dat u over die markt begint. De eerste botanicus en grondlegger van de kruidengeneeskunde heeft zo'n vijfduizend jaar geleden dit probleem al voorzien. Deze legendarische Verhevene wordt nog steeds vereerd; niet alleen door botanici, apothekers en artsen maar vooral door boeren.

Hij heeft het eerste artsenijboek samengesteld door de wilde planten zelf te proeven en de vertering ervan in zichzelf te bestuderen. Hoe dat precies in zijn werk is gegaan kunnen we niet meer achterhalen. Op dit plaatje hier is bij zijn navel een blaadje van zijn groene loverkostuum weggelaten. Volgens de legenden had hij een fistel of kijkraampje in zijn buik om na te gaan of de planten goed waren voor onze spijsvertering.

In de eerste uitgave van dit boek zijn 365 recepten voor goede voeding gegeven intussen zijn het er meer dan vijfduizend geworden. De vijf granen zijn door hem op die manier gedomesticeerd. Ook geldt hij als de uitvinder van de ploeg en in zekere zin begint met hem de graanteelt zoals we die tot op de huidige dag in het grootste deel van China nog steeds kennen. Een Chinese plantenteler hoef ik dit alles niet te vertellen want voor hen is hij een bekende als geen ander. Zijn naam is Shennung.'

Ik buig voorover om de prent goed te bekijken.

Ik zie weer datzelfde norske gezicht dat ik al ken, de priemende ogen en de kleren van groene bladeren. Hij lijkt op een grassprietje te kouden maar inmiddels begrijp ik dat dit verband moet houden met zijn proefnemingen van wilde planten. Dat duidt op de smaaktest die de planten in de oertijd moesten ondergaan alvorens voor domesticatie in aanmerking te kunnen komen. Dus deze cultuurheld moet het geweest zijn die het grote onderscheid heeft gemaakt waardoor de tweesprong tussen verzamelaars en plantentelers kon ontstaan.

Ik kijk met stijgend ontzag in zijn hypnotiserende ogen. Het lijkt wel of ze me niet willen loslaten en meesleuren naar eerdere oogcontacten die ik met hem had. Het is waarschijnlijk dezelfde man die ik gisteren aantrof op de soepkom met Wantan en eergisteren op de tekening van het zoontje van Liu. Ik weet niet hoe lang ik in de greep van zijn indringende ogen werd gehouden, maar ik schrok op toen ik aan de andere kant van de tafel hoorde zeggen:

'Ik zie tot mijn genoegen dat u in staat bent contact te maken met deze Verhevene. Misschien ziet Hij diep in uw onderbewuste nog de rudimentaire overblijfselen van wat hij in uw voorouders heeft gezaaid en wat nog voortleeft in uw verlangen naar een religieuze plantenteelt.

Zijn landbouw is niet in strijd met het ideaal van de Ginsengverzamelaars. Eerder het tegendeel. Hij heeft als eerste de voortreffelijke eigenschappen van de koninklijke drug ontdekt en deze meteen opgenomen in de eerste aflevering van de Pen Tsao, zoals wij dit boek nog steeds noemen.

Jammer genoeg is de geschiedschrijving erg beperkt over zijn herkomst en leefwijze. Ik zou er graag meer van weten omdat we nu toe lijken te komen aan de historische afrekening met het verval waarvoor hij reeds_ in den beginne heeft gewaarschuwd. Ik doel op de gebleken vatbaarheid van de landbouw voor de commerciële principes van de marktwerking.

Shennung ging vijftig eeuwen door de geschiedenis als de grote ontdekker van de eetbare planten en van de ploeg.

Dat hij ook de markt van het ruilverkeer heeft ingesteld wordt doorgaans uitgelegd als een teken van

vroegtijdig economisch denken. Alsof het soort van economisch denken dat wij thans praktiseren door deze cultuurheld zou zijn ingevoerd. Je ziet dat soort blasfemie doorheen de hele geschiedenis optreden. Overheden, instituties en vooral instellingen met winstbejag doen handig hun best zich een heilig of hemels aureool aan te meten, in de wetenschap dat ze op die manier goedgegelovige eenvoudige mensen uit hun gewone doen losweken en voor hun karretje spannen.

Voor nu de moderne markteconomie expansief groeit laat men geen middel onbeproefd om de honderden miljoenen traditionele boeren te doen geloven dat de technische economische vooruitgang een geschenk uit de hemel is.

U begrijpt waar dit proces voor de meeste van hun nazaten eindigt. Meer dan negentig procent zal een bestaan buiten de landbouw moeten zien te vinden. Een bestaan dat zich kenmerkt met op zijn best een werkkring die genoeg oplevert om zich te voeden met wat de supermarkt aanbiedt; al of niet aangevuld met wat duurzame consumptiegoederen die het leven zogenaamd "gemakkelijk" maken.

Inmiddels weten we van jullie ervaringen dat dit gemakkelijke bestaan in feite vervreemdt van datgene wat ons altijd het meest nastrevenswaardig was: de eenheid met de heilige natuur waaruit we zijn voortgekomen.

Het is juist dit laatste aspect waarop Shennung ons in den beginne reeds heeft gewezen. Het is ook het aspect dat aldoor wordt weggepoetst door hen die bezig zijn ons op te stoten in de vaart der volkeren.'

Ik zeg 'Ik vind het verheugend met deze groene Messias kennis te mogen maken. Hij kwam de afgelopen dagen al enkele keren in beeld maar ik kon er nog onvoldoende vat op krijgen.

Ik ben het roerend met u eens dat we op dit moment naar de wortels van de domesticatie terug moeten keren om een idee te krijgen hoe de oertijdse landbouwers de religie met de naturomgang verbonden.

Ik stel me zo voor dat die marktwerking van Shennung het onverenigbare van het religieuze en commerciële heeft weten te omzeilen.'

'Tja dat is allemaal niet zo goed te achterhalen', zegt de botanicus peinzend. 'U moet bedenken dat er veel tijd ligt tussen de vermoedelijke regeerperiode en de oudste teksten die daarnaar verwijzen. Hetzelfde probleem dus als jullie hebben als het gaat over het leven van de bijbels aartsvaders. Het is pakweg 2500 jaar geleden dat men schreef over het landbouwkundig genie. Kennelijk met de bedoeling zijn opvattingen aan te bevelen als oplossingen voor de problemen waarvoor men zich toen zag gesteld.

Die problemen hadden alles te maken met het ontstaan van de eerste invloedrijke steden. De nieuwe urbane heersers waren uiteraard afhankelijk van het platteland voor de aanvoer van voedsel. Om echt machtig te worden hadden zij de boeren ook nodig voor hun krijgsvanzuchtige avonturen. De militaire dienstplicht en vooral de grondbelasting vormden de machtsbasis voor de stedelijke despoten.

De traditionele boeren zagen in dat dit een keerpunt in hun bestaanswijze zou betekenen.

Het is niet toevallig dat de grondleggers van het taoïsme in die tijd met de eerste heilige boeken voor de dag komen. De werken Lauzi en Zhuangzi moeten waarschijnlijk rond die tijd gedateerd worden. De uitgangspunten van Shennung komen hierin op uiteenlopende manier aan de orde, vaak in bedekte termen.

Veel van de oude verhalen in de heilige boeken van het taoïsme laten zich het beste begrijpen door ze te beschouwen tegen een achtergrond van strijd tussen boeren en overheid. Met de opkomst van het taoïsme

als liturgische boerenorganisatie van het platteland krijgt de strijd tegen de feodale heersers een religieuze onderstroom. Het verzet tegen de onderwerping aan de stad of de staat is een vrijheidsstrijd waarin het streven naar volledige zelfvoorziening een elementaire voorwaarde voor het welzijn is.

Een goed voorbeeld van dit streven is de Nung Chia, School van Landbouwkundigen, die het ideaal verkondigen van een egalitaire gesloten leefgemeenschap. In de vierde eeuw voor het begin van de jaartelling hebben ze de meeste aanhang, maar worden fel bestreden door de ideologen van de staat.

Het ideaal van volledige subsistentie gaat zover dat zij propageren dat het voor ieders persoonlijke heil het beste is zelf zijn voedsel te verbouwen en zelf het eten te koken. Shennung, waarop zij zich beroepen, zou hierin het voorbeeld hebben gegeven. Dit idee is nog steeds springlevend in de lentefeesten en vruchtbaarheidsrituelen van China.'

Dit laatste doet me denken aan de verhalen van Frazer die deze rituelen in vrijwel alle landen van Oost Azië heeft vastgelegd. Het betreft de jaarlijkse plechtige opening van het nieuwe ploegseizoen. Keizers, koningen en hogepriesters maken zich dan op met een bewierookte os en een goudbeslagen ploeg de eerste voor te trekken. Ik moet even de neiging onderdrukken over mijn droom onder de perzikboom te beginnen. Het Cruce et Aratro ligt ongetwijfeld in het verlengde van het "koningsploegen". Eerst wil ik meer weten over het streven naar zelfvoorziening en onafhankelijkheid'.

Ik vraag 'Hoe moet ik het instellen van de markt voor ruilhandel door Shennung rijmen met zijn streven naar zelfvoorziening voor gesloten gemeenschappen? Is de markt niet het middel bij uitstek om traditionele boeren van alles voor te spiegelen waarop ze vroeg of laat verlekkerd raken? Bij ons is althans gebleken dat de markt uiteindelijk een veel sterker ontsluitingsmiddel is dan welke vorm van overheidsbeleid ook.

Despotische heersers als Stalin en Pol Pot hebben ieder op eigen manier het middel van overheidsdwang uitgeprobeerd. Stalin dreef de boeren naar de steden, Pol Pot de stedelingen naar de boerderij. Het 'succes' van hun maatregelen is bekend. De echte achilleshiel van de gesloten landbouwgemeenschap is altijd de markt gebleken. Alleen deze laatste brengt ontwikkelingen op gang die onomkeerbaar blijken te zijn.'

'Van jullie uit gezien kan ik me voorstellen dat de marktwerking alleen maar op die manier wordt begrepen, maar voor de religieuze landbouwers met de oertijdse principes van Shennung lag dat anders.

Reeds ten tijde van Shennung was men tot de overtuiging gekomen dat de afhankelijkheid van de grillige natuur periodiek leidde tot hongersnood en gebrek. Ten tijde van gebrek moest men om te overleven kunnen steunen op een of andere buffervoorraad voedsel. Indien men zo iets niet in eigen beheer tot zijn beschikking had was men kwetsbaar voor aanbiedingen van buiten. En we weten intussen, wat zij toen ook al wisten, dat de genadige broodheren en kredietverschaffers de greep die zij in zo'n situatie op de boeren krijgen nooit meer loslaten. De feodale afhankelijkheid begint meestal met een kortstondige voedselschaarste.

Om deze gevaren het hoofd te bieden propageerde Shennung en ook de latere taoïsten en landbouwkundigen dat beperking van de consumptieve vraag en uitbreiding van surplusproductie tot de vereiste buffervorraden kon leiden.

Het ging daarbij niet alleen om het produceren van een structureel voedseloverschot en het gemeenschappelijk inzamelen, "markten" zo men wil, en beheren van de buffervoorraad. Ook

streefde men ernaar de woeste gronden te beschermen omdat deze in feite eenzelfde doel dienden. Woeste gronden waren, en zijn nog altijd, het toevluchtsoord van de arme boerenbevolking ten tijde van pest en droogte. Met een grondige kennis van het overlevingsdieet en de wetten van de ongerepte natuur is men in staat lange tijd zonder granen in leven te blijven. Uiteraard zijn hier de Bergmensen of Onsterfelijken weer het ultieme referentie ideaal. Zij drinken de douw en eten de hoogwaardige planten en paddestoelen die voor de niet religieuze mens onvindbaar of zelfs onzichtbaar blijven.

Ook hier zie je weer hoe de voedingsaspecten verweven zijn met de religieuze opvattingen. Zeg maar gerust dat er steeds sprake is van een religieuze voedingsleer.

Shennung was zich waarschijnlijk maar al te goed bewust van de gevaren van het marktmechanisme. Daarom koppelde hij deze instelling aan nadrukkelijke randvoorwaarden die ons als waarschuwing nog dagelijks in de oren klinken. Het werden de woorden van de geestelijke leiders die daarmee het oprukkend materialisme het hoofd prebereren te bieden.'

Met dit laatste bedoelde de Ginsengkenner de oproepen van kerkelijke leiders in de westerse wereld. Zij schrijven leegloop en verval toe aan de stijgende voorrang van het materiële boven het spirituele. Zij bedoelen met de opwaardering van het spirituele ten opzichte van het materiele iets heel anders dan de onthechting en soberheid waarvoor Shennung pleitte. Bij Shennung loopt het spirituele altijd over het materiële van bijvoorbeeld voeding, lichaam, natuur en techniek. Voor hem is er geen immateriële spiritualiteit en daardoor doet zich bij hem niet het probleem voor waar wij mee zitten.

Toch lijkt zijn pleidooi voor onthechting en soberheid veel op uitspraken van westelijke kerkleiders die stelling nemen tegen de tomeloze groei van het consumentisme.

Zou het gedachtegoed van Shennung misschien een nieuw licht kunnen werpen op het religieuze verval in de rijke landen? Of is ook hij een roepende in de woestijn geworden; iemand die wordt aangehaald door degenen die, net als mijn gesprekspartner, de euvele moed hebben behouden om tegen de bierkaai te vechten?

'Zou het misschien zo kunnen zijn', zeg ik, 'dat die woeste gronden met voedselvoorraden de bedoeling hadden de tussenhandel uit te schakelen zodat men in tijden van schaarste niet meteen ten prooi viel aan woekeraars en kopers van akkerland?'

'Dat is zeker een belangrijke functie van een buffervoorraad en ongetwijfeld zijn de beheerders van deze voorraden beschuldigd van prijsstabilisatie en marktbederf. Daar is het echter niet bij gebleven. De handelaren en taxateurs die vergeefs probeerden greep te krijgen op de boerenstand lieten niet na de monniken, die met het voorraadbeheer in de afgelegen natuurgebieden waren belast, verdacht te maken. U kunt zich wel voorstellen hoe zo iets in zijn werk gaat. Mensen met verheven idealen die steun en toeverlaat van arme boeren in moeilijke tijden zijn en die bovendien handelaren dwarszitten die van de voedselschaarste komen profiteren, zijn een gemakkelijk doelwit van de stedelijke elite. Zeker als ze zich ophouden in ontoegankelijke bossen en bergen en ernaar streven de traditionele boerengemeenschappen te behoeden voor stedelijke invloeden, laat de tegenstander zich er al snel toe leiden met beschuldigingen te komen. Gezien vanuit de belangen van overheid en handel waren de taoïstische heiligdommen een soort van verzetshaarden tegen de inlijving van de plattelandsdorpen.

De markten van Shennung en zijn aanhangers waren geheel op ruilhandel gericht zodat de boeren konden profiteren van elkaars comparatieve voordelen zonder dat de winsten van handelaren voor prijsopdrijving konden zorgen. Tegelijk werden de overschotten in de tijden van goede oogsten

afgestaan aan de voorraadschuur van het taoïstisch heiligdom in de bergen. Vooral dit laatste was een doorn in het oog van de autoriteiten die zich in alle bochten wrongen de boeren aan een belastingstelsel te onderwerpen. Zonder die taoïstische verzetsbeweging zou men weinig moeite hebben gehad de boeren met vernuft en desnoods met geweld te onderwerpen.

Het agrarisch proletarisch onafhankelijkheidsstreven is vanouds een kenmerk van het religieus taoïsme geweest. Het is juist daarom dat ik erop vertrouw dat die historische functie in deze tijd nog eens aangeboord kan worden. In de tweede eeuw was de boerenopstand sterk genoeg om de macht van de eeuwenoude Han-dynastie te breken, waarom niet nog eens zo'n krachtmeting tegen de doctrine van het "importmaterialisme".'

Met de laatste opmerking ontsteekt de schijnbaar zo onbewogen botanicus iets van een revolutionair vuur en krijgt zijn uiteenzetting iets van een manifest. Hoewel het me niet verbaast dat er in dit land ergens tegenstand wordt geboden tegen de import van de westerse doctrine, betrap ik mezelf erop dat het vooral de plaats is die me zo verrast.

Een Hortus is in tijden van politieke vernieuwing of strijd nooit een partij van enige betekenis geweest. Hoewel deze Hortus als een oud groen bolwerk lijkt door te kunnen slapen, terwijl aan alle kanten de kantoorgebouwen uit de grond worden gestampt, is een verzetshaard van ideologische aard wel het laatste wat ik hier had verwacht.

Ik ervaar de tuin in de eerste plaats als een luchtzak in een troebele atmosfeer, een oase van rust om weer wat op adem te komen. Zou het misschien zijn als met de oude kloostertuin bij het tempeltje? Daar zijn het de onoverwinnelijke geesten van de vroegere monniken die de bezoekers blijven inspireren. Hier zouden die soort inspirerende krachten van de oude bomen en planten afkomstig kunnen zijn.

Voorlopig zie ik het niet als een taoïstisch heiligdom maar hooguit als een stedelijk opvangterrein waar de sympathisanten van die heiligdommen een luchtje komen happen. De stedelijke luchtvervuiling moet voor de mensen van de heiligdommen een ware beproeving zijn. Zo'n Hortus kan voor hen dienen als de luchtbel waarmee insecten langdurig onder water kunnen blijven. Niemand zal nog op het idee komen dat de bomen hier de kracht bezitten de aanhang van het consumentisme te ondermijnen.

Of zou het zo zijn dat diep in het bewustzijn van de Chinees de historische verbinding tussen natuur en religie nog steeds bestaat? In dat geval is elk natuureservaat in potentie ook een spiritueel reservaat.

Wie zou die vraag beter kunnen beantwoorden dan de man die hier voor mij zit?

Ik zeg 'In Europa bezitten we ook mooie oude tuinen. Het laatste wat ik daar verwacht is een soort van revolutionair elan om zich tegen de heersende doctrines of ideologieën te keren. Is het misschien zo dat de reservaten voor het spirituele en het natuurlijke in China samen vallen?'

'Tja dat is maar hoe je het bekijkt', zegt hij, 'ik kan me geen natuur voorstellen zonder een uitgesproken religieuze dimensie en al evenzeer schiet mijn voorstellingsvermogen te kort als het gaat om een

religieuze beweging die het zonder de natuur en het lichaam denkt te kunnen stellen.

Ik kan u verzekeren dat die reservaatfunctie voor mij een zeer geloofwaardig en beproefd model is. De spirituele levenskracht van de ziel moet gevoed worden door de natuur van de omgeving waarin en waarvan zij leeft. Die interactie tussen geestelijk leven en omgevingsnatuur is voor ons een evidentie en juist daarom moeten we ons ook grote zorgen maken over de uitwerking van het natuurlijk verval op de toekomst van onze religie.

Reservaatbeheerders zullen misschien de laatste zijn die hun spiritualiteit in een grote stad kunnen doen overleven, samen met de boeren in afgelegen streken die nog niet ontsloten zijn, wel te verstaan.

De reservaten in de stedelijke gebieden zijn van groot belang, niet alleen als oase van gezonde lucht, maar ook als conservator van een spiritualiteit die probeert te overleven als het zaad van een genenbank.

Ooit zullen onze kleinkinderen weer de behoefte voelen het spirituele zaad van die genenbank uit te zaaien. Kijk maar naar uzelf, u bent het levende voorbeeld van het groeiend onbehagen over het verval van het religieuze en het natuurlijke in onze wereld.'

Nu de botanicus zich ook als conservator van de oude taoïstische spiritualiteit ontpopt lijkt de cirkel van ons gesprek zich te sluiten.

Ik dank hem hartelijk voor de moeite die hij heeft genomen in een toeristische barbaar op zoek te gaan naar een restje agro-ecologische spiritualiteit.

Ik zeg dat ik tot mijn verbazing in de stad vind wat ik dacht op het verre platteland te moeten zoeken. Hij zegt dat het afgelegen platteland ook wel eens voor verrassingen zou kunnen zorgen, misschien zelfs wel meer dan de stad.

Terwijl hij mij de hand drukt en zich voorstelt onder de naam Zhang, zegt hij het op prijs te stellen nog eens te mogen vernemen hoe het mij verder is vergaan.

Ik loop nog een rondje door de tuin en heb nu bij elke oude boom het gevoel dat hij een belangrijke historische boodschap uitdraagt. Een boodschap die ik in mijn eerdere rondgang misschien vermoedde maar in ieder geval niet direct als ervaring onderging. Zou hier het genetisch potentieel zijn van het overlevingsdieet van de mensen die het tijdperk van het consumentisme overleven? Vreemd dat alles ineens een extra betekenis krijgt nadat iemand je heeft gewezen op een onzichtbare functie of diepere dimensie.

Het gesprek dat begon met de vraag naar een "informatiedesk", leverde meer informatie op dan ik ooit had kunnen dromen.

Zoals ik de tuinmonniken benijd om de eenheid van beroep en roeping, kan ik ook conservator Zhang benijden om zijn dubbelfunctie. Hij is hier beschikbaar voor plant en mens op een manier die doet denken aan een Russische Starets die zijn cel nooit verlaat maar toch een aanspreekpunt voor de wijde omgeving is.

Naast zijn zorg voor de planten conserveert hij in zichzelf de oude spiritualiteit zonder welke op den duur de vegetatie van de Hortus ook niet zou kunnen overleven. Omgekeerd is hij voor die innerlijke conservatie afhankelijk van een "voorbeeldige" omgevingsnatuur. Over de religieuze plantenteelt van westerse hobbyboeren zal hij wel niet zo'n hoge pet op hebben.

Hij heeft in dit soort contacten waarschijnlijk al eerder vastgesteld dat de westerlingen voor het teruggrijpen naar de archaïsche cultuur niet meer in eigen land terecht kunnen. Het eeuwenoude project van

het geest-materie dualisme heeft schoner geveegd dan de religieuze natuurminnaars zich wensen. Dat er nog iets in ons is achtergebleven van de oertijdse telers geeft hem de hoop dat vanuit zo'n rudiment het oude eens weer zal herrijzen.

Ik heb zelf nooit lang stil gestaan bij de motieven van mensen die voor ontstedelijking en ruralisatie zijn. Nu ik met Shennung en zijn principes heb mogen kennismaken begin ik me af te vragen of er in ons bewustzijn een archetype van dien aard bestaat.

In het Westen grijpt men omwille van een nieuwe ecospiritualiteit vaak terug naar de zogenaamde "Indiaan in ons Bewustzijn". De indiaan heeft echter een band met de natuur zoals de jager. Als we het onszelf wat makkelijker willen maken zouden we één tijdperk minder ver in de geschiedenis kunnen teruggaan. In dat geval laten we ons inspireren door Shennung die model staat voor de oertijdse telers. Niet dat we dan kunnen overgaan tot het instellen van ecospirituele natuureservaten die de rol vervullen van godsdienstige verzetshaarden tegen het oprukkend materialisme. Daarvoor zijn de christelijke kerk en theologie te lang samen opgetrokken met het dualistisch cultuurproject waarin we het geestelijke en het materiele volledig van elkaar moeten scheiden.

Al voor ik de uitgang van de Hortus ben gepasseerd ruik ik de luchtstroom van het verkeer die de groene luchtzak van de oase probeert binnen te dringen.

Bij de bushalte krijg ik eerst nog wat roetige dieselwolken over me heen voor de bus arriveert die me terug naar het centrum brengt.

Terwijl we in de hete dampen van het verkeer mee glijden en alle opstoppen van de ochtendregen al lang vergeten lijken, bekijk ik nog eens de afbeelding van Shennung in mijn pocket Pen Tsao. Dat iemand met zo'n strenge blik de schutspatroon van de plantentelers is kunnen worden. Er zijn zoveel andere Verhevenen en Heiligen in het taoïsme die vrijwel zonder uitzondering vriendelijk toelachen. Shennung moet wel een hele bijzonder figuur zijn. Ik neem me voor zo snel mogelijk te proberen via mijn enige relaties, Liu en François, meer over hem te weten te komen.

Daar de bus vlak bij mijn hotel stopt besluit ik deze halte te nemen met de bedoeling de resterende tijd voorafgaand aan het avondmaal te gebruiken voor het bijwerken van mijn notities. Als ik daarmee klaar ben kom ik ook beter beslagen ten ijs voor het geval het lot mij zo gunstig gezind is dat ik vandaag nog contact krijg met mijn informanten.

Bij het aannemen van mijn sleutel voegt de hotelmanager mij een briefje met een nummer toe. Er was telefoon voor mij, iemand anders had het aangenomen. Hij weet me alleen te vertellen dat het uit Europa kwam en dat er het verzoek was terug te bellen.

Ik heb geen flauw vermoeden waar het over zal gaan en bedenk dat het bericht me niet eens zou hebben bereikt als ik mijn oorspronkelijke reisplan had aangehouden.

Wetende dat het nu in Europa halverwege de ochtend is besluit ik eerst te gaan telefoneren. Ik verneem van een ver familielid dat er een uitnodiging voor mij is gekomen om de begrafenis bij te wonen van een oom. Ik heb precies twee etmalen om het verzoek te honoreren. Ik zeg dat ik het nog niet weet en van me laat horen.

Op mijn kamer gekomen laat ik het notitieboekje voor wat het is. Mijn gedachten verplaatsen zich ineens naar de overledene, die mij langzaam voor de geest komt terwijl ik op zoek ben naar de voor deze gelegenheid passende gebeden.

Eerst lijkt het alsof ik een sprong naar een andere wereld moet maken en hier de deur achter me dicht slaat.

Dit wordt anders als mijn oom in mijn geheugen opduikt als een vriendelijke oude monnik. Deze Franciscaanse minderbroeder en plattelandspastoor zal de geschiedenis ingaan als de schrijver van een lijvig boerenkerkboek. Het is de titel van dit kerkboek die me nu duidelijk voor ogen staat: Cruce et Aratro.

Ineens ben ik weer terug in China en wel onder de perzikboom van de Hortus. Ik voel en vind het

groene vruchtje in mijn zak en weet dat het me moest herinneren aan die droom die niets te maken leek te hebben met al die Ginsengzaken van dat moment.

Nu vormt het een verbindingsschakel tussen het thuisfront en de overstelpende besognes van de afgelopen dagen.

Ik weet dat zijn kerkboek, dat ik thuis nog wel zal kunnen vinden in een stoffig hoekje van de boekenkast, een halve eeuw geleden gretig aftrek vond onder vrome katholieke boeren. Toentertijd heb ik het nooit ingekeken. Het misdienaarslatijn en de verplichte catechismus smaakten kennelijk niet naar meer van nog zoiets. Later raakte het even snel in de vergetelheid als het Romeins Missaal en andere gebedsboeken. Toevallig heb ik er een paar jaar geleden nog even ingekeken toen ik het bericht opving dat van zijn vroegere filosofisch getinte werk, hij was een Thomist, een vertaling in het Pools was verschenen.

Van de tijd dat hij filosofie doceerde herinner ik mij alleen dat het klooster waarin hij woonde over een tuin beschikte die mijn vader prees om zijn voorbeeldig onderhoud. Ook de veestalling was volgens

hem zo goed dat een normale boer er geen cent winst meer op zou kunnen maken. Maar Heerom, want wij mochten hem nooit bij zijn naam noemen, liet dan vergoelijkend doorschemeren dat beroep en roeping nu eenmaal twee werelden van verschil zijn en dat als dat niet meer het geval was er geen kloosters meer zouden kunnen bestaan.

Terwijl mijn gedachten zo in het verre verleden ronddwalen besef ik dat ik eigenlijk nog nooit bij deze mijmeringen van de twee broers heb stilgestaan. Toen hij op zijn oude dag als plattelandspastoor dagelijks met boerenperikelen kreeg te maken heb ik nog wel eens verzuchtingen uit zijn mond kunnen optekenen waaruit twijfel doorklonk omtrent het toekomstig zielenheil van de boerenstand. Hij klaagde er wel eens over dat men door de week teveel de oren liet hangen naar bankadviezen en 's zondags tijdens de preek in slaap viel omdat men zo vermoeid was door het uitvoeren van die raadgevingen. Daar ik onvoldoende geschoold was en evenmin voldoende begreep van zijn scholastieke uitgangspunten kon ik alleen maar luisteren en geen weerwoord bieden.

Met wat ik nu weet zou ik zeker een vraagteken hebben geplaatst bij het dualisme van de katholieke theologie die hij aanhing. Ik heb nooit gemerkt dat hij daaraan is gaan twijfelen. Wel schreef hij het verval van de kerk ook toe aan de verwatering van het priesterschap en voorzag hij een taak voor de monastieke traditie bij het herstel

van de kerkelijke instituties.

Tot mijn schaamte besef ik dat ik me nooit eerder heb afgevraagd of hij iets gevoeld zou hebben voor het idee van wat ik bestempel als religieuze plantenteelt. Ik neem me heilig voor zijn nalatenschap erop na te snuffelen, maar ik weet al haast zeker dat het vergeefse moeite zal zijn.

Vaag herinner ik me nog een gesprek dat ik eens met hem voerde over een preek die hij in zijn kerk had gehouden. Daarin hield hij de gelovigen voor dat de boeren veel plichtsgetrouwer waren ten aanzien van het vervullen van de zondagsplicht en het nakomen van de sacramenten dan de stedelingen. Daar het hem niet vreemd was de boerentrots met enkele complimenten te strelen wilde ik achteraf weten hoe ernstig hij het meende met dat verschil tussen stad en platteland. Toen bleek dat hij vooral de zorg wilde uitdrukken over de gevolgen van de toenemende migratie naar de steden. Tijdens zijn veelvuldige huisbezoeken stelde hij aldoor vast dat de ouderen zich beklaagden over het religieuze verval van de jongere generatie die de tradities en geloofsopvattingen over boord zetten. Het kwaad van het stedelijk materialisme zag hij duidelijk, maar de intrinsieke religiositeit van het agrarisch bestaan kon hij niet aanvaarden. Sterker nog, hij meende het te moeten bestrijden als een vorm van rudimentair heidendom. Toch liet hij zich hiervan enigszins

weerhouden door zijn gevoelsmatig sympathie voor de vroomheid van zijn voorouders.

Ik weet niet of hij ooit heeft getwijfeld aan wat hij in Rome tijdens zijn studies leerde over bijgeloof, magie, afgoderij en dergelijke. Hij heeft het in ieder geval nooit laten blijken. Of het zou moeten zijn in een gesprek dat ik eens opving tussen hem en mijn vader over het werken op zondag. Niet dat vader de zondagsplicht ooit in twijfel zou trekken, die moest tot elke prijs worden gehandhaafd. Wel vroeg hij zich in dat bewuste gesprek af wat Jezus op de sabbat, toen die ezel uit de put mocht worden getrokken, zou hebben gedaan als hij bij naderend onweer zijn hooi plat had liggen. Heerom betoonde zich in dit soort kwesties altijd een goede leerling van het Vaticaan. Hij wees erop dat het in Israël nu eenmaal maanden aaneen droog is en de evangelisten bijgevolg geen uitspraken van die

strekking hebben kunnen optekenen. Het leergezag kende volgens hem geen jurisprudentie over zondagshooi maar sloot enige clementie voor regionale problemen niet uit. Zo wees hij erop dat het missionarissen onder de eskimo's was toegestaan, bij gebrek aan brood, het zeehondenspek tot hostie te consecreren.

De belangrijkste reden waarom ik denk dat er in zijn kerkboek weinig te vinden zal zijn over godsdienstige aspecten van de agrarische natuuromgang is het volgende voorval.

Heerom kwam op een nationale feestdag in het voorjaar mijn vader gelukwensen met zijn verjaardag op het moment dat deze druk doende was de koeien voor het eerst na de winter in de wei te doen. Dat is altijd een drukte van belang waarbij een ongeluk in een klein hoekje zit. Zoals vaak bij die gelegenheid gaan de koeien elkaar met de hoorns te lijf en paraderen enkele kinderen met een stok rond om ze tot kalmte te manen. Tegelijk lag er ook nog een koe op kalven die binnen bleef en de volle aandacht van vader opeiste. Heerom stond met hem eindeloos achter de koe op weer een volgende wee te wachten. Buiten verstuurde een van ons zijn enkel en verloor een van de koeien een hoorn. De koe bloedde en de enkel werd pijnlijk dik. Vader werd het geklaag aan zijn hoofd hierover waarschijnlijk zat en zonder zich goed te realiseren wat hij voor reactie zou oproepen loste hij beide problemen op door het inschakelen van twee magische gebedsgenezers. Beiden waren woonachtig in onze buurt op hooguit enkele minuten gaans.

Het bloed werd gestelpt door een van de kinderen naar een oude boerin te sturen. Het was voldoende haar over de koe te informeren, ze hoefde de koe niet te zien. Ze sprak een gebed dat niemand kent en voor je goed en wel thuis was bleek de kwaal genezen. Ook deze koe, hetgeen niemand verbaasde, met uitzondering van onze gast wel te verstaan.

De verstuurde enkel werd genezen door een bezoek aan een boertje met een mysterieus waas om zich heen. Thans zou ik dat een sjamanistisch waas noemen. Hij genas met enkele vegen over de pijnlijke enkel en sprak tegelijk iets onverstaanbaars dat hij van zijn moeder had geërfd maar heeft meegenomen in zijn graf.

Beide genezers waren vrome katholieken die zich verder in niets van hun buurtgenoten onderscheidden.

Vader wist ongetwijfeld dat heerom hierover zijn gedachten zou hebben, maar het kwam hem op dat moment wel erg ongelegen overal rekening mee te houden.

Het zou misschien wel met een sisser zijn afgelopen ware het niet dat de eerwaarde hooggeleerde het wachten op de volgende wee ook moe begon te worden en vroeg of er in de tussentijd niet gewerkt kon worden aan bijvoorbeeld het in gereedheid brengen van het hok waarin het kalf zo meteen moest komen.

Vader luisterde maar half omdat hij net begon zijn mouwen op te stropen om diep in de koe af te dalen en het kalf de vereiste draai te geven die de bevalling zou bespoedigen. Hij zei dat het hok pas

gemaakt mocht worden nadat het kalf geboren was. Op de vraag waarom dat zo was antwoordde hij 'om den Heer niet te verzoeken'. Dit was de druppel die de emmer deed overlopen.

Na twee voorbereidende opwarmers van gebedsgenezers stapte hier iemand met zijn mestklompen over de cartesische scheiding van natuur en godsdienst. Heerom antwoordde met enige gebedenheid dat het niet paste de Heer hierbij te halen en dat het net zo goed als met die bloedende hoorn en die verstuurde enkel je reinste heidendom was dat een gelovig mens van deze tijd niet paste.

Hoe het daarna precies verder ging weet ik niet meer. Het kalf werd levend geboren en er werd snel een provisorisch hokje in elkaar gezet. Vader had zich nog proberen te verdedigen door zich op hun beider vader te beroepen die dit soort inzichten praktiseerde, op een manier die boeren generaties lang heeft beziggehouden.

Het zijn allemaal opwellingen die voortkomen uit het overlijdensbericht.

Het embleem van Kruis en Ploeg op de kaft van het boerenkerkboek is hetzelfde als dat in de droom onder de perzikboom. Ik weet dat er dus een diepere verwantschap moet zijn tussen wat ik dezer dagen bezig ben

te leren en dat wat in de erfenis van de voorouders is nagelaten. Zonder dat ik het me goed bewust ben leeft er kennelijk nog iets van de archaische landbouw in mij.

Terugkerend in de werkelijkheid van mijn hotelkamer trekt de poster van het taoïstisch landschapslichaam mijn aandacht. Ik zie in de buik de afbeelding van de ploeger met zijn os; een tafereel bij uitstek dat in de gebeurtenissen van vanmiddag op de achtergrond meespeelt.

Ik vermag de bedoeling van die samenloop van omstandigheden niet te doorgronden. Het is echter voldoende duidelijk dat ik het een noch het ander kan negeren.

In de verwachting dat ik net voldoende tijd heb om de ter aarde bestelling bij te wonen besluit ik nog vandaag de terugtocht te regelen.

Ik stel de hotelmanager op de hoogte van mijn vertrek en verzoek het reisbureau, dat een desk in de lounge van het hotel heeft, de terugreis naar Europa te regelen.

Met gemengde gevoelens pak ik mijn spullen. Het allegaartje van bizarre snuisterijen, boekjes en vooral de poster en mijn notities.

Ik ontruim de kamer met het onwezenlijke gevoel dat ik hem amper heb betrokken. En ergens lijkt dat ook het geval voor dit land en zijn bevolking. Misschien omdat ik op de eerste ochtend pardoes in het spoor van de blinde ziener terecht kwam en me in die richting heb laten meezuigen. Intussen is me wel duidelijk geworden wat ik onder de Otherworld moet verstaan. Ik zal er misschien wel nooit meer van los komen. Dat is het effect van de zegen die ik als barbaar mocht ondergaan en die heeft me van een toerist veranderd in een pelgrim.

Het onverwachte einde van deze pelgrimage naar de Otherworld is nu in zicht. Ik kan me nu alleen nog maar verlaten op de toevallige mogelijkheden die externe krachten mij bieden.

Ik betaal de hotelrekening en deponeer mijn bagage in het depot van het reisbureau.

Zij hebben het intussen voor elkaar dat ik vanavond laat kan vertrekken vermits ik een overstap met lange wachttijd in Hongkong, Phnom Penh en Abu Dhabi op de koop toeneem. Ik stel vast dat het op die manier lukt op tijd terug te zijn en ga akkoord.

Voor de bagage zal worden gezorgd en met de benodigdheden voor onderweg in mijn tasje is vanaf dit moment de reis in feite al begonnen. Ik heb nog zeven uur vooraleer het vliegtuig vertrekt.

Met een gevoel 'ik zie wel wat de dag verder brengt' ga ik op weg in de richting die me inmiddels vertrouwd is.

De boekwinkel brengt me op het idee dat ik nog wat ondergewicht van mijn bagage kan opvullen met boeken die hier meer dan de helft goedkoper zijn dan thuis.

Even later ben ik in het bezit van de geschriften van de Gele Keizer, Zhuangzu en Wenzu; en dat betekent dat de lange wachttijden die ik in het verschiep heb al iets aantrekkelijks beginnen te krijgen.

Op weg naar de markt lijkt alles me zo vertrouwd dat ik in de verleiding kom het een stukje met gesloten ogen te proberen. Na een paar seconden is me echter al duidelijk dat ik geen aanleg heb voor Blinde Ziener.

Ik vertel de theevrouw onder het genot van een geurig bekertje thee dat mijn bezoek erop zit, maar dat ik het vaste voornemen heb nog eens terug te keren.

Met een pakje thee van een der laatste Oolong-oogsten uit het gebied dat door de Drie Klovdam onder water zal worden gezet neem ik afscheid.

Van haar nog immer goed geluimde buurman koop ik enkele perziken: de "peaches of immortality" zullen me zonder twijfel de terugreis doen overleven.

Bij de vogelman aarzel ik even. Hij lijkt met een gezicht zonder enige emotie of andere uitdrukking in de verte te staren. Net of er geen markt, geen mensen en geen huizen zijn die zijn blik kunnen tegenhouden. Toch zal hij het geluid en geuren van de markt opvangen en in zijn verbeelding een beeld vormen van wat er om hem heen gebeurt. Of zou het zo zijn dat hij zich een indruk van de voor hem onzichtbare wereld vormt op dezelfde manier als ik deze dagen bezig ben aan de hand van indirecte en vaak vage aanwijzingen een beeld van de Otherworld te vormen? In het vorige gele briefje verwees het vogeltje mij naar de binnenwereld van innerlijke belevingen. Eerst wist ik er geen raad mee maar intussen is me duidelijk geworden dat er overal aanknopingspunten en aanwijzingen bestaan die de weg naar binnen wijzen en zelfs zodanig dat de buitenwereld via die binnenweg een geheel andere verrijkende betekenis krijgt.

Als ik de komende dagen de vraag moet beantwoorden hoe het daarginds in China was, zal het me niet licht vallen iets over te brengen van de indrukken die ik heb opgedaan. In de hoop een uitnodiging voor een vervolfbezoek te ontvangen, in tegenstelling dus tot dat vorige bericht dat mij opriep maar thuis te blijven, besluit ik nogmaals een briefje te laten pikken.

Het dartele vogeltje komt deze keer gewilliger te voorschijn dan vorige keren. Misschien begin ik een bekend gezicht te worden. Wel duurt het even voor het juiste briefje gevonden is. Er moesten enkele snelle bewegingen van de nagels aan te pas komen.

De oude man leek het te horen en er verscheen een korte zachte glimlach op het anders zo gesloten uitdrukingsloze gezicht. Misschien was het een signaal van het vogeltje dat, net als een geleidehond, zijn meester met geluiden aanwijzingen geeft. In ieder geval vatte ik zijn glimlach op als een afscheidsgroet en tegelijk als een zekere aanmoediging waarin hij te kennen gaf dat voor deze barbaar nog niet alles verloren was.

Het briefje vereiste deze keer geen assistentie van een vertaler want er stonden geen Chinese karakters op. Dit maakte de inhoud van de boodschap echter niet minder cryptisch dan in de vorige afleveringen het geval was. Er stonden deze keer twee cijfers op met een verbindingsstreepje ertussen. Het eerste cijfer was twaalf en het tweede tien. Gelet op de voorafgaande les ging ik ervan uit dat het nu ook om een klassiek boek zou gaan. Bij gebrek aan een titel laat ik mijn gedachten gaan. Zij gaan eerst en vooral uit naar de Daodejing en I Tjing. Deze bevatten respectievelijk 81 en 64

hoofdstukken; de Daodejing zonder subspecificatie, waarmee ik het tweede cijfer in verband breng, en de I Tjing heeft alleen subspecificaties van een tot zes. Voorlopig blijft deze boodschap derhalve in nevelen gehuld, maar ik ben inmiddels door de wol geverfd en vertrouw erop dat de oplossing van het raadsel zich ter gelegener tijd wel aandient.

Met veel belangstelling volg ik het reilen en zeilen bij de stalletjes van de steenman, de houtman en vooral dat van de verkoper van de paddestoelen.

Die goudzoeker, de *Ganoderma lucidum*, en het paddestoelvormig model van het wierookvat waren toch wel sleutelinzichten om te kunnen komen tot het idee van de spirituele plantenteelt en de religieuze landbouw.

Dat de oudtijdse smeden en alchemisten zich een plant of paddestoel ten voorbeeld stellen is op zich al veelbetekenend. Inmiddels weten we van de botanici dat er wel degelijk gericht gebruik kan worden gemaakt van bepaalde planten die edele en of giftige metalen uit de grond inzamelen en in het eigen weefsel opslaan.

Ze werken niet anders dan de micro-organismen die over het vermogen beschikken bepaalde metalen selectief op te nemen en op die manier bijvoorbeeld gronden van vergif zuiveren. Geen wonder dat de kruidendokters en alchemisten van deze eigenschap gebruik wilden maken om het gezochte levenselixer of medicijn te winnen.

Hoe beter een plant in staat bleek de gezochte elixer in hoge concentratie in zichzelf te accumuleren, hoe meer het in aanmerking kwam voor een status van heiligheid. De oertijdse mens zag zijn eigen vermogen tot zelfheiliging door middel van inname en raffinage van voedingsnutriënten immers op precies dezelfde wijze.

De hoge eerbied voor de goudzoeker, die ze hier overigens Lingzhi noemen, is typerend voor de link tussen de alchemie en de oertijdse plantenteelt. Voor menigeen zijn alchemisten niet anders dan ordinaire goudzoekers die snel rijk wilden worden. De status van de Lingzhi herinnert iedereen er fijntjes aan dat het de vroege alchemisten helemaal niet ging om het profane goud maar om de sacrale nutriënten en medicijnen die de planten uit de bodem halen.

De vroege alchemisten zochten de edele nutriënten voor onze gezondheid en waren er nog van overtuigd dat die godsdienst zowel hen als hun patiënten zou heiligen. Daarom heeft men waarschijnlijk de sacraliteit van de hoogste voedingswaarde betiteld als "goud" en mogelijk ongewild de deur geopend voor het misverstand waar we nog steeds hinder van ondervinden.

Door het centrale offervat van de tempel een vorm van een paddestoel te geven heeft men volgens mij uitdrukking willen geven aan de opvatting dat de grote rituelen rondom het wierookvat altijd beogen op een of andere wijze het proces van de nutriënteninzameling te eren. Het wierookvat staat voor het proces waar het bij de zelfheiliging door middel van voeding allemaal om draait; de accumulatie, uitzuivering en consecratie van de elementen die onze gezondheid dragen. De spijsvertering is in wezen een verlengstuk van de mineraalverwerking in de grond en beide processen worden in de rituelen vergeleken met de kookpot waarin dagelijks de spijzen vanuit dezelfde sacrale doelstelling worden klaargemaakt.

Daarom toont het innerlijk landschap van het lichaam ons een dampende spijspot in de onderbuik. En pal naast de kookpot loopt de ploeger met zijn os door het rijstveld. Het beoogt allemaal hetzelfde; ons te laten inzien dat deze dagelijkse werken van de keuken en de akker onderdeel zijn van een religieuze omgang met lichaam en natuur.

Door het reactorvat de vorm van een paddestoel te geven willen de oude alchemisten ons eraan

herinneren dat hun opus beoogt na te bootsen, liefst ook nog te versnellen, wat de fungi beter kunnen dan elke andere plant.

Dat het alchemistisch vat het natuurlijk proces van de fungi wil nabootsen laat zich moeilijk aannemelijk maken daar we de elixer vaak gelijk stellen met de edelmetalen. De Lingzhi bewijst dat het wel degelijk de bedoeling is het proces van het vat gelijk te stellen met het fysiologisch proces van de plant die nutriënten extraheert uit de ruwe grond-stof van de aarde.

Nu ik het op deze manier begrijp veranderen al die verdachte handelaren in bedenkelijke producten ineens in vanzelfsprekende leveranciers van onmisbare levensmiddelen.

Ik verlaat de markt voor een laatste bezoek aan de parkeerplaats van trekdieren en transportmiddelen.

Op dit middaguur hebben mens en dier hun slaapje achter de rug en maken zich op voor de terugtocht.

Ik herken de ossenkar die vanochtend ook al mijn aandacht trok. Inmiddels heb ik langs een andere weg ook met dit nobele trekdier kennis gemaakt; dat was als trekos van de ploeg. Als er iets in de geschiedenis van de landbouw is uitgevonden dat alle vernieuwing en modernisering heeft weten te trotseren is het wel de os met zijn ploeg. Het beeld dat we nu nog algemeen aantreffen in de traditionele landbouwgebieden van Azië komen we vrijwel in dezelfde vorm al tegen op afbeeldingen van drieduizend jaar geleden.

Ik las in mijn gids van de Hortus dat de legendarische Shennung graag wordt afgebeeld met een ossenkop en twee koeienogen die je recht en doordringend aankijken.

Dat komt goed overeen met de plaatjes die ik van hem heb gezien, maar als ik hier de kop van deze trekos bekijk zie ik eerder het tegendeel. Deze os heeft ogen die me doen denken aan de onbedorven spontaniteit en zuiverheid van kinderoogen. Veel dieren, onder meer sommige paarden die ik hier heb gezien, hebben iets schichtigs en achterdochtigs. Geen wonder als ik bedenk hoe zij in weerwil van denderende vrachtauto's en andere concurrenten in het verkeer hierheen zijn gekomen.

Het is deze dieren aan te zien dat ze geselecteerd en getraind zijn op grote alertheid en een snel reactievermogen. Alleen als zij het instinct bezitten van een ervaren chauffeur kunnen ze zich nog in dit verkeer handhaven.

Ik denk dat de os een uitzondering vormt en doorgaans op velden en onverharde wegen van het platteland wordt ingezet. Waarschijnlijk is hij hier eenmalig om een enkele zware last te verplaatsen die andere trekdieren te machtig was. De os is niet snel of behendig, maar wel sterk en onverschrokken. Ik herinner me dat in Bolivia de boeren en loonwerkers die waren overgestapt naar trekkers ervoor zorgden dat er in het dorp altijd tenminste een koppel trekossen in ere werd gehouden. Zij waren het laatste redmiddel om het machinepark weer vlot te trekken als overvloedige regens op steile hellingen alles en iedereen deed vastlopen.

In veel culturen is de trekos nog een vast bestanddeel van de bruidschat. Een traditie die volgens sommige theorieën teruggaat tot het oertijdse modelhuwelijk tussen de veehouder en de planten telende boerin.

Geen wonder, bedenk ik nu, als ik in de ogen van deze os iets herken van serene integriteit, dat deze blik de oertijdse boerin tot een huwelijk heeft kunnen verleiden. Ze heeft, naar men aanneemt, lang weerstand geboden aan de pogingen van herders en jagers die maar wat graag gingen deelnemen aan het ongevaarlijke rustige leven van de eerste plantentelers. De vrouwen gaven hun monopolie op de heilige voedselvoorziening echter niet zomaar uit handen. Toen ze de kiemkracht van de zaden hadden ontdekt grepen ze de mogelijkheid aan de voedzame bomen en planten dichtbij huis te

kweken. De lange vaak gevaarlijke tochten, die voor de verzameling van het voedsel nodig waren, konden vanaf dat moment worden vermeden.

Men weet niet hoeveel eerdere verleidingspogingen, die aan de trekos vooraf gingen, hebben gefaald en evenmin welke dieren hierbij als lokaas dienst deden. Wel mogen we aannemen dat de vrouwen hun huid duur hebben verkocht door zich te blijven verzetten tegen de invoering van het huwelijk met de veehouder tot deze met de os aan de poort verscheen. Dat zij, en later het hele matriarchaat, viel voor de tedere ogen van deze werkzame krachtpatser is een markant moment in de geschiedenis van de mensheid. De os als bruidsschat heeft zijn belofte volledig waargemaakt en zich nooit door om het even welke rivaal laten verdringen. Dit vredig kauwende huisdier heeft het erf van de boerin nooit meer verlaten en is nog steeds in grote delen van de wereld de hoeksteen van het zelfvoorzienend gemengd bedrijf.

Door met de jager tegelijk deze herkauwer te domesticeren heeft de oertijdse boerin een degelijke basis gelegd voor de subsistentie van haar voedselvoorziening. Huwelijk, gezinsbedrijf en subsistentie zijn tot op de huidige dag instituten gebleken met duurzame levenskracht.

Zelfs hier op de markt blijken ze onafscheidelijk en bieden weerstand aan de stormachtige modernisering die het gezin en de subsistentie bedreigen.

Inmiddels heb ik ingezien dat die bedreiging ook wordt ervaren als een aanslag op hun onafhankelijkheid en godsdienstvrijheid.

Ik moet niet te lang bij het dier stilstaan want mijn tijd begint schaars te worden. Terwijl de priemende blik me achtervolgt, steek ik de markt over voor een laatste bezoek aan de oude kloostertuin.

De plassen van de stortbui vanochtend hebben hier en daar een zwarte plek achtergelaten; het water heeft intussen zijn weg ondergronds gevonden en zal op deze zoveelste rondgang andermaal proberen iets van de erfenis van de oude monniken mee te nemen naar de wortelzone van de bomen.

Zullen die bomen de dagelijkse voorbijgangers blijven bevruchten zoals de moerbei mij enkele malen in de houdgreep nam? Op de eerste dag met die bijzondere excursie naar het platteland waar ik kennis maakte met de boer die als een os in een molen liep en de drijfstang met een gouden kroon vast hield.

Nu ik inmiddels wat meer weet van de os en zijn baas begrijp ik dat die droom ook verwijst naar het grote ritueel van de ploegers. De gouden kroon geeft aan dat de ploeger de aarde opent voor de werking van de hemel. De oudste ploegvormen, zoals onder meer die waarmee Shennung wel wordt afgebeeld, zijn ankervormig. Een anker dat lijkt op een kruis met een gebogen dwarsbalk. Ik zag het vandaag nog toen ik onder de perzikboom zat; het Cruce at Aratro dat bij thuiskomst in het hotel aan de overleden monnik deed denken. Het archaische van mijn eigen cultuur bleek sterk verwant met de exotische cultuur waarin ik het aan het zoeken was.

De Christuskroon van de gekruisigde en de keizerskroon van de ploeger die de lentefeesten opsiert verwijzen naar gelijkaardige religieuze teeltactiviteiten.

Het ploegen is in wezen niet meer of minder religieus dan het omkeren van de waterstroom die de rijstvelden moet bevoeien.

Ook het ploegen is een activiteit van de omkering en wel van de grond, evenzeer als de wateromkering is bedoeld om de kringlopen van de nutriënten te onderhouden. Het organisch materiaal van de bovengrond en het verweringsproduct van de minerale ondergrond worden vermengd en stimuleren het bodemleven van de wortelzone.

De trekos levert behalve arbeid de mest die de bovengrond verrijkt met organisch materiaal. Het voer van de os is nauwelijks een lastpost omdat hij tevreden is met stro en dorsresten die niet voor menselijke consumptie geschikt zijn. Toch geeft de os (koe)er melk voor terug en verhoogt daarmee het dieet van het gezin met hoogwaardige nutriënten.

Niet dat het in het vermogen van de os ligt de fungi of de Ginseng concurrentie aan te doen, wel heeft onze goedhartige herkauwer met ere een plaats direct naast de spijspot verworven.

Het lijkt me namelijk niet denkbeeldig dat de taoïstische alchemisten bij de afbeelding van het taoïstisch landschap niet alleen hebben willen laten zien dat het proces van de spijspot analoog is aan dat van de plant en ons darmstelsel, maar ook aan dat van het maagstelsel van de herkauwers. Aangezien we in de onderbuik van de afbeelding te maken hebben met verschillende vormen van consecratie en extractie van nutriënten, ligt het voor de hand dat de transformatie van stro in melk ook model heeft mogen staan voor het vermogen de heilig makende component uit de ruwe grondstof te bevrijden.

Of deze overweging ook een rol heeft gespeeld bij de evangelisten die de os een plaats op de eerste rang toedachten in de stal waar het Christuskind werd geboren, blijft een vraagteken.

De alchemisten hebben ongetwijfeld begerig gekeken naar de eigenschappen van het viertal magen van de herkauwers. Het consecreren van stro in melk heeft ongetwijfeld een grotere bijdrage aan het heil van de mensheid geleverd dan het extraheren van ongeacht welk edelmetaal.

Was het niet op deze plaats dat de moerbeï mij gisteren attendeerde op de jaden spijspot met passende deksel die tegelijk wierookvat kon zijn?

Inmiddels hebben de talloze omzwervingen door het onderbewuste en de Otherworld me geleerd dat het in de potten en vaten van de keuken en het altaar om hetzelfde te doen is als in de darmen van de mens en de magen van de koe en dat dit alles het centrale proces van consecratie, transformatie, transsubstantiatie en zelfheiliging beoogt.

Dat een enkel plaatje van een poster dit alles in een simpele afbeelding weergeeft blijft me verbazen.

Ik loop nog een keer langs het rotstuintje dat er door de stortbui schoongewassen bij ligt.

Met wat goede wil is het nu mogelijk de contouren te onderscheiden van de ploeger en de trekos. Ze staan pal naast de dampende klaarpan. Het vuur onder de pan vormt een schril contrast met de waterige ondergrond van de ploeger. Inmiddels begrijp ik dat er behalve een tegenstelling ook een belangrijke overeenkomst is tussen deze twee. Ploeger en alchemist werden al vaker met elkaar vergeleken.

In de hermetische traditie van Europa treffen we vergelijkbare opvattingen en afbeeldingen aan.

In middeleeuwse traktaten van alchemisten komen gravures voor met akkers waarop een oven wordt gestookt en tegelijk een ploeger aan het werk is. Die ovens onderscheiden zich in niets van die welke we ook kennen van afbeeldingen van de laboratoria der alchemisten.

De traktaten maken melding van alchemisten die hun opus bij voorkeur vergeleken met het werk van de plantentelers. Zij vergelijken het "goud van de filosofen" met de humus van de aarde. Het opus zien zij in het ideale geval als "Hemelse Landbouw". In dat geval stellen zij de humus voor als "Paradijsaarde" en Adam als de hemelse landman die nog over de kunst mocht beschikken de hoogwaardige voeding te oogsten die hem de onsterfelijkheid garandeerde.

De Boom des Levens, de leverancier bij uitsteking van het elixer, vergelijken de alchemisten met het vloeibare metaal kwik. Kwik is als geen ander metaal in staat de edelmetalen op te lossen en leent zich aldus uitstekend voor de extractie van goud en zilver. De hemelse landbouwmethode van de alchemisten spiegelde zich graag aan de wortels van de Levensboom die het filterend

extractievermogen bezaten de elixerachtige nutriënten uit de ruwe grondstof los te weken en te accumuleren.

Ik overdenk dit alles voor het eerst op het moment dat ik het miniatuurlandschap voor de ingang van het tempeltje voor het laatst bezoek. Vreemd dat dit alles niet eerder bij me is opgekomen. Het moet diep in mijn geheugen toch al die tijd reeds aanwezig zijn geweest.

Ik ga de tempel binnen om de goden, heiligen en Verhevenen te danken voor de gewaarwordingen en inzichten waaraan zij mij de laatste dagen deelachtig hebben laten worden.

Op de terugweg door het park schiet de oude Griekse fabel van Aysop me te binnen. Misschien omdat deze ook wel iets heeft van de hermetische ploegers.

Aysop was een oude wijnboer. Op zijn sterfbed vertelde hij zijn zoons dat zijn erfenis bestond uit een stel goudstukken die hij in de wijngaard begraven had. Voor hij een duidelijk antwoord kon geven op de vraag van zijn gemakzuchtige zoons waar de schat precies begraven lag, blies hij zijn laatste adem uit.

De erfgenamen zagen zich genoodzaakt de handen uit de mouwen te steken. Vergeefs zochten zij naar het goud maar ze gaven het pas op nadat de hele wijngaard in zijn geheel diep was omgewerkt. Teleurgesteld vroegen zij zich af waarom hun overleden vader hen deze poets had gebakken. Het antwoord kwam in de jaren daarna.

Als gevolg van de intensieve grondbewerking droeg de wijnstok rijker vrucht dan ooit tevoren. De wijnverkoop bracht hen meer geld in het laatje dan waarnaar zij zo naarstig hadden gezocht.

Eerst toen begrepen zij de bedoeling van de overleden vader. Hij had hen duidelijk willen maken dat de gemakzuchtige weg van hebzuchtige goudzoekers inferieur is aan die van de traditionele boer die bereid is de handen uit de mouwen te steken.

Deze en andere, vergelijkbare, verhalen duiken vaak op in de beschouwingen van de alchemisten. Ze geven daarmee te kennen dat er geen rechtstreekse weg is naar de mijn waar het goud of de hoogwaardige elixervoeding voor het opscheppen ligt.

Net als de ploeger moet men bereid zijn de lange moeizame weg van de plantenteelt te volgen om de natuurlijke weg van de elixerinzameling tot een goed einde te brengen. Vaak treffen we tegelijk pleidooien aan waarin het werk van de edele landbouwer hemelhoog wordt geprezen als zijnde een model voor de bereiding van de elixer.

Vaag komen deze verhalen die ik ooit heb gelezen in mijn herinneringen bovendrijven. Ik verbaas me erover in zoverre dat die herinneringen me kennelijk lang in de steek hebben gelaten terwijl ze me zo evident van pas kwamen.

Is het misschien zo dat ik de afgelopen dagen een of andere blokkade heb overwonnen die mij tot dusverre parten heeft gespeeld?

Wat voor blokkade kan dat geweest zijn?

Iets dat door verandering van voeding is opgelost?

Ik keer terug naar de markt waar men reeds de eerste voorbereidingen treft voor het avondeten. De eerste familiegasten zijn al neergestreken.

Als ik langs de stenenverkoper kom bekruipt me de neiging alvast een jetlagpoedertje te kopen voor de eerste dagen in Europa. Ik zie echter in dat dat niet kan omdat alleen Liu weet hoe de samenstelling van dat kostbare goedje was.

Maar tegelijk bedenk ik dat het een goede aanleiding zou kunnen zijn voor de verandering de stoute

schoenen maar eens aan te trekken.

In slentergang verlaat ik de markt en verzamel de vereiste moed voor een vraag naar, ja naar wat eigenlijk. Er zal wel een bepaalde naam zijn die in niets lijkt op wat ik gemakshalve jetlagpoeder ben gaan noemen.

Eenmaal ter plaatse vraag ik de dienstdoende jongeman naar een middel tegen jetlag. Hij vraagt welk middel ik precies bedoel. Er zijn meerdere middelen die voor dat, en ook heel andere kwalen, in gebruik zijn. Ik zeg geen naam of verpakking te hebben, maar dat mevrouw Liu mij het enkele dagen tevoren ook al heeft verschaft en dat ik vanwege het goede resultaat graag hetzelfde wil hebben. Hij zegt dat Liu op dit moment niet aanwezig is en dat ik op een van de stoelen kan plaats nemen; maar hij voegt eraan toe dat een goed werkend middel na enkele dagen doorgaans niet gecontinueerd hoeft te worden.

Ik knik begrijpend en neem plaats op een van de stoelen, in dit soort kruidenapotheken geen overbodige luxe daar de bereiding van de mengsels nogal wat tijd kan nemen.

Ik sluit mijn ogen en volg in gedachten de adem die vanuit de hielen opstijgt.

Ik zie mezelf terugkerend van een verre reis. Er wacht mij een uitbundige ontvangst van enkele plattelandsvrouwen. We staan bij een heuvel die geploegd wordt.

De ossendrijver stuurt zijn trekdier van boven naar beneden. De voor blijkt ineens een soort deurpost. Het geploegde deel van het veld schuift opzij en er komt een stenen ondergrond te voorschijn. Deze bergwand blijkt een grote schuifdeur. De wand schuift langzaam weg en er komt een fel licht te voorschijn. Het licht is aan de randen wit en van binnen geel; het doet me denken aan een lotusbloem en een dwarsdoorsnede van een ei.

'Bedankt voor het wachten, komt u maar', zegt een vriendelijke vrouwenstem lachend, als ik mijn ogen open.

'Als je op dit uur al in slaap valt vraag ik me af of mijn medicijn wel zo goed heeft gewerkt als me net werd verteld.'

'Nee', zeg ik, 'dat is een misverstand. Ik was gewoon even in gedachten verzonken, in de Otherworld of daar ergens. Nee, het gaat om iets heel anders. Ik heb een telefonisch bericht uit Europa ontvangen en moet vanavond al terugkeren. Het gaat dus eigenlijk om een middeltje dat mij weer zo snel mogelijk kan terugbrengen in de Europese tijd.'

Haar gezicht betrok meteen toen ik zei dat er een onverwachte terugkeer geboden was, maar ze begreep mijn vraag en antwoordde:

'Jouw vraag is moeilijker dan je denkt. Ik heb weinig te doen met mensen die de tijd uitrekken en het zou wel eens kunnen dat mijn middeltje vooral werkt bij hen die de tijd willen inkrimpen.'

Het was voor het eerst van mijn leven dat ik het fenomeen jetlag geformuleerd hoorde worden in alchemistische termen van tijdversnelling of tijdvertraging.

Ik kon er nu niet op ingaan, het was een van de vele onderwerpen waarover ze mij waarschijnlijk nog veel had kunnen leren.

Ze ging me voor naar haar kamer, liet mij plaats nemen en begon een mengseltje van twee stoffen samen te stellen. Ze zei: 'Ik geef je een mengsel van Ginseng en Fuling, de laatste is een product van een wortelschimmel van de pijnboom.'

Meteen schiet me te binnen dat dit dezelfde fuling moet zijn die ik al eerder leerde kennen in verband met de omzetting van hars in wierook.

Ik zeg dat beide componenten me inmiddels enigszins bekend zijn en dat ik eenmaal thuis op zoek zal

gaan naar informatie over dit soort producten.

Zij gaat er niet op in. Mogelijk heeft ze de indruk opgedaan dat ik geen goed nieuws heb gekregen en liever zwijg.

Na wat wikken en wegen besluit ik dat het beter is haar niet in het ongewisse te laten omtrent het motief van mijn vertrek. Heeft zij zich niet ingespannen van de barbaar in korte tijd een pelgrim te maken?

En bovendien zou ik zonder haar bemoeienis niet eens meer bereikbaar zijn geweest. Het tweede vogelbriefje heeft me immers te verstaan gegeven dat ik de stad niet uit hoefde om de Otherworld te verkennen.

Ook is het dankzij haar dat ik naar het museum en de Hortus ben gegaan. En zonder de poster en perzik was ik waarschijnlijk niet eens op het idee gekomen dat de overleden oom van alles te maken heeft gehad met de hemelse ploegers.

Ik zeg: 'Ik ontving het overlijdensbericht van een oom. De laatste jaren bezocht ik hem nog een enkele keer in het bejaardenhuis voor monniken. Door een schijnbare samenloop van omstandigheden was ik de laatste dagen aan het denken gezet over een onderwerp dat iets met zijn vroegere werk te maken had. Het is vooral daarom dat ik het gevoel heb dat zijn begrafenis deel moet uitmaken van de ervaringen en gewaarwordingen die mij hier zo hevig bezighouden. Misschien is het

wel zo dat ik met alles wat ik hier heb gehoord en gezien pas verder kom als ik eerst iets van het oude ga begraven.'

Liu zegt: 'Het spijt me erg voor je, dat je deze treurige gebeurtenis juist op dit moment moet meemaken. Misschien blijkt het later een onmisbare schakel van de pelgrimage waarin je onverwacht verzeild bent geraakt.

Ik weet uiteraard niet wat het verband is tussen onze gesprekken en het vroegere werk van je oom. Ik neem aan dat het wel iets gemeen heeft met het soort werk dat de Chinese monniken van de tempeltuinen heeft beziggehouden.'

'Wat voor jou een aanname is, is voor mij eerlijk gezegd niet veel meer,' zeg ik. 'Ik was niet veel ouder dan jouw zoontje toen hij dat werk deed. Het is echter door een droomervaring in de Hortus dat het bij mij opkwam dat hij een gebedsboek voor boeren heeft geschreven en toen ik later vernam dat hij is gestorven, realiseerde ik me dat ook de landbouw van het oude Europa religieuze wortels heeft. Beter gezegd, ik heb zelf misschien nog wel een onbewuste verbinding met die archaïsche landbouw en begin me af te vragen of die wel zo anders is dan die oude Chinese tradities waarover jij en anderen me hebben gesproken. Vooral vanmiddag in een gesprek met een botanicus van de Hortus ben ik in die opvatting gesterkt. Toen je het net het woord pelgrimage liet vallen moest ik weer aan hem denken. Voordat we in gesprek raakten vroeg hij namelijk of ik een toerist dan wel een pelgrim was.'

'Kostte het je veel moeite de toerist te begraven en de pelgrim het leven te schenken?', vraagt zij. Ik aarzel met te antwoorden. Enerzijds omdat het te simpel is met een enkel 'ja' te volstaan, anderzijds omdat ik nu ineens een heel andere Liu voor me lijk te hebben dan de herbariste die ik gewend ben.

Ook begrijp ik dat zij al een link heeft gelegd met het overlijdensbericht en in feite een beeld van mij heeft dat ik mezelf nog niet goed bewust ben.

Naar aanleiding van die constatering schieten er snel enkele gedachten door me heen. Ik betrap mezelf op een vooroordeel jegens haar.

De meester van de thee, de tempel en de wierook zag ik onmiddellijk aan voor een man van inzicht

en wijsheid. Met de botanicus was het in feite niet anders.

Ik denk dat het meer is dan anciënniteit. Terwijl ik me begin te schamen realiseer ik me dat ik zowel naar geslacht als naar leeftijd discrimineer.

In de hoop dat zij er nog weinig van gemerkt heeft, vraag ik me af hoe ik haar het beste recht kan doen.

Ofschoon zij mijn gedachten niet allemaal van mijn gezicht kan aflezen, merkt ze intussen wel dat ik moeite heb met haar vraag.

Niettemin laat ze de hoorbare stilte voortbestaan en accentueert deze nog wat door zelf een afwachtende houding aan te nemen.

Ik zeg: 'Het kost me moeite houvast te vinden. Dat ik moet loslaten en opgeven is me van meet af aan duidelijk geweest. In zekere zin was ik al met die intentie op reis gegaan.

Al lang ben ik zoekende naar een verbinding van het religieuze en het natuurlijke. In mijn werk als plantenteler heb ik vaak mystieke ervaringen gehad. De moeilijkheid is echter dat ik de ervaring van het goddelijke met de natuur verbind zoals wij gewend zijn een gedachte te koppelen aan het lichaam. Geest en lichaam leiden bij ons min of meer een eigen leven.

De laatste dagen ben ik gaan inzien dat dit twee wereldenmodel een fictie is en dat ik naar een eenheid van geest en lichaam moet streven. En die eenheid leidt dan vanzelf naar de vereniging van het heilige en het natuurlijke, ook in de plantenteelt.

Toen we vanochtend tijdens de regen spraken over het miniatuurlandschap bij de tempel werd me duidelijk dat deze eenheidsvorm van lichaam en geest voor mij een gesloten boek zou blijven, zolang ik het twee wereldenmodel niet kon loslaten.

Misschien ben ik nu met de begrafenis ervan begonnen.'

Liu overdenkt hetgeen ik heb gezegd en ik begin me af te vragen of ik wel duidelijk ben geweest.

Ze zegt: 'Je bent niet de eerste westerling die me vertelt dat de wereld van geest en ziel een zelfstandig bestaan leiden in jullie levensbeschouwing. Vaak proberen ze me duidelijk te maken. dat er geen harde bewijzen bestaan voor de eenheid van geest en lichaam waar wij van uit gaan. Ik vind het boeiend dat jij het omgekeerde doet en op zoek gaat naar aanwijzingen voor het gelijk van een levensbeschouwing die nieuw voor je is.

Misschien is dat wel het belangrijkste verschil tussen een toerist en een pelgrim. Iemand die uitgaat van zijn gelijk kan het heilige hooguit observeren. Degene die zijn zekerheden loslaat stelt zich open voor de ervaring van het heilige.

En in de overgang van het eerste naar het tweede spelen de voedzame stofjes in de planten die we eten beslist een belangrijke rol.'

De laatste zin voegde ze met een veel betekende glimlach aan haar ernstige woonden toe.

Daarmee zijn we weer op het terrein waar we ons thuis voelen. Ik weet dat het onbegonnen werk is te proberen me een voorstelling te vormen van hoe een Chinees naar het dualisme van de westerse levensbeschouwing kijkt. Voor mensen die een groot deel van de dag tussen de planten en het eten doorbrengen is het misschien ook beter zich niet teveel aan abstracte generalisaties over te geven. Zeker niet op dit uur van de dag als de maag ons eraan herinnert dat we onze aandacht naar de keuken moeten verplaatsen.

We begrijpen elkaar op dit punt het beste en besluiten dat het tijd wordt om afscheid te nemen.

Ik toon haar de boeken die ik op de valreep nog heb aangeschaft en zie en passant het laatste vogelbriefje opduiken. Ik laat het zien en zeg dat het vogeltje kennelijk al voelde aankomen dat ik het verder zonder tolk zou moeten stellen. Ze zei dat het vast een verwijzing zou zijn naar een van de

boeken die ik op dat moment al bij me had.

De blinde is immers gewend overal doorheen te kijken en te weten zonder te zien.

Net als de botanicus gaf ze te kennen bij gelegener tijd graag nog eens te vernemen hoe het me verder was vergaan. Ik zei dat het magische poeder het tijdsverschil tussen ons stellig nog eens zou overbruggen.

Met een stevige warme handdruk gingen we uiteen.

Ofschoon ik bezig was alle deuren met China keurig achter me te sluiten had ik het gevoel dat onze wegen zich nog wel eens zouden kruisen.

Ik besloot dat mijn laatste bezoek aan de markt moest worden afgesloten met een kom echte Wantansoep.

Ik kwam in een opgewekte stemming toen ik alle naastige bedrijvigheid rondom het eten zag. Zou de natuurlijke levenskracht van de voeding dan toch sterker zijn dan de treurnis van het overlijden?

Ik ging op zoek naar mijn ijzeren klapstoeltje maar moest vaststellen dat dit reeds was bezet.

François had vandaag gezelschap meegebracht en was druk in gesprek met een keurig uitziend heerschap, die ik voor een buitenlander aanzag.

De zoon van de kok had al een krat omgekeerd en met een lap afgedekt voor ik zelf goed en wel door had dat ik om iets in die richting zou kunnen vragen.

Op een gegeven moment, ik had mijn soep al bijna op, kreeg François me in de gaten. Met een gebaar van 'ik ben nu even bezig maar zie je zo meteen' gaf hij te kennen me te willen spreken.

Even later stapt zijn gesprekspartner op en vraagt hij mij de vrijgekomen plaats in te nemen.

Hij zegt dat het om een collega gaat die hij vanavond uitgeleide zal doen en dat hij hem het verschil wilde laten proeven tussen het echte eten hier en dat wat hij gewend is in de dure gelegenheden in de stad.

Ik vertel over mijn onverwachte reisplannen en dat ik blij ben hem nog even te spreken.

'Het genoeg is geheel mijnerzijds', zegt hij. 'Ik kan je bovendien een lift aanbieden naar de luchthaven want ik breng mijn collega straks toch daarheen.'

'Is het niet bezwaarlijk hem met een onbekende op te schepen?', vraag ik.

'In dit geval beslist niet', zegt hij. 'Ik denk zelfs dat jullie een goed gezelschap aan elkaar kunnen hebben. Hij is hier als paleontoloog betrokken bij opgravingen en beroepshalve erg geïnteresseerd in de mythologische en antropologische onderwerpen waar wij het met elkaar over hebben gehad. Als het gaat over stenen en planten heb je aan hem bovendien een betere gesprekspartner dan aan mij want hij is ook geologisch onderlegd.'

Ik zeg graag van de geboden gelegenheid gebruik te willen maken en bied hem een glas thee aan.

Hij heeft voor de rest van de dag geen andere dan genoemde verplichtingen en even later lijkt het alsof het gesprek van gisteren zich herneemt.

'Gisteren had je een veel betekende collectie artikelen verzameld', zegt hij. 'Ik ben benieuwd of je vandaag ook zo geslaagd bent.'

'Dat niet', zeg ik. 'Ik beperk me vandaag tot een worteltje Ginseng en enkele boeken die voor jou al lang gesneden koek zijn.'

Toch heb ik vandaag veel opgestoken door de Hortus te bezoeken. Het is me duidelijk geworden dat de eigenschap van de goudpaddestoel, waar we het gisteren over hadden, in feite niet veel anders is dan de opnamecapaciteit van mineralen. Ginseng staat in dat opzicht zijn mannetje nog beter dan

de Lingzhi.

Wat me echter het meest trof is dat de legendarische samensteller van de eerste farmacopee zo'n hoge religieuze status heeft kunnen verwerven.'

'Daarover heb ik me ook verbaasd toen ik er voor het eerst van hoorde. Shennung is een van de drie beroemde Verhevenen die de grondslag legden voor de Chinese beschaving. Op het platteland vereert men hem nog steeds.'

'Wat moet ik me bij die verering precies voorstellen?'

'Dat is meer dan ik je vandaag nog kan vertellen. Laat ik je een voorbeeld geven van iets dat ik enkele jaren geleden toevallig heb mogen bijwonen.

Waar je ook komt in China, met het lentefeest op nieuwjaar begeeft de burgemeester zich met zijn gevolg naar de oostelijke stadspoort voor een offer aan Shennung. Dit is een belangrijke gebeurtenis die niemand wil missen. Vooral de boeren niet, zij komen van heinde en verre met de hele familie toegestroomd en brengen hun werktuigen en trekdieren mee.

Men vormt een groot beeld van hout of klei in de vorm van een trekos. Je weet waarschijnlijk al dat Shennung bij voorkeur wordt afgebeeld met een osachtige kop en van die grote strenge koeienogen. Het beeld wordt door een magiër of een plaatselijke blinde willekeurig beplakt met papieren van verschillende kleur.

De omstanders leiden uit die kleurkeuze af hoe de weersomstandigheden dat jaar zullen zijn en of het een goede oogst wordt.

Vervolgens zingt men liederen, spreekt gebeden en brandt wierook en kaarsjes. Ook strooit men vaak bloesemblaadjes van papier over de os.

Het toppunt van de ceremonie breekt aan als het beeld in brand wordt gestoken en met stokken door de omstanders wordt verpulverd. Iedereen doet dan zijn uiterste best zoveel mogelijk snippers van het beeld te bemachtigen.

Het zijn deze restanten van het offerbeeld waar men een grote waarde aan toekent. De boeren verspreiden de kruimels over het land om het extra vruchtbaarheid te geven. Zij die het met weinig as of klei moeten doen mengen het door de composthoop of door het zaaizaad.

Het zaaizaad neemt bij de lentefeesten altijd een centrale plaats in. In dit geval is het zo dat men het beeld van de os helemaal vult met zaad van de vijf granen om het middels het ritueel extra kiemkracht te geven.'

'Dat is werkelijk bijzonder boeiend', zeg ik verheugd. 'Het sluit naadloos aan bij die agrarische interpretatie van het stichtingsoffer waar we het eergisteren over hadden.'

'Ik wist dat je dat zou zeggen', merkt François op. 'Het kwam ook bij mij op toen ik bezig was met mijn verhaal. Het idee sluit goed aan bij de functie die men de oerchaos en de Kunlun toedichtte. Misschien waren onze mythologen en godsdienstfenomenologen te weinig gericht op de voeding en de plantenteelt, anders hadden ze die link wel een keer gelegd.'

'Dus jij houdt het voor mogelijk dat deze vruchtbaarheidsrituelen in feite een weergave zijn van het geloof in de scheppende godheid die zichzelf offert om het bestaan van de wereld mogelijk te maken?'

'Ik moet toegeven dat die gedachte me de laatste dagen blijft bezighouden. Vooral omdat daarmee veel vraagtekens omtrent het hoe en waarom van talloze plattelandsrituelen opgelost worden.

Dat voorbeeld van Shennung is er een van, maar in feite kennen we soortgelijke rituelen al van de mythen uit Egypte en Mesopotamië. Steeds weer dat terugkerend kenmerk van de offersnippers die met mest, zaad, grond of humus worden vermengd om de toekomstige opbrengst te verhogen. Niet

dat ik van het ene moment op het andere kan overschakelen naar het principe van een minerale godheid en een mythologische bemestingsleer, maar ik geef toe dat de hardnekkigheid waarmee de agrarische rituelen voortbestaan doen vermoeden dat er bij de oertijdse boeren wel eens zoiets achter zou hebben kunnen zitten.'

Ik zeg: 'Misschien dat "wij atheïsten", zoals je ons terloops noemde eergisteren, na al die ecotheologische omzwervingen weer met de voeten op de grond komen?'

'Dat zal niet op stel en sprong gebeuren, al heb ik inmiddels wel begrepen dat ik in dat opzicht beter niet generaliseer voor iemand die ik nog niet ken. Onze eeuwenoude gewoonte om het religieuze te beperken tot het domein van de geest laat zich niet zomaar verschalken door het principe van "het telen en eten van de goden".'

Ik begrijp dat het op dit moment geen zin heeft het concrete van de religieuze voedselvoorziening af te zetten tegen het zweverige van de theologische abstractie waarmee het Avondland vertrouwd is. Ook vind ik het niet op mijn weg liggen de suggestie op te werpen dat iemand met zijn beroep toch moeilijk door dit land geboeid kan blijven als er niet ergens in de motivatie een hang naar het natuurlijke van de religie bestaat.

Als hij nog eens tegen iemand als Zhang oploopt zal hem deze spiegel stellig nog eens worden voorgehouden. Bovendien speelt het prachtige verhaal van Shennung nog door mijn gedachten. Ik zeg:

'Gesteld dat de Shennung aanhangers het "telen en eten van de goden" nog steeds bewust praktiseren, hoe verklaar je dan dat ze het beeld van een os en niet van de godheid zelf gebruiken voor de verhoging van de natuurlijke vruchtbaarheid van het akkerland?'

'Misschien is dat wel een van die vragen die zich makkelijker laten beantwoorden als je uitgaat van de godheid met een lichaam van mineralen en hoogwaardige nutriënten. Dus die vraag kan ik net zo goed aan jou stellen. Maar goed, los daarvan is het in veel oude mythen steeds zo dat ploeger en trekdier veel overeenkomst bezitten. Misschien omdat de eerste ploegen door mensen zelf werden getrokken. In dit deel van de wereld heeft de trekos echter ook nog van alles te maken met de domesticatie van de eerste huisdieren.

Misschien heb je wel eens gehoord van het volk Aino dat in het Noord Oosten van Azië leeft. Deze mensen hebben in de tijd toen er nog geen sprake was van ploegen en trekdieren een beer gedomesticeerd. Niet dat men dit gevaarlijke dier heeft afgericht tot een knuffelbeer voor het gezin, zover is het nooit gekomen. Later zag men in dat andere diersoorten zich daarvoor beter leenden. Toch zijn de studies over die voorganger van onze huisdieren veelzeggend als we iets willen begrijpen van de oorspronkelijke motieven van de domesticatie.

De Aino hadden al een lange traditie met jachtrituelen waarin jaarlijks een beer werd geofferd. Het vlees van beren vormde het hoofdbestanddeel van het voedsel en de pels werd gebruikt als kleding. Geen wonder dus dat de beer als een geschenk van de goden werd beschouwd. Het offeren van de beer zag men als een dienst aan die goden; een dienst waarin men met de goden in contact stond. Op een gegeven moment, zo weten we, is die dienst uitgebreid om het contact met de goden te intensiveren en te verbeteren. Die intensivering van de 'gods'-dienst hield in dat men de offerbeer zelf ging grootbrengen. Het beestje werd al jong gevangen en groeide in het gezin op als een kind. De Aino gaan ervan uit dat de communicatie van de veehouder met de goden via de dieren loopt. Zodra de dieren geofferd zijn brengen ze bij de goden verslag uit over de mensen die ze kennen. Je begrijpt wel dat het grootbrengen van de beer met veel zorg en eerbied gebeurde om te voorkomen dat men in de hemel in een slecht daglicht zou worden geplaatst.

Er valt nog van alles over te vertellen waaruit blijkt dat men de domesticatie en veehouderij als een godsdienst heeft opgevat. Het doet er nu niet zoveel toe. Het gaat erom te begrijpen dat je hier bij de domesticatie van offerdier of trekdier niet moet denken aan motieven van arbeidsbesparende technische vooruitgang. Je zou beter kunnen zeggen dat veel landbouwtechnische 'vooruitgang' een effect of godsgeschenk is van het streven naar vernieuwing en intensivering van de godsdienst. Het zou me niet verbazen als bij de domesticatie van de os ook religieuze overwegingen een rol hebben gespeeld. De Aino zagen de beren hoog in de bergen als de voorouders van de mensen. Hoe meer een mens van een beer had, door eten en kleding bijvoorbeeld, des te dichter stond hij bij de goden.

Het zou dus heel goed kunnen dat met de osachtige afbeelding van Shennung zowel de eerste ploeger als zijn nobele trekdier een eer wordt bewezen.'

Ik zeg 'Het is zeer bijzonder dat zelfs de jagers en veehouders hun relatie met de goden lieten lopen via de voeding. Ik heb me vaak afgevraagd hoe dat precies zat met de vleeseters. Ik bedoel of het niet zo moest zijn dat godsdienstige mensen automatisch vegetariër waren.

Ik zag de domesticatie van de planten, zoals door Shennung, als een nieuwe fase in het religieus zelfbewustzijn van de mens. Het huwelijk van de boerin met een veehouder die een trekdier meebracht is in dat opzicht geen probleem. Het ligt in de lijn van zelfheiliging door voeding. De os levert trekkracht, melk en mest en wordt gevoed en gewassen alsof het een extra gezinslid is. Veehouderij omwille van de slacht was echter een heel ander verhaal. Nu ik hoor dat slachtvee in de eerste plaats werd gedomesticeerd omdat het de boer en zijn gezin te doen was om het godsdienstig karakter van

het voeden en opvoeden van de dieren, sluit het allemaal veel beter aan bij het voorgaande.'

'Bedoel je', zegt François,'dat het verzorgen van planten en dieren op gelijkaardige wijze in dienst staat van de inzameling en veredeling van mineralen en nutriënten?'

'Er zijn natuurlijk wel grote verschillen', zeg ik. 'Als je naar de Europese veehouderij kijkt zie je dat mens en dier grotendeels uit dezelfde ruif van het graan eten. Bezie je daarentegen het traditionele platteland van Azië met het gemengde bedrijf van planten en dieren, dan zie je dat de dieren er vooral zijn om datgene wat voor mensen onverteerbaar is, om te zetten in hoogwaardige eiwitten. Zo eet de mens rijst, de kip rijstdoppen en de os rijststro, maar op die manier heeft het gezin ook nog wat; melk en eieren.'

'Ik geef toe dat je die situatie van het zelfvoorzienend kleinbedrijf in China anders moet beoordelen dan de Europese bio-industrie. Ik ben echter nog niet zover dat ik de kip en de koe als de Lingzhi of Ginseng van de huisdieren herken.'

'Dat ben ik met je eens. De planten die hun sacraliteit te danken hebben aan het vermogen belangrijke mineralen in te zamelen zijn verbonden met de oerchaos van de heilige Kunlun. Die mooie lange verbindingslijn van de menselijke gebreksziekten en mineraaltekorten naar de druipsteengrotten in het hooggebergte loopt bij de dieren heel anders.

De stenen en de cycli der mineralen komen er nu niet rechtstreeks aan te pas, maar het principe van het voeden van het levensprincipe blijft onverminderd van kracht. Het raffinagesysteem van het maagstelsel in herkauwers bezorgt de mens onder meer zijn essentiële aminozuren. Die aminozuren bevatten weliswaar niet die onvergankelijk mineralen die de planten voor ons inzamelen, maar ze maken die en passant wel voor ons vrij. Ik wil niet beweren dat vegetarische voeding inferieur is aan die van omnivoren, maar wel dat op een traditioneel gemengd bedrijf meer mensen van een gegeven oppervlak kunnen leven als men gebruik maakt van het nutriënten-ontsluitingsvermogen van de

herkauwers.

Ergens kan ik me dus heel goed voorstellen dat de mens in de ban van zijn zelfheiliging door voeding, op het idee kwam dieren te gaan voeren. Het is dezelfde gedachte die er achter de bemesting van de akkers zit. Door het toedienen van, voor mensen oneetbare, vruchtbare stoffen beoogde men het nutriëntenopbrengst van de voeding te verbeteren. Misschien heeft men de dieren wel in huis genomen om op dezelfde manier nutriënten uit onverteerbaar voedsel te verkrijgen of misschien zelfs om een soort hoogwaardiger voedsel te krijgen.'

François maakt een bezwerend gebaar ten teken dat ik begin door te draven en zegt 'Hoho even! Ik ben geen voedingskundige en kan niet beoordelen of een hapje kaas opweegt tegen een scheutje Ginseng. Evenmin of hun elixerkwaliteit van complementaire aard is en ze beide een status van heiligheid verdienen. Wel schiet me iets te binnen dat de pret wat kan drukken. Het is namelijk zo dat niet alleen de offerbeer maar bij bepaalde gelegenheden zelfs de trekos hetzelfde voedsel te eten kregen als de mensen bij wie ze onderdak genoten. Uiteraard was dat om totaal andere redenen dan in Europa.'

Ik zeg: 'In dat geval gaat het misschien meer om andere dan voedingsaspecten. Je noemde al de functie van het huisdier voor de communicatie met de goden.

Zo waren er in Europa ook tot ver in de negentiende eeuw afgelegen landstreken waar boer en os met Kerstmis hetzelfde brood moesten eten.

Dat kerstbrood, vaak Joelbrood genoemd, was het exclusieve eten voor de ploeger en zijn trekdier. Misschien dat men, net als bij Shennung met zijn ossenkop, daarmee wilde benadrukken dat dit een heilig span was. Een soort symbiose van mens en dier. Het Joelbrood is immers vergelijkbaar met hostiebrood en door zowel mens als dier ervan te laten eten geeft men als het ware te kennen in hetzelfde schuitje te zitten waar het gaat om "het eten en telen van de goden".'

'Ik wil niet tegenspreken', zegt François,' dat die ploegers een hoge religieuze status bezitten. In dit deel van Azië is de "Frater Arvales" vaak een priesterploeger of zelfs ploegkoning. Het kan een uitverkoren boer zijn, die voor de gelegenheid koninklijke gewaden mag dragen, maar het komt ook voor dat de hoogwaardigheidsbekleders zelf de hand aan de ploeg slaan. In dat geval hebben ze nog wel een rurale outfit in hun garderobe achter de hand.

Je begrijpt dat het voor de trekos die bij deze gelegenheid wordt ingespannen ook een grote eer is aan de ceremonie te mogen meewerken. Het trotse dier wordt van alle kanten bewierookt en zijn ploeg bedekt met bladgoud. Het feit dat koningen en priesters hier achter de ploeg lopen geeft aan dat dit edele werk met de trekos een hoge religieuze waarde vertegenwoordigt.'

Ik zeg: 'Hoe moet ik deze verheffing van de trekos zien ten opzichte van wat je vertelde over het verbranden en stukslaan van het beeld van de os bij het lentefeest van Shennung?'

'Ja, dat ophemelen enerzijds en het stukslaan anderzijds lijken een wereld van verschil. Dat zie je in veel culturen. Daarbij gaat het om de tegenstelling tussen het trekdier en het slachtdier. Trekdieren zijn heilig in de zin dat ze een leven lang de mens gezelschap houden en bijstaan in het bewerken van de grond. Deze dieren mogen niet zomaar worden gedood en als ze komen te overlijden eten de boer en zijn familie niet van dat vlees.

Er bestaat echter ook een ritueel dat we de "ossenmoord" noemen. Hiervoor gebruikt men een indrukwekkende dikzak die speciaal voor deze gelegenheid is gemest.

Het dier wordt geofferd en in stukjes gesneden of zelfs verbrand. Dit offer heeft alle ingrediënten van het stichtingsoffer van de scheppende godheid aan het begin van de tijden.

Deze ossenmoord lijkt op het ritueel van Shennung waarin het de deelnemers uiteindelijk te doen is om een deel van de as of het vlees. Dat vlees of die as heeft de functie van meststof en wordt

nimmer gegeten.

Maar juist in die functie van meststof zou je misschien toch weer een verband kunnen leggen met zoiets als de nutriëntenbron Kunlun.'

Ik zeg 'Dus er zit in de ossenmoord toch weer een indicatie dat het hier uiteindelijk weer draait om de idee dat het voeden van het levensprincipe en het eten van de goden is gebaseerd op het inzicht van de nutriëntenbehoefte.'

'Daar is iets voor te zeggen. Je komt dit ook tegen bij sommige jagersvolken die het vlees van carnivoren hoger aanslaan dan dat van omnivoren of herbivoren. Daarachter zit de gedachte dat de hoogwaardige nutriënten van planten en prooidieren zich uiteindelijk ophopen in roofdieren, zodat men met het eten van de laatste alle goeds uit de lagere niveaus van de biologische piramide vanzelf binnen haalt.'

Met die laatste opmerking is de grootste tegenstelling tussen plantenteelt en veehouderij weggenomen. Het voorbeeld van de offerbeer heeft duidelijk gemaakt dat het voeden van huisdieren een toegevoegde schakel kan zijn in de lange keten van agrarische activiteiten. De keten waarin het in principe steeds draait om het vrijmaken van nutriënten uit de ruwe grondstof en het ophopen ervan in het lichaam. Hoe hoger het uiteindelijke gehalte aan nutriënten hoe beter de gezondheid. Deze gezondheid en vooral ook de levensduurverlenging die daarmee gepaard gaat vormen de basis voor iemands spirituele zelfontwikkeling.

Terwijl François het eten betaalt en we ons gereed maken voor een rit naar de luchthaven, denk ik terug aan het gesprek met Zhang in de Hortus. Het ware mooi geweest als ik die kwestie van de ossenmoord en de ploegbroden met hem had kunnen bespreken. Het was immers in de Hortus onder de perzikboom dat ik erop geattendeerd werd dat de bakker van de ploegbroden tegenover de vleesetende boer staat. Dit is de aloude tegenstelling die we al kennen van het bijbelse verhaal over Kaïn en Abel. Als de veeteler en de plantenteler niet tot een goede samenwerking komen loopt het uit op een gruwelijke broedermoord.

Waar je ook bent in de wereld of welk tijdsgewricht van de geschiedenis je bestudeert, overal loopt het een keer spaak als telers van planten en dieren hun eigen weg gaan.

De ontginningen van de graantelers worden aangespoord door de groei van de bevolking en het welvaartsniveau.

De vraag naar voedsel lijkt ongelimiteerd door te blijven groeien en daarmee ook de vraag naar nieuw akkerland. Vroeg of laat leidt het ontginningsproces tot aanspraken op natuurgebieden en graslanden van herdersvolken.

Zonder endogene zelfbeperking van de consumptiegroei stevenen we steeds weer af op ontwrichting van sociale en ecologische evenwichten.

Zou dit vraagstuk aangepakt kunnen worden door het zoeken naar evenwicht tussen de binnennatuur en de buitennatuur tot religie of godsdienst te verheffen?

Of is het misschien zo dat ik de laatste dagen tot het inzicht kom dat een natuurlijk evenwicht in feite synoniem behoort te zijn met een religieus evenwicht tussen mens en milieu?

De vragen en ideeën spelen door mijn hoofd met dezelfde hardnekkigheid als waarmee de muggen er omheen zoemen.

Met een gevoel van dankbaarheid en blijvende verbondenheid verlaat ik de markt.

Een paar straten verderop stap ik bij François in de auto en enkele minuten later treffen we zijn

compagnon voor de ingang van diens hotel.

Bij de kennismaking, hij heet Pierre, zie ik dat het witte overhemd met de zwarte das is veranderd in een zwart hemd met witte boord. Ik heb dus met een priester te doen.

Op weg naar het vliegveld in de donkere auto doet François zijn best ons zodanig aan elkaar voor te stellen dat we hoe dan ook in elkaar geïnteresseerd moeten raken. Met de nodige fantasie en humor weet hij het zo te brengen dat priester en plantenteler bij lange na niet de wereld van verschil zijn die buitenstaanders hen toedichten.

Hij speelt handig in op het onderwerp van de ploegpriester en herinnert ons aan het Latijnse woord "cultor".

Cultor heeft zowel de betekenis van landbewerker als van celebrant van de eredienst en dus is er wat hem betreft veel overeenkomst geweest tussen het werk op de akker en de dienst aan het altaar.

Pierre doet er aanvankelijk het zwijgen toe maar kan een lachje zo nu en dan niet onderdrukken. Hij amuseert zich met de spitsvondige woordspelingen van François.

Als deze echter stelt dat boeren en paleontologen ook veel gemeen hebben, omdat ze als schatgravers vaak hetzelfde stuk grond bewerken, acht Pierre de tijd gekomen zijn stem te verheffen. Hij zegt:

'Je weet toch wel François dat wij juist grote moeite hebben de boeren ervan te overtuigen dat de schat waar wij naar zoeken voorrang moet hebben op die welke zij boven de grond halen. De chemische vruchtbaarheid van de stenen is voor ons niet van belang terwijl de boeren op hun beurt weinig kunnen met fossiele afbeeldingen.'

'Dat probleem ken ik', zegt François. 'Ik bedoel echter dat jullie allebei in stenen en botten iets heiligs menen te zien. Als je denkt aan het eten en telen van de goden, zijn stenen en botten concentraties van heilige mineralen. Maar als je ze gebruikt voor het ontwikkelen van een theorie voor de evolutie van de menselijke hersenen is het in wezen niet anders. In beide gevallen bezit het dode materiaal een religieuze lading. Paleontologisch bouw je ermee aan een inzicht over de evolutiebiologie, terwijl een voedingskundige met hetzelfde materiaal de processen in het lichaam voedt die tot een religieuze ervaring leiden.'

Door het gebruik van de woorden "eten en telen van de goden" gaf François te kennen mij de mond te willen openbreken. Dat moment was niet slecht gekozen want ik werd nieuwsgierig naar die religieuze dimensie van de paleontoloog.

Ik zei 'Zonder gezonde voeding komt de mens tot niets, laat staan tot religieuze ervaring en spirituele groei en die voeding onttrekt zijn hoeksteentjes uit de mineralen, dat is duidelijk. Hoe moet ik me echter voorstellen dat je uit oude botten en stenen tot inzichten komt over de religieuze aanleg van onze hersenen?'

De opzet van François slaagt want Pierre laat zich tot een antwoord verleiden, en zegt 'Ik ben me in de loop der jaren vooral gaan bezighouden met de datering van menselijke schedels. Op de een of andere manier raakte ik gefascineerd in de vraag naar het evolutieperspectief van de menselijke hersenen. Zo logisch als het is zich af te vragen waar het eigen leven uiteindelijk toe dient, zo vanzelfsprekend gaat een schedelonderzoeker zich afvragen waartoe de hersenevolutie van de mens dient.

De contributie van het persoonlijke leven aan de evolutie van de mensheid als geheel noemen wij als vakbroeders onder elkaar: de ontogenetische bijdrage aan de fylogeneze op lange termijn.

Omdat ik reeds theologisch was geschoold toen ik met de evolutiebiologie in aanraking kwam, werd het een persoonlijke hobby die twee terreinen met elkaar te vergelijken. Dat heeft me nooit meer losgelaten en als ik in dit deel van de wereld kom verheug ik me altijd weer over de verhalen van de

Bergmensen in de Kunlunbergen. Deze verlichte wezens met een woongebied dat de taoïsten hoog in onze schedel afbeelden staan in mijn ogen voor onze potentie tot de ultieme religieuze ervaring. Het leven van deze onsterfelijken vergelijk ik met ideeën over het hoogste evolutiestadium dat onze hersenen ooit zouden kunnen bereiken.'

Ik sta perplex. Niet omdat hij de Bergmensen ziet als een indicatie voor de religieuze vermogens van onze hersenen. Wel verbaast het me dat hij dit beroepshalve in verband brengt met een evolutiehypothese. Voor hem is de Kunlun dus een soort ideaalbeeld voor de mens aan het eind van zijn evolutieweg.

Hoe de persoonlijke of ontogenetische contributie van het individu aan de evolutie van de mensheid als geheel dan precies werkt kan ik niet zo snel vatten. Een groot deel van mijn verbazing is waarschijnlijk gebaseerd op het vooroordeel dat ik onbewust heb geveld vanwege dat priesterboordje.

Daarom reageer ik met 'Is die theologische vooropleiding van u geen groot struikelblok voor uw poging de hersenevolutie te begrijpen binnen het kader van de religie?'

Ik heb op school altijd geleerd dat het religieuze een bewustzijnservaring is en dat die soort ervaringen bijgevolg door geen enkele natuurwet of biologische proces verklaard kunnen worden.' Voor hij kan antwoorden werpt Francois lachend nog wat olie op dit vuurtje met de opmerking dat hij deze vraag in het verleden al meerdere malen heeft opgeworpen.

'Ja, ja inderdaad', zegt Pierre, 'die vraag krijg ik vaker en terecht natuurlijk. Jullie moeten echter ook bedenken dat ik van mijn theologische confraters ook vragen in die richting krijg. Zij hebben me jaren doorgezaagd met vragen als "wat heeft dat borstelen in het zand en het meten van die schedelinhoud te maken met je roeping als priester en zielzorger?"

Mijn collega's in het veld vroegen zich ook wel eens af of mijn beroep doordeweeks wel strookte met mijn roeping voor de zondag. Doordeweeks Christendom is hier niet zo makkelijk uit te leggen, de zondagsplicht en de sacramenten zijn daarentegen vrij goed bekend.

Ik moet toegeven dat het jarenlang een groot probleem voor me is geweest om het paleontologisch beroep in overeenstemming te brengen met mijn roeping als priester. Ik ben er nog niet uit. Gemakshalve stel ik het vaak zo voor dat ik als evolutiebioloog meer bijdraag aan de zorg voor de macrokosmische ziel dan aan de zielzorg van al mijn toegewijde medebroeders.

Ook weet ik niet wat die Wereldziel precies is. Ik troost me met de gedachte dat die macrokosmische ziel zich pas bewust wordt zodra onze hersenen beter geoefend zijn.

Grote geestelijke leiders zoals Lauzi, Boeddha en Jezus hebben de pioniersrente voor die oefeningen al grotendeels betaald. Ze hebben echter ook een soort "eigen bijdrage" ingebouwd en zolang die niet is voldaan kan niemand tot dat hoge niveau doordringen.

Ik meen uit de evolutie van de schedel te moeten concluderen dat de mens op weg is naar een steeds hoger niveau van bewustzijn. Dat is een opvatting van de westerse geesteswetenschap en de theologie onderbouwt dit vanuit de Schrift. Daarbij hebben ze de paleontologie niet nodig.

Het aardige van de paleontologie is echter dat wij naast de schedels nog veel andere voorwerpen aantreffen. Het zijn juist die voorwerpen waarvan is vastgesteld dat ze van grote betekenis waren voor de godsdienst of levensbeschouwing van de overledenen. Als je dat steeds weer ziet ga je onwillekeurig een verband leggen tussen die voorwerpen en het geestelijk leven van de schedel die je onderzoekt. Op den duur raakte ik ervan overtuigd dat een volledige scheiding van het spirituele en het materiele een drogreden was. Een bevredigende overbrugging die wetenschappelijk

verdedigbaar is heb ik nooit gevonden.

De laatste jaren heb ik echter uit onvermoede richting de wind in de zeilen gekregen. Zoals je weet zijn de neurologen met hun hersenscanners in staat geweest religieuze activiteit van de hersenen in beeld brengen, dus puur geestelijk is de spirituele activiteit niet.

Voeg daarbij die immense versnelling van het onderzoek die de ingenieurs van de Kunstmatige Intelligentie op gang hebben gebracht

en het zal duidelijk zijn dat het immateriële bestaan van het menselijk bewustzijn zijn langste tijd heeft gehad. Wie weet komt het er nog eens van dat die neuroscanners en AI-ingenieurs met theologen aan de slag gaan om de weg naar het ideaal van de Bergmensen experimenteel te versnellen.'

'Kom, kom Pierre', interrumpeert François, 'nu loop je wel erg hard van stapel. Wat die neurotheologen betreft, oké, dat woord is in ieder geval uitgevonden. Op de inhoud zullen we nog wel een tijdje moeten wachten. Of ze zich met die AI-jongens zullen verstaan waag ik te betwijfelen. Tot dusverre lijken ze allergisch voor elkaar. Bovendien hebben ze daar niet, zoals in de paleontologie, een vreemde eend in de bijt, die ze nog eens wijst op het bestaan van zoiets als de theologie. De computerindustrie investeert op grond van heel andere criteria en de kerken hebben de natuurwetenschap al lang vaarwel gezegd.'

'Ja dat is inderdaad ons probleem', geeft Pierre toe.

Daar ik iets van deze vraagstelling herken, zeg ik:

'Is Azië niet het belangrijkste draagvlak aan het worden van die nieuwe technologie en kan het niet zo zijn dat religie en technologie elkaar hier veel eerder bevruchten dan in het Westen? Ik denk daarbij vooral aan de landbouw, maar als het daar kan waarom dan niet op die andere terreinen?'

Net als François aan een antwoord wil beginnen stuurt een parkeerwachter ons in de richting van de vertrekhal. Er is geen plaats meer voor parkeren. Het wordt snel uitladen en handen schudden. Als François aanstalten maakt snel een briefje met een postadres te schrijven klinkt er al een snerpand fluitje en hij moet er hals over kop vandoor.

Daar mijn bagage al door het reisbureau is afgewerkt help ik mijn reisgenoot met de koffers. Aan de balie blijkt dat ik tot Hongkong op dezelfde vlucht ben geboekt. Pierre gaat met hetzelfde vliegtuig door, maar voor mij was er geen plaats meer. Ik kan drie uur later op een Japanse machine stappen die daar een tussenstop maakt.

Na een vlotte passage van de douane zetten we ons neer in het café van de wachtruimte. Het is hier vrij rustig en naar Chinese omstandigheden ruim bemeten.

Pierre probeert de draad van het gesprek weer op te pakken en zegt 'Ik ben inmiddels vergeten waar we precies waren gebleven toen dat dwingende fluitje klonk, maar misschien mag ik je vragen wat je bedoelde met die minerale hoeksteentjes van de voeding in verband met de religieuze ervaring.'

Ik vertel hem in hoofdlijnen tot welk inzicht ik hier ben gekomen. Het stichtingsoffer, de vruchtbaarheid van de offerresten, de heilige mineralen, de oerchaos van de Kunlun, het afdammen van de riviermonding, de omkering van de nutriëntenstroom en de heiliging van de nutriënten door planten en telers tot hoogwaardige voeding en tenslotte de kennismaking met de voorbeeldige fungi en Ginseng.

Hij zegt 'Je noemt een aantal onderwerpen die me allemaal min of meer vertrouwd in de oren klinken. De manier waarop jij ze met elkaar verbindt heb ik echter nog nooit gehoord. Ik wist niet dat

deze onderwerpen de schakels waren van de ketting die jij er van maakt.

Ik vraag me af of dat moeilijke woord "heiliging" wel in deze serie thuis hoort.'

Ik zeg 'Hoewel ik geen priester ben, ben ik wel groot gebracht met het christelijk idee van de heilige communie en consecratie. Als plantenteler had ik later altijd het vage gevoel dat het ritueel van de eucharistie iets te maken moest hebben met de omzetting van het altaarbrood in het lichaam van de Christus.

Nu ben ik er achter gekomen dat er legio rituelen bestaan die het voedsel verbinden met het goddelijk lichaam en daardoor ben ik die vertrouwde christelijke terminologie in een ruimer verband gaan zien.

Op weg hierheen sprak jij over ontogenese en fylogenese. Misschien kun je de veredeling van metalen en mineralen ook in dat verband plaatsen.

De biologische processen van de bodemverwerking, plantenvoeding en spijsvertering houden op moleculair niveau in dat rondom de minerale hoeksteentjes organische verbindingen worden gevormd. Die opbouw van grote biomoleculen vanuit de minerale fundering noem ik heiliging omdat dit proces uiteindelijk uitmondt in het menselijk leven en het bewustzijn. Zelfs de beelden van de scanners van het spirituele hersenproces, waar je het net nog over had, nemen iets van die biomoleculen waar.

Is ons leven niet een versnelde herhaling van die stapsgewijze opbouw van het minerale tot het spirituele, die door de evolutie tot stand is gekomen?

Pierre is intussen met een gefronst voorhoofd in diepe concentratie verzonken. Na een korte stilte zegt hij: 'Je hoeft geen priester te zijn om een hypothese te ontwerpen over de transsubstantiatie in de consecratie. Hoe meer pogingen hoe liever zou ik zeggen. Een verband met de moleculaire evolutie heb ik nog nooit gehoord, maar daarom is het nog niet minder interessant. Of die "heilig"-scanners ooit een bewijs leveren in de richting waar jij het zoekt is volgens mij niet te overzien. Ik moet je echter zeggen dat ik het zou toejuichen als men zich op die soort verbanden zou toeleggen.

Het roeping-gedeelte van mijn persoon zou het beroepsgedeelte in de armen vallen als er in de evolutie een continuüm zou blijken te bestaan tussen de steentjes en de hersenprocessen. Maar ook voor het zover is herken ik me al in je streven de dagelijkse werken van de akker en keuken te zien als een religieuze activiteit.

Ik bedoel met 'herkennen' dat ik zelf ook zoiets doe maar dan niet zoals jij op het ontogenetische maar op het fylogenetische niveau.

Voor mij is het verloop van de evolutie een heilige weg en je hebt gelijk dat het daarin gaat om die moleculaire opbouw vanuit het minerale naar het organische.

Ik vraag me vaak af of de ervaring van deze heilige dimensie in de biofysica van het dagelijks leven convergeert met de kennis van de natuurwetenschap dan wel dat deze twee juist uit elkaar groeien.' Ik denk, het maakt mij op dit moment weinig uit of religieuze ervaringen wel of niet stroken met de inzichten van de natuurwetenschap. Ik heb wel eens gelezen over natuurwetenschappers met religieuze ervaringen. Soms groeide dat uit tot een conflict tussen geloof en wetenschap. Zou Pierre ook in zo'n situatie verkeren?

Ik zeg 'Vaak weet ik amper of mijn inzichten in strijd zijn met een officiële lezing van de wetenschap. Wat betreft mijn uitgangspunt van het stichtingsoffer stel ik me gerust met de gedachte dat de oerknaltheorie in dezelfde richting wijst. Tegelijk weet ik dat die theorie van de oerknal in duigen kan vallen als iemand met een onvermoede variabele of parameter komt aanzetten. Maar misschien onderschat ik je probleem en moet ik meer aan mensen denken zoals de monniken Copernicus en

Teilhard de Chardin?’

'Nee zo erg is het bij mij niet,' zegt hij. 'Ik ben geen ontdekker van een nieuw wereldbeeld of zo iets. Evenmin heb ik problemen met superieuren die mijn onderzoek dwarsbomen. Dat is allemaal verleden tijd. Het feit blijft echter dat de geloofsleer van de kerk geen gelijke tred houdt met de vooruitgang van de natuurwetenschap. Ik kan er geen vrede mee hebben dat men dit toeschrijft aan de onvermijdelijke spanning tussen geloof en rede.

Jouw voorbeeld van de overeenkomst tussen het stichtingsoffer en de oerknaltheorie geeft duidelijk aan dat we er op uit zijn de tegenstellingen tussen de kennis over God en de natuurkennis weg te nemen.

Ik merk steeds weer dat ik die behoefte ook heb.

Laat ik een voorbeeld geven dat op het eerste gezicht aansluit bij jouw gedachtegang over de oerknal.

De evolutiebiologen vragen zich graag af hoe het leven op aarde is ontstaan. Meer dan een halve eeuw hebben we gewerkt met de theorie van Oparin en Haldane. Zij zagen de aarde als een oersoep met daarboven de gassen methaan, waterstof en ammoniak. Onder invloed van de bliksem vormde zich in dat mengsel aminozuren - en die regen zich aaneen tot eiwitten en uiteindelijk DNA, dacht men - . Inmiddels zijn we echter van die oersoep afgestapt omdat we er achter kwamen dat niet de veronderstelde gassen maar veeleer koolzuur, stikstofgas en zwavelwaterstof aanwezig waren. Dat laatste reageert met ijzersulfide en zo ontstaat het bekende mineraal pyriet. Koolzuur en waterstof zouden samen mierenzuur vormen. Het negatieve ion HCOO^- brengt vervolgens op het pyriet een zogenaamd oppervlaktemetabolisme op gang. Uit dat metabolisme ontstaan, volgens de ontwerper Wächtershäuser, aminozuren, vetzuren en eiwitten.

Later is de theorie aangevuld met experimenten die aantonen dat ook de kleimineralen illiet en montmorilloniet zo'n oppervlaktemetabolisme kennen. Aan het oppervlak van die kleimineralen verbinden aminozuren zich tot eiwitketens.

Maar goed, laat ik je niet lastigvallen met chemische details. Ik wil alleen maar zeggen dat het verdwijnen van die oersoeptheorie leidde tot het inschakelen van mineralen bij het ontstaan van alle leven. Dus dat is niet alleen ondersteuning van jouw zienswijze maar ook voor iemand als ik die zich bezighoudt met de heilige evolutie van de steen.'

Ik zeg 'Blij te horen dat het zo'n beetje over is met die theorie over de bliksem in de oersoep. Ik vroeg me wel eens af hoe het mogelijk was dat die polymerisatie en eiwitsyntheses konden plaatsvinden zonder enige bemoeienis van de mineralen. Als ik je goed begrepen heb is het zo dat pyriet en kleimineralen in feite de voedingsbodem vormen waarop de organische moleculen voor het grote levenswerk worden klaargestoomd. Deze bereidingswijze van het leven past aardig bij wat er dagelijks op het land en in de keuken wordt gedaan. Niet dat het telen en koken de ontogenetische herhaling van de fylogenetische evolutie moet zijn, maar enige consistentie tussen de twee maakt het geheel toch iets natuurlijker en aannemelijker.

Voor een plantenteler zijn de kleimineralen de voedingsbodem van nutriënten en dat zijn beslist geen eiwitten. Maar als nu blijkt dat ze "in illo tempore" ook het leven als zodanig hebben voortgebracht, sterkt dat mijn opvatting over de religieuze dimensie van de plantenteelt.'

'Ja juist, goed dat je daar nog op terug komt,' zegt Pierre, 'want het is me niet zo duidelijk hoe jij dat telen en koken van voedsel tot consecratie verheft of althans met die van de hostie vergelijkt. Voor een evolutiebioloog is de ontwikkeling van organische molecuulstructuren uit de anorganische elementen iets heiligs omdat het daarbij in feite gaat over de chemie van het leven en het

bewustzijn. Begrijp ik het goed dat jij iets dergelijks in de voedselbereiding meent te bespeuren en dat je het proces daarom met de consecratie vergelijkt?'

'Het was een afbeelding van het taoïstisch lichaam in de vorm van een landschap, die me op dat idee heeft gebracht. In die afbeelding staan de kookpot en de ploeger ter hoogte van het darmstelsel. Het proces wordt gevoed door een rivier die vanuit de hersenen door het ruggenmerg naar beneden stroomt en door tredlopers met een watermolen terug omhoog wordt geleid. Omdat dit het heilige of hemelse kader van de voedselvoorziening is zie ik de omzetting in de kookpot als iets dat vergelijkbaar is met de heiliging van het brood in de katholieke eredienst.'

'Oh, op die manier, dus je interpreteert de verheffing van de zaadessentie tot qi in de kookpot als een soort opwerkingsfabriekje en met behulp van de idee der consecratie wordt alles iets duidelijker.'

'Ja, ik denk wel dat het min of meer zo is gegaan. Bij gebrek aan begrip van de twee ga je met elkaar vergelijken en dan denk je gemakshalve dat enige overeenkomst naar het juiste inzicht leidt.'

Bij het uitspreken van de laatste zinnen neigen we naar een concluderende afsluiting want het "boarding" lampje is gaan branden.

Men is aan de balie zo vriendelijk geweest ons naast elkaar te plaatsen, zodat we na een kwartiertje stommelen en bagage proppen in de gelegenheid zijn het gesprek te hervatten.

Terwijl we de verontreinigde wolk van de stadslucht ontstijgen en koers zetten naar Hongkong, pakt Pierre de draad weer op en zegt: 'Ik zit me af te vragen of iemand die zijn ziel en zaligheid zo nadrukkelijk verbindt met het religieuze van de natuuromgang ook niet automatisch reflecteert op wat de H.Schrift daarover heeft te zeggen.'

'Ik wist dat die vraag nog wel eens zou komen. Tenslotte is je boordje ergens voor bedoeld.

Welnu, dat is een juiste verwachting. Net zo goed als dat ik in China de hand probeer te leggen op heilige boeken zo heb ik dat thuis ook altijd gedaan.

Ik hoef je niet te vertellen dat de bijbel weinig biedt aan spirituele ecologie. Vaak hebben theologen de schriftuur zelfs tegenover de natuur geplaatst, om nog maar niet te spreken over de talloze pogingen de onderwerping van de natuur vanuit de schrift te rechtvaardigen.

Uiteraard denk ik dan aan het eerste scheppingsverhaal van het boek Genesis waarin de mens geschapen wordt naar gods beeld en gelijkenis en het volle recht krijgt over de hele natuur te heersen.

Zelf heb ik altijd het meeste gevoeld voor het tweede scheppingsverhaal waarin de mens uit kleigrond wordt gevormd en tot taak krijgt de natuur te dienen en te bewaren. Na wat ik net van jou heb gehoord over die nieuwe theorie valt het me alleen maar makkelijker voor het tweede scheppingsverhaal te kiezen. Als wij in het laboratorium de eiwitpolymerisatie op kleimineralen tot stand kunnen brengen, zal het de schepper van Adam ook wel op die manier zijn gelukt.'

'Ja, ja', zegt Pierre lachend, 'God had natuurlijk ook het oppervlaktemetabolisme van de klei onder de knie, daar moet je waarschijnlijk plantenteler voor zijn om er op te komen.

Misschien komt het ook wel door mijn priesterschap dat ik de eerste versie van de schepping het meest aannemelijk vind. De laatste jaren is dat aan het veranderen. Ik weet zelf niet goed hoe het komt. In ieder geval ben ik me sterker bewust geworden van de noodzaak de natuur te onderhouden als een heilige erfenis die we ongeschonden moeten doorgeven. In de evolutiebiologie groeit de opvatting dat we onze hersenen en het bewustzijn meer moeten gaan benaderen als instrumenten

die functioneel zijn in het proces van de evolutie zelf. Onze hersenen zijn in het evolutieproces geworden zoals ze zijn omdat ze functionele bijdragen aan de evolutie leveren. Omdat ik de evolutie zie als een weg naar hogere spirituele vermogens, geloof ik in een bijdrage van de religieuze hersenactiviteit aan de ontwikkeling van hogere levensvormen.

Om die reden kan ik beter uit de weg met de tweede versie van het scheppingsverhaal. Daarin roept God de mens tot leven omdat hij iemand nodig heeft om zijn land te bewerken. Die paradijselijke landbewerking is lange tijd een groot vraagteken geweest omdat we geen idee hadden welke vorm van landbewerking de schrijvers van Genesis voor ogen hadden.

De laatste tijd hebben studies van Hiebert e.a. veel opgehelderd over de oertijdse vormen van landbouw in het bijbelse Israël. Zij maken aannemelijk dat de paradijselijke landbewerking, waar de schrijvers van Genesis het over hebben, in feite refereert aan de primitieve bergboeren van die tijd. Ik twijfel er niet aan dat dit je als muziek in de oren klinkt, want met wat goede wil zou je de tweede scheppingsversie nu kunnen gaan uitleggen op de manier die jij verdedigt.'

'Je raadt het goed', zeg ik. 'Die uitleg van de paradijsmens als primitieve bergboer komt uitstekend in mijn kraam te pas. Als ik het goed begrijp stel je eigenlijk dat we in Genesis-II kunnen lezen dat God de mens heeft geschapen om zijn hof als primitieve bergboer te bewerken?'

'Ja, zo zou je het dan kunnen invullen.'

'Maar hoe komt het dan dat die lezing het voorheen moest afleggen tegen de lezing van Genesis-I?'

'Dat is moeilijk te achterhalen. Wel staat vast dat het tweede verhaal veel ouder is dan het eerste. Het zou kunnen dat de opkomst van een priesterkaste heeft geleid tot een herziening van de oudste versie om op die manier de boeren van hun troon te stoten.'

'Nou ja, wat heet "troon". Die primitieve kleinlandbouw zal wel niet veel anders zijn geweest dan wat we in dit deel van de wereld bij 'hilltribes' nog steeds aantreffen. Ligt het niet voor de hand dat met het ontstaan van de steden de eerste heersers begonnen met het oprichten van tronen? En vervolgens dat zij naar manieren zochten om de plattelandsbevolking aan zich te binden? Ontsluiting en onderwerping van het platteland is nooit gemakkelijk geweest, omdat de gezinsbedrijven nu eenmaal zelfvoorzienend waren. Steeds hebben keizers en koningen daarom hun toevlucht gezocht in de godsdienst.

Men zag immers met lede ogen hoe de primitieve telers van alles en iedereen onafhankelijk waren, maar wel dat zij zich onderwierpen aan hun goden en de natuur.

De heersers begrepen al snel dat zij zich met een goddelijk aureool moesten omringen om bij de boeren in het gevlei te komen. Dat is een tactiek die de Chinese Keizers gemeen hadden met hun Europese collega's van het Romeinse Rijk.'

'Inderdaad', geeft Pierre toe, 'edelen en priesters kunnen niet zonder boeren maar boeren hadden oorspronkelijk hun eigen heiligen en godheden. Het zou goed kunnen dat de joodse priesterkaste, die erop uit was aanzien en aanhang onder het volk te verwerven, zich van dezelfde tactiek heeft bediend als keizer Wu en keizer Constantijn. De traditionele landbouwers van het oude Israël konden zich verzetten tegen de heersers door zich te beroepen op een scheppingsverhaal waarin zij enkel aan God verantwoording schuldig waren en zich tegenover geen enkele andere overheid hoefden te rechtvaardigen.

Is de les van de geschiedenis niet dat dit proces van ontsluiting en onderwerping zich overal voltrekt alsof het een ijzeren wetmatigheid in zich heeft?'

Ik zeg 'Het verloop van de geschiedenis is niet te ontkennen, maar zou het niet kunnen zijn dat we in de nabije toekomst gaan beleven dat de wal dit schip zal keren?'

'Hoe bedoel je dat? Is er dan een alternatief voor de urbanisatie en industrialisatie? Het zou mooi zijn als het zo was. Ik merk hier dagelijks dat het op het platteland opgelucht ademhalen is. De steden zijn verstikkend maar toch is dat de plaats waar men zijn heil gaat zoeken. Ik ken een paar dorpen waar ik voor mijn werk al vijftien jaar regelmatig kom. De migratiedrang is daar nog steeds volop aanwezig; de jongeren willen in de stad hun geluk gaan beproeven. Alleen de ouderen vragen zich af of het op die manier wel de goede kant opgaat. Wat voor wal zou dit schip nog kunnen keren?'

'Het natuurlijk leefmilieu', zeg ik. 'Ik kan me niet voorstellen dat er nog eens ruim een half miljard Chinezen naar de stad gaan verhuizen. Een stad van vijftien miljoen kan niet ongestraft uitgroeien tot vijftig miljoen. Je ziet in Europa al lange tijd een toenemende affiniteit met natuur en platteland. Op den duur zal de ruralisatie een tegenstroom van de urbanisatie gaan vormen. Of het tot ontstedelijking van enige omvang komt weet ik niet, maar in een land als China gaat het enkel om de afremming van de urbanisatie.'

'Veel mensen, waaronder ikzelf, zouden het toejuichen, maar vanuit welke inspiratiebron zou je die tegenkracht tot stand kunnen brengen? Begrijp ik je goed dat je dit immense vraagstuk in verband wilt brengen met inspiratiebronnen als scheppingsverhalen en dergelijke?'

'Nou ja, tot op zekere hoogte. Als de wal van de natuur het schip van de economische expansie begint te keren, zit er niks anders op dan zich af te vragen "hoe dan wel?". En als men zich hier begint af te vragen, zoals in het Westen de ecofilosofen en scheppingstheologen doen, hoe het verder moet, waar komt men dan op uit?'

'Nu begrijp ik waar je heen wilt. Je bedoelt dat het alternatief hier nog niet is uitgestorven, zoals bij ons, zodat men zich veel gemakkelijker kan bekeren tot agrarisatie en ruralisatie.

Daar zit misschien wel wat in maar dan moeten de ouderen hun taoïstische principes nieuw leven inblazen en de jongeren zien te inspireren. Onder de mensen die ik ken leeft die behoefte wel enigszins. Dat zijn de achterblijvers die veel migranten uit hun omgeving hebben zien mislukken. En wat heet mislukken. Ook van degenen die het zogenaamd hebben gemaakt, vragen zij zich af of het geluk van lange duur zal zijn. Niet alleen de lichamelijke gezondheid heeft veel te lijden onder het stadsleven. Weinig migranten zijn in staat gebleken een bevredigende levensbeschouwing aan te nemen die de oude beproefde tradities van de voorouders kan vervangen.

Een of ander ecotheologisch reveil zou zeker in die leegte kunnen opbloeien. Eerlijk gezegd tref ik in de kleine katholieke bevolkingsgroep weinig aan wat op zoiets lijkt.'

'Dat is misschien jammer maar wel begrijpelijk gelet op de lange kerkelijke traditie waarin de schriftuur een groot overwicht op de natuur verwierf.'

Beurtelings knikkend en hoofdschuddend geeft Pierre zwijgend blijk van zowel instemming als twijfel. Begrijpelijk, denk ik. De christelijke kerken vragen zich al een halve eeuw af hoe de samenhang zou kunnen zijn tussen de leegloop van de kerken en de ontvolking van het platteland. De wortels van die samenhang liggen echter zo diep in het verleden begraven dat men het verband moeilijk op het spoor komt.

Het gewicht van een institutie als de huidige is moeilijk denkbaar dat men nog geloof gaat hechten aan een herstel van het agrarisch scheppingsverhaal als inspiratiebron voor een reveil.

En vanuit de wereld van de landbouw is het evenmin te verwachten dat men zich tot zijn religieuze wortels zou bekeren. Als men er al over zou horen zal men waarschijnlijk ontkennen dat die wortels ooit hebben bestaan.

De reis verloopt intussen vlot en we hebben een maaltijd geserveerd gekregen.

Ik bepaal me tot een soort huzarensalade. Pierre stelt zich al wat meer in op het thuisfront met iets

wat me aan een schnitzel doet denken.

Het doet me terugdenken aan de ploegbroden en de dubbele portie vlees die ik, in mijn droom onder de perzikboom, aan mijn gast voorzet.

Ik vraag me even af wat ik de komende dagen kan tegenkomen bij de begrafenis van de oude monnik.

Lang duurt deze pauze echter niet. De snelle vingers van de behendige meisjes nemen de plates in en schenken thee.

Pierre zegt 'Waarop baseer je dat vertrouwen in de oertijdse tradities van het Chinese platteland? Waarom zou die confrontatie tussen het sacraal-rurale en het profaan-urbane hier anders uitpakken dan wat wij in Europa hebben meegemaakt? Oké, het gaat hier allemaal veel massaler en veel sneller, de confrontatie is veel harder en het milieubederf meer ingrijpend. Tegenover deze hoge kosten staan echter de indrukwekkende baten van de welvaartsgroei. Misschien dat een uitgesproken religieus georiënteerde overheid, zoals in een land als Bhutan, de kant op wil die jij in je hoofd hebt.

Ik zeg 'Dat hangt er maar vanaf hoe je het bekijkt. In Bhutan heeft men nog geen last van milieubederf en natuuregradatie. Dat dun bevolkte land zal geen probleem krijgen met luchtverontreiniging en watervergiftiging.

Ik kan me geen gebied in de wereld voorstellen waar de confrontatie tussen het rurale en het urbane tot zulke hoge tegenstellingen moet leiden als juist hier.

Mogelijk overdrijf ik met te beweren dat dit een confrontatie wordt tussen het sacrale en het profane. Weinigen zullen me daarin bijtreden. Als je echter kijkt naar de geschiedenis dan zijn de boerenopstanden vaak religieus getint. Misschien is het toch wel die ene oeroude inspiratiebron van de religie waaruit men ten lange

leste weer gaat putten als het erop aankomt.'

'Het is niet uitgesloten. In de geschiedenis van China hebben de boeren vaak een beslissende rol gespeeld. Ik weet niet of de geheime genootschappen van het platteland nog in staat zijn tot een heropleving. Het zou een grote verrassing zijn, maar dat was het ook toen de Taiping en Nien-opstand tot de steden doordrong.

Als we nu in de steden om ons heen kijken zouden we niet snel op het idee komen dat zowel het ontstaan van de Republiek als het Communisme door de boeren werd bevocht. Zowel Sun Yat Sen als Roerganger Mao waren van huis uit boeren. Politieke geschiedschrijvers blijven zich tot op de huidige dag verbazen over het feit dat het in China juist de boeren waren die het republikeinse en communistische streven aan de macht brachten.

Als je echter denkt aan een soort agrarische verzetsbeweging met uitgesproken religieuze idealen kun je het beste een vergelijking maken met de Boxer-opstand. Die boerenopstand was een rebellie tegen de koloniale mogendheden en hun beleid van industrialisatie.

Men verzette zich gewelddadig tegen pogingen het platteland te ontsluiten, onder meer door het verwoesten van spoorwegen en telegraaflijnen. Zelfs de textielmachines in de steden werden kapot geslagen door wanhopige handwerkslieden die brodeloos werden door de invoering van de westerse techniek.

Hoewel er geen centraal geleide organisatie achter deze boerenopstand zat, verwierf zij een grote aanhang. Het waren de basiseenheden, altaren genaamd (t'an), van boerenfamilies en dorpen die op grond van religieuze idealen ten strijde trokken. De Christenen kwamen in een moeilijke positie omdat zij van een soort desertie werden beschuldigd. Ze zouden uit economische overwegingen heulen met de vijand en werden minachtend "rijstchristenen" genoemd.

Maar of zo'n Boxer-achtige boerenmassa nog in beweging is te brengen, waag ik sterk te betwijfelen.' Ons gesprek is duidelijk enigszins 'in de wolken' terecht gekomen. Dat heb je vaker, als je zo hoog boven een gebied zweeft, dan ga je grote lijnen door tijd en ruimte trekken waar je niet aan begint als je met beide benen op de grond staat.

We waren echter goed op weg naar de aardse realiteit terug te keren, want het "Fasten Seat Belts" lichtte op. Even later zagen we de lichten van de wolkenkrabbers schuin van opzij om vervolgens vanuit de zeezijde op de stad aan te vliegen.

Hongkong betekent letterlijk "geurige haven", maar daar is al even weinig van over als van de "schone lichten" waaraan Buenos Aires zijn klinkende naam heeft te danken.

Daar Pierre met dit toestel door kan naar Europa en ik mijn plaats moet inleveren voor iemand die minder hals over kop aan de reis begon nemen wij hier afscheid.

Pierre zegt te betreuren dat ik niet verder mee kan omdat hij wel ongeveer denkt te weten wat voor soort gezelschap hij krijgt. Negen van de tien zijn zakenmensen als ze in Hongkong instappen en dat is een wereld van verschil ten opzichte van het onderwerp waarmee wij ons onderweg hebben geamuseerd.

Ik begrijp dat hij elk jaar tenminste een keer in China denkt te komen en vaak in hetzelfde hotel verblijft.

Ik wens hem een goede reis en dank hem voor de boeiende conversatie die we mochten hebben.

Ik krijg een "transito-kaart" en ga op zoek naar de desk van Japan Airlines die me over enkele uren zou moeten meenemen naar Cambodja en vervolgens naar Bangkok.

Eerst krijgen we te horen dat er vertragingen zijn en een half uur later dat er vluchten moeten worden opgeschort of zelfs geannuleerd.

Ik maak me niet meteen ongerust omdat mijn wachttijd nog lang duurt en ik aanneem dat de berichten even snel kunnen verbeteren als ze nu verslechteren. Ik gooi het op een taifoen en pak een van de aanwinsten uit de boekwinkel die ik vanmiddag bezocht.

Al spoedig ontstaat er enige opschudding onder de wachtenden en men begint heen en weer te lopen naar de desk. Ook wordt er driftig getelefoneerd en er ontstaan groepjes met bezorgde gezichten. De rust van in zichzelf gekeerde mensen met walkmans en mobieltjes wordt geheel verdreven.

Als ik op een gegeven moment zo ongeveer de laatste ben die zich nog niet druk heeft gemaakt over de gestaag groeiende lijst van geannuleerde vluchten vraag ik een paar stoelen verder of er iets bijzonders aan de hand is.

Ietwat geïrriteerd reageert de man, die later een Japanner blijkt, dat er een ziekte in de stad is uitgebroken die veel maatschappijen doet besluiten uit te wijken naar veiliger havens.

Ik kijk even of ik mijn boekje inentingen bij de hand heb en stap naar de desk met het verzoek te worden overgeboekt naar een vlucht die wel gaat.

'Ik kan u op dit moment helaas niet helpen', zegt een vriendelijke man, alle vluchten worden opgeschort want er is een besmettelijke ziekte in de stad uitgebroken.'

In de hoop indruk te kunnen maken met mijn reeks inentingen vraag ik of er geen reismogelijkheden worden geschapen voor mensen die tegen van alles en nog wat zijn ingeënt.

'Het spijt me oprecht meneer', zegt hij met een onderdrukte glimlach, 'Het gaat hier om een onbekende ziekte waartegen nog nooit iemand ingeënt kan zijn.'

Als ik vraag wat de naam is van deze ziekte antwoordt hij 'Op dit moment is er nog geen officiële

naam, maar het schijnt te gaan om een variant van een kippenziekte die "Vogelpest" heet.

'Wat' ,zeg ik,' Vogelpest, ik ben in mijn leven al talloze malen in contact geweest met kippen die Vogelpest hadden. Daar is nog nooit een mens ziek van gewonden.'

'Uw reactie verbaast mij niet' ,zegt hij,' ik heb hetzelfde al van meerdere passagiers gehoord. Het TV-journaal heeft echter gemeld dat al enkele mensen zijn overleden en er dus strenge hygiënische maatregelen worden getroffen.'

Ik denk "Wat een overdreven gedoe. Er is nooit een pest onder huisdieren geweest waar mensen het slachtoffer van zijn geworden". Vanuit de overtuiging dat er een onhandige fout in een of ander laboratorium is gemaakt flap ik eruit 'Pseude-Vogelpest is voor mensen ongevaarlijk en ik ben inderhaast uit China vertrokken om nog net op tijd te arriveren voor een begrafenis van een familielid.'

De man achter de balie heeft waarschijnlijk al uren van die soort klaagzangen moeten aanhoren en antwoordt gevat ' Wij proberen te voorkomen dat uw familie straks naar uw begrafenis moet komen'

Ik keer terug naar mijn stoel waar de Japanner vaststelt dat ik kennelijk in dezelfde staat van opwinding begin te verkeren als de rest van de reizigers.

Ik zeg hem dat het hier lijkt te gaan om een bekende kippenziekte die bekend staat onder de naam Pseudo-vogelpest en dat daar nog nooit een mens schade van ondervonden heeft.

Hij zegt nooit van deze kippenziekte te hebben gehoord maar dat het hem niet verbaast dat er in Hongkong iets uit voortkomt waar mensen ziek van worden. Het heeft hem al jaren verbaasd dat het in zo'n dicht bevolkte stad nog steeds is toegestaan dat men op grote schaal levend gevogelte inslaat en thuis slacht. Het slachtafval en de uitwerpselen van de dieren blijven te lang in warme vuilnisbakken. In Japan is zoiets al jaren verboden. Daar gaat de kip alleen gefileerd en verpakt, zo niet diep gevroren, over de toonbank.

Terwijl wij nog wat zitten te mokken zien we dat menigeen met agenda in de hand zit te telefoneren. Kennelijk is er iets bekend over wat men met ons van plan is.

En inderdaad, even later wordt omgeroepen dat de luchthaven op gezag van de overheid wordt gesloten om de vermeende epidemie af te grendelen. Er is een totaalverbod op de handel en consumptie van hoenderachtigen van kracht. Alle levende kippen, meer dan tien miljoen, zullen door de bevoegde autoriteiten worden ingezameld en vernietigd.

De buitenlanders van onze groep worden ondergebracht in Lee Gardens aan de Happy Road, een torenhoge hotelkolos op Hongkong Island. Men kan op dit moment nog niets zeggen over de duur van de zojuist afgekondigde maatregelen.

Daar er meer annuleringen dan gestrande reizigers zijn is er gelukkig geen plaatsgebrek. Het meeste verkeer dat naar Hongkong op weg was heeft op tijd het roer kunnen omgooien. Het gerucht alleen is al voldoende om de stad te mijden als de pest.

Nadat ik mijn spullen in de kamer heb gedeponneerd ga ik terug naar de riante lounge om getuige te zijn van de consternatie.

Veel mensen spreken elkaar voor het eerst en delen elkaars zorgen wat betreft de invloed van de pest op de "Hang Seng". Men vreest dat deze morgen een 'duikvlucht' zal maken. Dit zou menigeen een bom duiten kunnen gaan kosten. Men informeert bij elkaar of iemand bekend is met adviesbureaus die juist over dit soort unieke calamiteiten een prognose kunnen geven.

Eerst dacht ik dat die Hang Seng een koortsthermometer of bloeddruk voorstelde, Toen ik doorkreeg dat het om een hoop geld ging dacht ik aan de prijs van

kippenvlees. Je zou maar met een forse voorraad zitten. Die is niet te verkopen en kost nu een hoop geld om het te laten vernietigen.

Even later stond ik in de buurt van mijn eerdere Japanse gesprekspartner. Ook hij bleek het alleen maar over die Hang Seng te hebben. Gelet op zijn eerdere uitlatingen over de ziekte moest ik aannemen dat hij onmogelijk een handelaar in vleeswaren zou kunnen zijn. Bovendien noemde hij bedragen van vele miljoenen dollars die ermee gemoeid zijn.

Toen de nieuwsberichten van het Tv-journaal elkaar snel bleven opvolgen en duidelijk werd dat er tientallen mensen gehospitaliseerd waren, werd de stemming als maar nerveuzer. Er kwamen stapels papieren uit aktetassen en er werd onophoudelijk getelefoneerd. Vanwege die paperassen en de lange lijsten namen met cijferkolommen begon ik mij af te vragen of in dit hotel en in het bijzonder het toestel waarmee ik had gevlogen toevallig veel mensen zaten die iets met de vleeshandel uitstaande hadden.

Eerlijk gezegd begon ik er behoefte aan te krijgen Liu of François te telefoneren om ze in te lichten over het dreigende gevaar en hen te vragen al het mogelijke te doen om te voorkomen dat de blinde ziener morgen niets vermoedend met zijn vogeltje op de markt zou verschijnen. Het arme beestje zou terstond in verzekerde bewaring worden gesteld en afgevoerd naar een verbrandingsoven. De ziener had uiteraard geen TV en was zich van geen enkel onheil onbewust. Het vogeltje, dat volgens mij al het gedoe al lang had zien aankomen, zat opgesloten en zou bovendien nooit uit zich zelf de ziener in de steek laten.

Met enige moeite zou ik het telefoonnummer van de apotheek van Liu kunnen opvragen en haar laten weten wat hier allemaal aan de hand was. Niemand kijkt daar 's ochtends TV en om paniek te vermijden zouden de autoriteiten waarschijnlijk een complete overvaltaktiek toepassen door in een klap op alle hoenderachtigen binnen de stad beslag te laten leggen.

Er lopen daar nog veel mensen rond met ervaring in zuiveringsacties waar ze liever niet voor uitkomen maar die ze nu ineens weer goed van pas komt.

'Jammer', dacht ik, 'dat Pierre de dans ontsprongen is. Als hij hier had gezeten zouden we meteen met François of Liu contact hebben gezocht.'

Misschien was er wel een stel stoelen in zijn toestel onbezet gebleven en had ik niet eens hoeven uitstappen. Tegelijk besepte ik dat ik niet meer naar Europa hoefde terug te keren omdat die begrafenissen al achter de rug was voordat de quarantaine van de stad zou zijn opgeheven.

In de lounge hing nog steeds een verhitte sfeer men bleef elkaar raad vragen en druk telefoneren.

Ik begon me nu trouwens ook wel een beetje af te vragen wat ik in het vliegtuig te eten had gekregen en waar dat vandaan kon zijn gekomen.

Mijn huzarensalade bevatte tenminste een ei en het leek me niet uitgesloten dat er nog wat gehakseld kippenvlees in verwerkt was. Hoe langer ik er over nadacht hoe sterker ik erin ging geloven dat er toch een voor de mens besmettelijke hoenderpest was ontstaan.

Ik kreeg ook behoefte eens te telefoneren naar de luchtvaartmaatschappij om te vragen hoe het precies zat met het eten van die vlucht.

Ik ging op zoek naar mijn Japanse reisgenoot en trof hem druk telefonierend met een open aktetas en één oog gericht op het Tv-scherm. Zijn gezicht was niet alleen rood maar er parelden al dikke zweetdruppels op zijn voorhoofd.

Ik dacht 'hij heeft erger nieuws dan dat al zijn kippen ineens van de leg zijn gegaan.' Zou hij misschien informatie hebben gekregen over de maaltijd aan boord en weten dat zijn eten ook met het virus besmet kan zijn? Zou hij met zijn vrouw telefoneren over de dreigende gevaren die boven ons hoofd hangen? Toen hij het gesprek afbrak vroeg ik voorzichtig of hij zich misschien niet goed voelde.

'Goed voelen', zei hij verbaasd, 'zie je dan niet wat hier iedereen aan het doen is? Morgenvroeg barst de hel los en dan zijn alle lijnen overbezet. Dan kun je met lede ogen toezien hoe tijdens dat bloedbad alles wat je in jaren hebt opgebouwd in een paar uur wordt afgeslacht.'

'Ja natuurlijk', zeg ik, 'morgenvroeg barst de hel los meteen als de eerste kooplieden de markt openen, slaan die handige agenten toe. Ze confisceren alles en wij hebben het nakijken. Dat is precies waar ik ook aan dacht. Er kan bovendien ook iets in ons eten hebben gezeten tijdens de vlucht. Ik sta al een tijd op het punt een apotheek te bellen, maar ik moet eerst het telefoonnummer nog opvragen.'

'Hoezo in ons eten', zegt hij, 'Heb jij in de transitie ergens beslag gelegd op een hapje kip of ei? Als je je niet goed voelt moet je meteen de autoriteiten inschakelen, want het betreft een virus en dat is tijdens de incubatieperiode het meest besmettelijk.'

Vooraf in die drukke bedoening hier kun je veel mensen in gevaar brengen. Je moet nu niet meer op je eentje aan het dokteren slaan. De apotheken kunnen hier niets aan doen, die weten niet eens dat er zoiets bestaat als een menselijk-gevaarlijke variant van de Hoenderpest. Wat doe je hier eigenlijk nog als je denkt dat je besmet bent?'

'Ik denk niet dat ik besmet ben', zeg ik, 'maar ik wil toch zo snel mogelijk die apotheek zien te bereiken dan is er in ieder geval een slachtoffer minder bij dat bloedbad na het openen van de markt.'

Hij kijkt me wat wezenloos aan. Ik dacht dat het kwam door de stress en het late uur.

Zijn aandacht werd weer getrokken door een vers nieuwsbulletin. We zagen dat er overal auto's van de stadsreiniging werden besproeid met ontsmettingsmiddelen; mensen in witte jassen die de schappen van de supermarkten leeg haalden en speciale containerwagens met onderdruk die onder escorte van de politie ladingen van het slachthuis naar de verbrandingsoven vervoerden. Er verschenen cijfers op het scherm: namen van instellingen en bedrijven met stijging van het aantal ziekmeldingen?

Meteen na een kort weerbericht barstte de discussie over de Hang Seng weer los. Morgenvroeg om negen uur precies zou het gevaar de stad treffen. Er ging mij een lichtje op, die Hang Seng zou wel eens de naam kunnen zijn van een naderende taifoen. Men had net van de weerman gehoord hoe laat hij mogelijk de stad zou treffen en, wetende wat dit inhoudt, schatte men de schade al op vele tientallen miljoenen.

Deze samenloop van omstandigheden was wel treurig, geen wonder dat zoveel mensen zich druk maakten over wat ze te wachten stond. Alles en iedereen moest natuurlijk worden gewaarschuwd, vanwege de quarantaine was men niet in staat zelf de vereiste maatregelen te nemen.

Mijn Japanse reisgenoot was intussen verdwenen. Daarom besloot ik via de hoteladministratie te informeren naar het telefoonnummer van de apotheek.

Toen ik bij de balie kwam zag ik hem in gesprek met een hotelmanager. Het was of hij schrok van mijn komst alsof hij over mij stond te praten.

Zonder er acht op te slaan vroeg ik of het mogelijk was van hieruit telefoonnummers buiten Hongkong op te vragen. De man leek even niet goed raad te weten met de vraag, maar voor ik van die verbazing bekomen was, hoorde ik naast mij iemand zeggen: 'Wilt u even meekomen om een paar vragen te beantwoorden?'

Zonder me van iets bijzonders bewust te zijn ging ik met ze mee. Het waren mensen van de veiligheidsdienst van het hotel, althans dat maakte ik op uit het uniform dat ze droegen.

De een zegt 'Sorry voor het ongemak, maar u begrijpt dat onder deze omstandigheden het geringste gerucht voldoende kan zijn om paniek te doen uitbreken en dat moeten we in een hotel van bijna duizend kamers tot elke prijs vermijden. Wij hebben begrepen dat u zich afvraagt of u vandaag iets verkeerd hebt gegeten en dat u contact zoekt met een apotheek. Omdat zich al iemand heeft gemeld die bang is de besmetting waar u bang voor bent van u te hebben overgenomen verzoeken wij u zich niet meer onder de mensen te begeven maar op uw kamer nadere berichten af te wachten.'

Hoewel ik meteen begin tegen te sputteren en zeg dat ik me prima gezond voel en die apotheek helemaal niet nodig heb voor een of ander medicijn, word ik met zachte drang naar mijn kamer geleid.

Een van de agenten vat post voor mijn deur terwijl, de andere een telefoongesprek begint. Voor ik goed en wel mijn spullen heb uitgepakt en mijn souvenirs op bed heb uitgestald krijg ik alweer bezoek. Nu is het een agent van de stadspolitie en een man in burger. De laatste blijkt speciaal te zijn gerekruteerd in verband met de bestrijding van de epidemie.

De burgerman zegt 'Kunt u mij vertellen welke medicijnen u gebruikt en of u de afgelopen dagen contact hebt gehad met hoenders?'

Van dat laatste schrik ik. Ik denk 'Als ik nu niet oppas is het straks nog mijn schuld dat het vogeltje van de ziener wordt afgemaakt'. Van de andere kant ben ik me bewust dat, als het op een sporenonderzoek van de gele briefjes aankomt, ik alsnog door de mand kan vallen.

Ik zeg 'Ik gebruik geen medicijnen. Ik voel me gezond en elk gerucht dat daarvan afwijkt berust op een betreurenswaardig misverstand. Ik ben de afgelopen dagen als toerist alleen maar in de stad geweest en heb geen kip gezien, ook niet op mijn bord.'

De agent van politie, die intussen zo vrij is mijn souvenirs aan een onderzoek te onderwerpen, mengt zich in het gesprek met de woorden 'En dit zakje dan, een poedertje met de naam van de apotheek erop, dat heeft meneer zeker om de wangen op te fleuren', zegt hij met een sarcastische ondertoon.

Ik voel me betrappt en krijg het corpus delictum zomaar onder mijn neus gewreven. Beide mannen kijken me ernstig aan en ik weet dat ik niet meer geloofwaardig ben. Het beste had ik niets kunnen zeggen, maar voor ik dat beseft heb ik al geantwoord 'dat is geen medicijn maar een kruidenelixer om de tijd te versnellen of te vertragen.'

Als ik had gezegd dat het een middeltje was tegen vermoeidheid van jetlag was er waarschijnlijk weinig aan de hand geweest, maar na deze verspreking was het hek van de dam.

De agent verhefde zijn stem met kracht en zei 'Meneer, de stad valt ten prooi aan een dodelijke epidemie en jij haalt het in je hoofd twee gezagsdragers midden in de nacht leugens te verkopen. Om dan nog maar te zwijgen van die misselijke grap over een medicijn dat het verloop van de tijd verandert. Je kunt van geluk spreken dat onze cellen op het ogenblik afgeladen vol zitten met andere wetsovertreders die zich niet aan de noodmaatregelen hebben gehouden, anders had je de nacht in detentie kunnen doorbrengen. Nu kom je er van af met een voorlopig kamerarrest tot de uitslag van het laboratorium bekend is van dat rommeltje dat daar ligt.'

Zonder verder commentaar af te wachten deponeerde de agent mijn kostbare aanwinsten in een steriele zak, die naar ik aanneem speciaal voor besmette kippen was bedoeld. Gelukkig legde hij de nieuwe boeken die nog in plastic verpakking zaten opzij.

De zak werd verzegeld met een speciale sticker waarop beiden hun handtekening plaatsten.

Vervolgens vroeg de agent mijn kamersleutel en schreef toen met een dikke zwarte viltstift op de zak: Room 12-10.

Vervolgens werd mijn telefoon meegenomen. Ik zou immers langs die weg door kunnen gaan met het zaaien van paniek, maar er kwam een klein TV-toestel voor in de plaats.

Na de vermelding dat ik binnen een etmaal opnieuw aan de tand zou worden gevoeld wilden de ambtsdragers de kamer verlaten. Ik kon echter nog net genoeg moed opbrengen om een enkele vraag te stellen en zei

'Maar hoe moet dat dan morgenvroeg voor het geval de taifoen op dit gebouw afkomt en ik de kamer niet uit kan?'

'Hoezo taifoen, waar heb je het over man.'

'De Hang Seng natuurlijk', zeg ik 'daar hebben ze het beneden allemaal over.'

De agent loopt rood aan en staat op het punt een onvergetelijke uitbrander over mij uit te storten, ware het niet dat zijn assistent hoofdschuddend een bezwerend gebaar maakt en de kamer verlaat. Ze laten het erbij.

De deur wordt van buiten afgesloten.

Ik ben te moe om na te gaan wat er allemaal is misgelopen. Waarschijnlijk is het gewoon teveel wat ik in een dag heb moeten verwerken.

Het lijkt al een eeuwigheid geleden dat ik in de vroege ochtendregen voor de ingang van de tempel stond.

De inzichten die ik rijker werd en de spullen die ik ontving hebben me laat in de avond de das omgedaan.

Het lukte me op het kritieke moment niet meer nog terug te vallen op het geijkte, hier onverdachte, rolgedrag van toerist of zakenman.

Toen ik op het punt stond de oefening voor de dagsluiting te beginnen, werd er een sleutel in het slot omgedraaid. Vervolgens klonk er een nauwelijks hoorbaar klopje. Ik riep 'Ja, binnen.'

Een hotelbediende in roze kamerjasje kwam binnen met drankjes en verpakt voedsel. Hij sloot een nieuwe telefoon aan die naar zijn zeggen alleen maar in verbinding stond met 'roomservice'.

Hij vroeg of hij iets voor mij kon doen.

Ik bedankte hem en zei dat ik wel zou bellen tegen de tijd dat ik honger zou krijgen.

'O ja', zei ik toen hij al bijna weg was, 'heb je toevallig iets gehoord over de naderende storm? Is de barometer al veel gedaald?'

'Daar heb ik niks over gehoord', zegt hij.

'Wat voor barometer bedoelt u?'

'In verband met de Hang Seng natuurlijk', zeg ik.

'Oh, u bedoelt de beursbarometer', 'die storm steekt pas op als de aandelenmarkt om negen uur van start gaat. Daar hoeft u niets van te missen. Het wordt de hele dag op TV-teletext uitgezonden.'

'Dus er is geen taifoen met de naam Hang Seng in aantocht?'

'Nee, de wind Hang Seng waait hier onafgebroken en gaat waarschijnlijk nooit meer liggen.'

Figuur:

Taoïstisch Lichaamslandschap.

Carl Hermann Hempten. DTV-Atlas Akupunktur, Tafeln und Texte.

Deutsche Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 1999. München. (p.18)

Het innerlijke landschap. Moderne reproductie van een stèle uit de zeventiende eeuw. Deze voorstelling beantwoordt aan de visie van het lichaam volgens de moderne scholen van de Innerlijke Alchimie. De voorstelling beperkt zich tot het essentiële lichaam: hoofd en torso. De contour van het lichaam doet denken aan het silhouet van een foetus. Beneden in het lichaam ziet men de Oceaan van Pneumata. Twee kinderen-de vader en de moeder van de Tao-staan op een tredmolen om het naar beneden stromende water (de zaadessence) weer naar boven te hevelen, omdat ze anders weg zouden stromen. De zaadessence (jing) wordt vervolgens in het Cinnaber Veld (de grote ketel) verhit en verandert zich in pneuma (qi). De vier yin-yang-emblemen die boven de ketel staan, stellen de verschillende fasen van het vuur voor. Het pneuma stijgt door de ruggegraat op naar het hoofd (de Kunlun-berg). Een tweede weg leidt via de nieren (de Koeherder die hier zijn akker beploegt) en de lever (een moerbeibosje; le-ver=hout) naar het hart waar het Weefstertje aan haar werk zit. Daarna voegt deze weg zich samen met die vanuit het Cinnaber veld. De twee stromingen verenigen zich in de hersenen (een meer). Daar eindigt de oude kringloop van de dumai bij de Heer van de Tao, afgebeeld als een grijsaard. De energie stroomt van de hersenen naar de mond, en daar begint een nieuwe cyclus, die van de renmai. Deze gaat door de luchtpijp en slokdarm (ademhalingsoefeningen vergezeld van het inslikken van speeksel) naar de longen. Deze zijn hier afgebeeld als een dool-hof en als een tweede Cinnaber Veld. Hier bevindt zich een kindje, de Waarachtige Mens. Hij rijgt geldstukken aan elkaar (longen=metaal), en zijn werkstukje neemt de vorm aan van het sterrenbeeld de Grote Beer: een nieuw levenslot voor het lichaam!

Kristofer Schipper. TAO. De Levende Religie van China. Meulenhof Informatief. 1988. Amsterdam (p.140)

¹ "One engages in a certain type of hunting or agriculture because the myths report how the cultural heroes taught these techniques to the ancestors." In :Mircea Eliade. The Quest. History and meaning in religion. Chicago, 1969. (p.76).